

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาลายผ้าไหมมัดหมี่

อารอบ	เรืองสังข์
ปรีดา	ทองแป้น
อารีย์	ปั้นทอง
จุไร	ตุลยสุข
อนงค์	ภิรมย์ทอง
สุจินต์	ฤทธิมา
อาพัต	ทองแป้น
สุนทรี	สังข์อยุทธ์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของช่างทอผ้ารุ่นใหม่ เพื่อสืบสานความรู้เชิงช่าง จิตวิญญาณ และศิลปะการทอผ้าของคนนาหมื่นศรีรุ่นย่ายาย เป็นตัวอย่างของการตามหารากเหง้าและตัวตนของชาวบ้านที่น่าสนใจ การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคมมีผลต่อการเสื่อมสลายของงานทอผ้าในชุมชนนี้ แต่ก่อนที่มันจะลึนลมหายใจไป คนนาหมื่นศรีเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งได้พยายามฟื้นฟูงานทอผ้าของตนเองขึ้นมาใหม่ ด้วยความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ทำให้กิจการงานทอผ้าของคนนาหมื่นศรีค่อย ๆฟื้นตัว แต่ก็ไม่ได้เป็นงานทอผ้าในลายแบบดั้งเดิม การทอผ้าด้วยกี่กระตุกยอมให้ผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจที่ดีกว่าการใช้กี่โบราณ ขณะที่กลุ่มทอผ้าคนนาหมื่นศรีเติบโตขึ้น แต่เล็ก ๆ ในจิตใจของช่างทอผ้ารุ่นใหม่ รู้ตัวดีว่า งานที่ตนเองทำโดยใช้ชื่อว่าผ้าทอนาหมื่นศรีนั้น หาใช่ผ้าทอนาหมื่นศรีที่เป็นแบบฉบับจากบรรพบุรุษของตนเองไม่ ความค้างคาใจนี้แหละที่เป็นแรงบันดาลใจให้พวกเขาหาญเข้ามาทำงานวิจัยเพื่อตอบคำถามที่คาใจพวกเขาให้จงได้

บ้านนาหมื่นศรีเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของงานวิจัยที่แตกต่างกัน ที่นี้เคย “ถูกวิจัย” โดยนักวิชาการเรื่องผ้าพื้นเมืองภาคใต้ มีการรวบรวมผ้าทอโบราณไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ของสถาบัน แนนอน งานเหล่านี้ย่อมมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อสังคมส่วนรวมและประเทศชาติอย่างไม่ต้องสงสัย แต่เมื่อชาวบ้านนาหมื่นศรีลุกขึ้นมาทำงานวิจัยเรื่องของตนเองด้วยตนเองบ้าง ก็สร้างผลสะท้อนต่อตัวผู้ทำวิจัยเองและชุมชนอย่างคาดไม่ถึง การตามหาลายผ้านาหมื่นศรีก็เหมือนกับการเดินย้อนเวลากลับไปในอดีตของตนเอง โดยมีลายผ้าเป็นสื่อ ทำให้ได้พบวามวงศ์เครือญาติและเพื่อนเก่า สร้างความผูกพันกันขึ้นมาใหม่ ได้รู้จักประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน ประเพณีศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง รวมทั้งวิถีชีวิตดั้งเดิมที่กำลังจะถูกกลืนได้ทันเวลา งานวิจัยนี้เป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญา ความดีงาม และตัวตนของคนนาหมื่นศรีกลับคืนมา ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทรงภูมิปัญญาได้รับการยอมรับ เชิดชูขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนยกระดับทั้งความรู้ จิตวิญญาณ และความสมานฉันท์ ขึ้นมาอีกระดับหนึ่งอย่างชัดเจน

โดยปกติชาวบ้านจะเป็นนักเล่าเรื่องมากกว่าเขียนเรื่อง ดังนั้นการเสนอผลงานวิจัยของชาวบ้านนี้ จึงดำเนินไปในรูปแบบของการเล่าเรื่องมากกว่าการเสนอผลงานวิชาการตามแบบแผน แม้ว่าผู้วิจัยคนหนึ่ง คือ อาจารย์สุนทรี สังข์อยู่ทรัพย์ มีฐานะเป็นนักวิชาการเต็มตัว แต่ก็ร่วมในฐานะนักวิจัยกึ่งที่เลี้ยง และช่วยถ่ายทอดงานของชาวบ้านเป็นตัวหนังสือตามที่ชาวบ้านคิด ไม่ได้เป็นผู้คิดแทน ผู้อ่านรายงานชิ้นนี้จึงต้องเปิดใจกว้างที่จะยอมรับงานวิชาการที่เสนอในมุมมองของชาวบ้านด้วย เพราะนี่คืองานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อค้นหา

คำตอบที่มีอยู่ในชุมชนเอง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ คิด และทำด้วยตัวชาวบ้านเอง ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยจำกัดของชุมชนและตัวชาวบ้านผู้เป็นนักวิจัย เป้าหมายคือ เพื่อตอบคำถามของชุมชนเอง มิใช่ตอบคำถามของคนอื่น อันนี้จะแตกต่างกับงานวิจัยตามแบบแผนวิชาการที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ การเสนอผลงานแบบนี้ยังมีข้อดีอีกอย่างหนึ่งคือ ได้เก็บรายละเอียดวิธีการทำงาน ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในกระบวนการทำงานได้อย่างมีชีวิตชีวา โดยไม่ได้ทำให้สาระข้อเท็จจริงผิดเพี้ยนหรืออ่อนด้อยลงแต่อย่างใด รายงานเช่นนี้เชื่อว่าจะสื่อถึงชาวบ้านชุมชนอื่น ๆ ได้ดี และน่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้ชุมชนอื่น ๆ สนใจทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของตนเองขึ้นมาบ้างในโอกาสต่อไป

งานทอผ้าในอดีตของชนนาคามีนศรีแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชีวิตของตนเอง คือทอไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน ในพิธีแต่งงานของตนเอง งานบวช งานถวายพระศาสนา ด้วยความศรัทธา และเตรียมไว้เพื่องานพิธีในวาระสุดท้ายแห่งชีวิต คือผ้าพานช้าง เป็นงานศิลปะของวิถีชีวิตแบบสังคมพุทธเกษตร ความเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคใหม่ ได้คุกคามให้งานทอผ้าของนาคามีนศรีเกือบสูญหายไปจากชุมชน การฟื้นฟูงานทอผ้าครั้งใหม่ มาพร้อมกับกิจกรรมตกแทนที่ที่บ้าน เป็นความพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยเพื่อความอยู่รอด แต่ลายผ้าดั้งเดิมก็เกือบสูญหายไปเช่นกัน บัดนี้นาคามีนศรีได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าดั้งเดิมขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แน่นนอน คนทอผ้านาคามีนศรีคงไม่อาจหวนกลับไปใช้วิถีชีวิตเหมือนอย่างในอดีตได้อีกแล้ว แต่ปัญญาที่ตระหนักรู้จากงานวิจัยนี้ จะเป็นฐานที่จะช่วยให้ชุมชนนี้ปรับตัว ดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยไม่ต้องสูญเสียตัวตนของตนเองอีกต่อไป

นายแพทย์จำรัส สรพิพัฒน์

๓๐ ตุลาคม ๒๕๔๖

บทคัดย่อ

โครงการแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาลายผ้านาหมื่นศรี เกิดขึ้นเพราะกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรีประสบปัญหาขาดแคลนผ้าทอลายมรดก และการที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าไม่สามารถตอบคำถามแก่บุคคลภายนอกเกี่ยวกับเรื่องผ้าของตนเองได้ จึงคิดโครงการวิจัยขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการคือ ประการที่ ๑ เพื่อค้นหาเอกลักษณ์ของผ้านาหมื่นศรี ประการที่ ๒ เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์องค์ความรู้เรื่องผ้านาหมื่นศรีให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น และประการที่ ๓ เพื่อจัดทำข้อมูลพื้นฐานเพื่อการสืบทอดและพัฒนาอาชีพทอผ้านาหมื่นศรี โดยมีขอบเขตการศึกษาวิจัยในพื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอनाโยง จังหวัดตรัง

วิธีการศึกษา เป็นการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุและผู้เชี่ยวชาญเรื่องการทอผ้า ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาดูงานจากแหล่งหรือสถาบันที่รวบรวมเรื่องผ้าพื้นบ้านภาคใต้ ปฏิบัติการทอผ้า จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และวิเคราะห์สรุปข้อมูล

ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์พบว่า ผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นผ้าทอที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งสืบทอดต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ทั้งด้าน สี โครงสร้างของผืนผ้า และลายผ้า ซึ่งทีมวิจัยถือว่าลักษณะที่ปรากฏนี้เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอนาหมื่นศรี และได้รวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับผ้านาหมื่นศรีรวมทั้งประวัติวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ ชนิดของผ้า ลายผ้า ขั้นตอนการทอผ้า ประวัติวัฒนธรรมการใช้ผ้า คนทอผ้า และศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวกับการทอผ้า องค์ความรู้ที่ได้นี้สรุปเป็นเอกสาร และแปรเป็นสื่อนิทรรศการ เพื่อให้กลุ่มทอผ้าได้ใช้ประโยชน์ต่อไปในการศึกษาทำความเข้าใจ และเผยแพร่ต่อผู้อื่นได้ รวมทั้งสามารถนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยนำส่วนที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอลายมรดกไปใส่ไว้ในผ้าทอรุ่นใหม่ เพื่อแสดงเอกลักษณ์ของผ้านาหมื่นศรี

ความสำคัญของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทีมวิจัย กลุ่มทอผ้า และชุมชน ดังนี้ ทีมวิจัย มีความรู้เรื่องผ้าของตนเองเพียงพอที่จะตอบคำถามผู้อื่นได้ มีความมั่นใจในการพูด คิด และแสดงออก ได้ฝึกจิตใจให้มีสมาธิและเยือกเย็นลง รู้จักโอนอ่อนผ่อนปรนในการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความสุขในการทำงาน และมีความภาคภูมิใจในมรดกภูมิปัญญาของตน กลุ่มทอผ้า เห็นความสำคัญของผ้าลายมรดก แสดงความประสงค์จะหัตทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้าน กลุ่มมีรายได้จากการขายผ้าเพิ่มขึ้น เพราะลูกค้าที่เห็นการทอผ้าด้วยกี่พื้นบ้านและได้รับคำอธิบายจากสมาชิกทีมวิจัยมักจะไม่ต่อรองราคาผ้า ชุมชน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ต่อกันดีขึ้น ได้ฟื้นฟูและส่งเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และสร้างคุณค่าความภูมิใจร่วมกันของชุมชนนาหมื่นศรี

จากคำถามหลักของการวิจัยที่ว่า “จะการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ้านาหมื่นศรีดั้งเดิมให้คงอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไปได้อย่างไร” ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยโดยภาพรวม บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ และสามารถตอบคำถามหลักของการวิจัยได้ชัดเจน ทั้งการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้มาประมวลเป็นระบบ และความคงอยู่ของมรดกลายผ้าที่จะสืบทอดต่อไปในผ้าทอรุ่นใหม่ และโครงการพิพิธภัณฑ์ผ้านาหมื่นศรีในอนาคต

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ.....	ก
บทคัดย่อ.....	ค
บทที่ ๑ บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
คำถามการวิจัย.....	๔
วัตถุประสงค์ของโครงการ.....	๔
พื้นที่ศึกษา.....	๔
วิธีการดำเนินงาน.....	๕
ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	๕
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๖
บทที่ ๒ บันทึกงาน	
กว่าจะเป็นโครงการ.....	๗
บอกสมาชิก.....	๙
ตามหาผ้าเก่า.....	๙
เวทีเรียนรู้เรื่องผ้า.....	๑๔
ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ทอผ้า.....	๑๗
เรียนแกะลาย.....	๑๘
เก็บข้อมูลเพิ่มเติม.....	๑๙
เวทีตรวจสอบ.....	๒๐
ทอผ้า.....	๒๓
เวทีสรุปบทเรียน.....	๒๖
นิทรรศการ.....	๒๙
เวทีเผยแพร่ผลงานวิจัย.....	๒๙

บทที่ ๓ วิถีชุมชนคนนาหมื่นศรี

ตำบลนาหมื่นศรี.....	๓๘
เขตการปกครอง.....	๓๘
แผนที่ตำบลนาหมื่นศรี.....	๓๙
สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน.....	๔๐
ประชากรและอาชีพ.....	๔๐
ประวัติความเป็นมา.....	๔๐
ประวัติและพัฒนาการกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี.....	๔๕
ประวัติวัฒนธรรมการใช้ผ้า.....	๕๗
ผ้ากับการแต่งกาย.....	๕๙
ผ้าทอในวิถีชีวิต.....	๖๑

บทที่ ๔ ผ้านาหมื่นศรี

ชนิดของผ้า.....	๖๓
ผ้านุ่ง.....	๖๓
ผ้าห่ม.....	๖๔
ผ้าเช็ดหน้า.....	๖๕
ผ้าทอด้วยจุดประสงคพิเศ.....	๖๕
ลายผ้านาหมื่นศรี.....	๖๘
ผ้าพื้น.....	๖๘
ผ้าตา.....	๖๙
ผ้ายกดอก.....	๗๑
วัสดุอุปกรณ์ทอผ้า.....	๘๒
ที่บ้าน.....	๘๒
เส้นด้ายและการใช้งาน.....	๘๗
เอกลักษณ์ผ้านาหมื่นศรี.....	๙๑
การเลือกสายสีบทอ.....	๙๔
การแกะลาย.....	๙๖

เรื่อง	หน้า
กระบวนการทอผ้า.....	๙๘
หันด้าย.....	๙๘
คันหูก.....	๑๐๐
สอดฟันเข็ม.....	๑๐๓
ม้วนด้าย.....	๑๐๓
ก่อเขาลายขัด.....	๑๐๕
เก็บลาย.....	๑๐๕
ก่อเขายกคดอก.....	๑๐๖
ทอผ้า.....	๑๐๖
คนทอผ้าานานหมื่นศรี.....	๑๐๘
ศัพท์ที่ใช้ในการทอผ้าานานหมื่นศรี.....	๑๐๙
บทที่ ๕ บทสรุป	
ผลตามวัตถุประสงค์.....	๑๒๒
ปัญหา อุปสรรค.....	๑๒๕
ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากงานวิจัย.....	๑๒๖
ข้อค้นพบ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๘
การตอบคำถามหลักของการวิจัย.....	๑๒๙
บรรณานุกรม.....	๑๓๑
ผู้ให้ข้อมูล.....	๑๓๒
ที่ปรึกษาทีมวิจัย.....	๑๓๕
ทีมวิจัย.....	๑๓๖
ภาคผนวก	
บันทึกเวทีเผยแพร่บันทึกเวทีเผยแพร่ผลงานวิจัย	
รายงานสรุปการเงิน	

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แทบทุกบ้านของนาหมื่นศรีในอดีต สิ่งที่เห็นชินตา คือที่พื้นบ้านสำหรับทอผ้าวางอยู่ใต้ถุนเรือน ยามว่างหน้านา แม่บ้านแม่เรือนลงนั่งทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน หรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านเพื่อให้ได้สิ่งแตกต่างหลากหลาย เมื่อเหลือใช้ก็นำไปขายในหมู่บ้านใกล้เคียง ชายที่ตลาด หรือแจกจ่ายญาติมิตร สมัยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชดำเนินจังหวัดตรัง ประทับแรม ณ พระตำหนักสวนโปรงหญ่ท้าย ตำบลช่อง ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ลงวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๕๘ กล่าวว่า "สมุหเทศาภิบาลมณฑลได้ทรงจัดผ้าพรรณทุกอย่างซึ่งเป็นของทำในพื้นที่บ้าน เช่น ผ้ายก ผ้าราชวัตร ผ้าตาสมุก ผ้าคาด ผ้าเช็ดหน้า ถวายสำหรับประทานแจกแก่ข้าราชการตามสมควร" ย่อมแสดงว่าผ้าทอเมืองตรังมีมานานแล้ว และผ้าชุดนี้อาจเป็นผ้าที่มาจากนาหมื่นศรีก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม จากคำบอกเล่าของบรรดาคนเฒ่าคนแก่แห่งนาหมื่นศรี ทำให้รู้ว่าการทอผ้าได้ขาดหายไปช่วงระยะหนึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะขาดเส้นด้ายที่จะใช้เป็นวัตถุดิบ รวมทั้งการทอผ้าประจำบ้านที่ใช้วัสดุธรรมชาติปั่นฝ้ายย้อมสีเองก็ลดลง เนื่องจากหลายสาเหตุ เช่น การมีเส้นใยย้อมสีสำเร็จรูปเข้ามาแทนที่ หรือการมีผ้าจากโรงงานและเสื้อผ้าสำเร็จรูปเข้ามาในตลาดมากขึ้น ซื้อหาได้ง่ายกว่าการลงมือทอเอง

การทอผ้าของนาหมื่นศรีฟื้นคืนขึ้นมาอีกครั้ง เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๑๔ ยายนางช่วยรอด คนดั้งเดิมของหมู่บ้าน รวบรวมคนเคยทอผ้าอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน มาได้ ๓ คน คือ ยายผอม ขุนทอง ยายอิน เขยชื่นจิตร และยายเจิม ชูบัว ช่วยกันซ่อมแซมกับกับเครื่องมือเก่า ๆ ให้ใช้งานได้แล้วลงมือทอผ้าด้วยความตั้งใจว่า จะให้ลูกหลานได้รู้จักผ้าทอและวิธีทอผ้าแบบดั้งเดิม ต่อมาปากุศล นิลลอบ บุตรสาวของยายนางเป็นผู้รับถ่ายทอดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นที่สนใจของเพื่อนบ้านและทางราชการ ปากุศลจึงรวมกลุ่มกับเพื่อนบ้านเป็นกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี และได้รับการส่งเสริมจากทางการและองค์กรต่าง ๆ เรื่อยมาจนปัจจุบัน ทั้งด้านเงินทุน เครื่องมือคือกี่กระตุก โรงทอผ้า ตลอดจนอาคารจัดจำหน่าย ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ บ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ ๘ กลุ่มทอผ้านาหมื่นศรีขณะนี้จะเริ่มต้นโครงการนี้ มีสมาชิก ๘๔ คน มีกี่กระตุก ๘๔ หลัง และที่พื้นบ้านอีก ๖ หลัง รายได้ต่อเดือน/ต่อคนที่ทำอาชีพทอผ้าอย่างเดียว สูงสุดเคยทำได้ถึงเดือนละ ๗,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ บาท ส่วนพวกที่ทำเป็นอาชีพเสริมได้ประมาณเดือนละ ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท

ท่ามกลางความสำเร็จของกลุ่มทอผ้า ที่สามารถผลิตผ้าทอานาหมื่นศรีออกขายในท้องตลาดและจัดแสดงในงานต่าง ๆ ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ มีนักวิชาการ นักค้นคว้าวิจัยมากมายหลายกลุ่ม เข้ามาเก็บข้อมูล ให้คำแนะนำ จนดูเหมือนว่าผ้าทอานาหมื่นศรีน่าจะอยู่ได้ต่อไปอย่างมั่นคง แท้จริงแล้วปัญหาหลายประการกำลังเกิดขึ้น ขณะที่มีการพัฒนาผ้าทอรุ่นใหม่เพื่อสนองต่อความต้องการของท้องตลาด ลายผ้ามรดกก็สูญหายไป ก็พื้นบ้านและคนทอที่พื้นบ้านแทบจะไม่เหลือแล้ว คนเฒ่าคนแก่ของนาหมื่นศรีที่มีความรู้เรื่องลายผ้ามรดกก็เหลือเพียงไม่กี่คน ลายผ้าที่จำกันได้ก็มีไม่กี่ลาย ผ้าทอลายดั้งเดิมจริง ๆ แทบหาไม่ได้ในบ้านนาหมื่นศรี เช่น ลายลูกแก้ว ลายราชวัตร ลายดอกจัน ลายดาวล้อมเดือน จะมีอยู่ก็ตามสถาบันการศึกษาที่เคยมาศึกษาวิจัยและเก็บผ้าไปหรือในหมู่นักสะสมของเก่า คนรุ่นใหม่ของนาหมื่นศรีแทบจะรู้จักชื่อลายผ้า แม้แต่สมาชิกของกลุ่มทอผ้าานาหมื่นศรีเองก็บอกไม่ได้ว่าต้นตอของผ้าลายใหม่ ๆ ที่ทออยู่นั้นมีรากเหง้าของนาหมื่นศรีหรือไม่

จากปัญหาดังกล่าวเห็นได้ว่าภูมิปัญญาลายผ้าานาหมื่นศรีกำลังจะสูญหายไป และจะก่อให้เกิดผลกระทบทั้งระยะสั้นและระยะยาว สิ่งที่เป็นอยู่อย่างเห็นได้ชัดคือ ผลผลิตผ้าหมี่ผ้าเช็ดปาก ซึ่งเป็นผ้าผืนเล็กที่มาจากพื้นบ้านมีคนทอน้อยคน และเป็นคนรุ่นยายายซึ่งหมดกำลังวังชาลงไปทุกวัน เช่น ครั้งหนึ่งเมื่อยายขัดปวย การทอผ้าหมี่ต้องหยุดชะงัก ผ้าหมี่ขาดตลาด สร้างความผิดหวังให้แก่ลูกค้าและอาจสูญเสียลูกค้าไปในที่สุด ส่วนผ้าทอที่กระตุกรุ่นใหม่นั้นมีผู้ทอและขายได้มากก็จริงในขณะนี้ ซึ่งเป็นไปตามกระแสความนิยมผ้าไทย มีทั้งหน่วยงานของรัฐตลอดจนเอกชนและประชาชนในท้องถิ่นเป็นลูกค้าอยู่มาก แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในการตลาดภายนอก เนื่องจากลักษณะและคุณภาพไม่ต่างจากผ้าทอพื้นบ้านแหล่งอื่นต่อไปเมื่อกระแสความนิยมผ้าไทยเปลี่ยนแปลงหรือถึงจุดอิ่มตัว และไม่มีลักษณะพิเศษใดที่จะดึงดูดลูกค้าได้ ภาวะตกต่ำจะเข้ามาแทน ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของชุมชนอย่างแน่นอน โดยเฉพาะเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มทอผ้าซึ่งรวมไปถึงครอบครัวของคนเหล่านี้ด้วย

ประเด็นที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ สมาชิกกลุ่มทอผ้าปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ มุ่งการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมเพื่อรายได้ประจำวัน ซึ่งเป็นการทอตามความต้องการของตลาดที่ปัจจุบันยังเฟื่องฟูอยู่ จนบางครั้งทำไม่ทัน ทำให้ต้องมาทุ่มเทกับงานทอผ้าส่งขาย ทั้งต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลายไปเรื่อย ๆ เพื่อให้ทันสมัย สภาพกลุ่มทอผ้าก็จะเป็นเหมือนกับแรงงานรับจ้างผลิตเพื่อขายด้านเดียว ไม่มีเวลาสำหรับการทอด้วยที่พื้นบ้านซึ่งต้องใช้ฝีมือและความละเอียดอ่อน ทำได้ยากกว่าและช้ากว่า การสืบทอดมรดกลายผ้าดั้งเดิมซึ่งเป็นการสืบทอดจิตวิญญาณและมรดกภูมิปัญญานาหมื่นศรีก็จะขาดสะบั้นลง ความรักความภูมิใจในความเป็นนาหมื่นศรีที่เคยมีมาร่วมกันก็จะพลอยหายไปด้วย ในที่สุดเมื่อหันมาถามกันว่า ไหนคือผ้าานาหมื่นศรีที่แท้จริง แทบจะไม่มีคนตอบได้ เพราะผ้าที่ออกไปก็เหมือนกับที่มาจาก

แหล่งทออื่น ๆ ทั่วประเทศ ในภาคใต้เองก็ยังมีคู่แข่งที่สำคัญในทางการตลาดคือผ้าทอ
เกาะยอและผ้าทอพุมเรียง แม้แต่ในจังหวัดตรังเองก็ยังมีผ้าทอจากกลุ่มอื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม
เพราะฉะนั้นตามที่เคยพูดกันว่า “มีดพรานาป้อ ผ้าทอนานาหมื่นศรี” จะยังมีผู้กล่าวถึงกันต่อไป
อีกหรือ ในเมื่อคนนาหมื่นศรีไม่สามารถบอกได้ว่าผ้าานาหมื่นศรีที่แท้จริงเป็นอย่างไร เพราะ
เอกลักษณ์เหล่านั้นถูกลืมไปแล้ว พอเกิดปัญหาการแข่งขันทางการตลาดที่ต้องอาศัยลักษณะ
เด่นเฉพาะตัวเป็นเครื่องมือต่อสู้ก็ไม่สามารถหยิบยกมาได้ เพราะมรดกภูมิปัญญาที่เป็นทุน
ดั้งเดิมกลับสูญหายไปหมดแล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้น ผ้าทอนาหมื่นศรีจะยังยืนหยัดต่อไปได้หรือ

สภาพดังกล่าวทำให้คนรุ่นใหม่ ๆ ของนาหมื่นศรีเริ่มตระหนักว่าจิตวิญญาณของผ้า
านาหมื่นศรีกำลังจะสูญหายไป จำเป็นอย่างยิ่งแล้วที่ชาวนาหมื่นศรีจะต้องร่วมมือร่วมใจกัน
ตามหาสายผ้านี้ดั้งเดิม แกะลาย เก็บลาย ช่วยกันสร้างกระบวนการฟื้นฟูองค์ความรู้ที่แท้จริง
จากภูมิปัญญาดั้งเดิมในท้องถิ่น ถักทอกันขึ้นมาใหม่ ซึ่งยังไม่สายเกินไป ยังมีโอกาสและ
ความเป็นไปได้ โดยเฉพาะการตลาดในระยะ ๒-๓ ปี ข้างหน้าที่ความนิยมผ้าไทยยังไม่ทันจะ
เสื่อมถอย การเริ่มต้นฟื้นฟูเอกลักษณ์และภูมิปัญญาเพื่อวางรากฐานในการสร้างทางเลือกใหม่
ต้องเริ่มโดยเร็วที่สุดตั้งแต่บัดนี้ ในขณะที่ทางกลุ่มทอผ้าก็ยังมี การสนับสนุนจากหน่วยงาน
ของรัฐอย่างต่อเนื่อง วันนี้กลุ่มทอผ้าานาหมื่นศรีมีความพร้อมระดับหนึ่ง ทั้งโรงทอ เครื่องมือ
ทุน และสมาชิก เหล่านี้จะทำให้งานประจำดำเนินไปได้พร้อมกับงานฟื้นฟูอนุรักษ์และสืบทอด
ทั้งที่ตั้งโรงทอและอาคารจำหน่ายก็อยู่ในพื้นที่ชุมชน เป็นทางผ่านไปสู่แหล่งท่องเที่ยวสำคัญ
ของนาหมื่นศรีคือถ้ำเขาช้างหาย ทำให้บริเวณนี้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ โดยเฉพาะการ
ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เทียบนาหมื่นศรี เข้าถ้ำเขาช้างหาย แวะชมกิจการทอผ้า ศึกษา
มรดกภูมิปัญญา ก่อนซื้อผ้าติดมือกลับไป

การฟื้นฟูและสืบทอดจะทำได้อย่างไร บรรดาแม่ป้ายายายที่ยังอยู่ ทั้งยายเจิม ยาย
เปลก ยายผ่าย ยายซัด ยายเบื่อน ยังพอมีกำลังวังชาที่จะบอกเล่าถ่ายทอด ปาก술ยังคงเป็น
หัวเรี่ยวหัวแรงนำขบวนให้ก้าวไปข้างหน้า บรรดาลูกหลานนาหมื่นศรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าส่วน
หนึ่งเต็มใจที่จะแบ่งเวลาของงานประจำ มาอาสาเรียนรู้และรวบรวมมรดกภูมิปัญญาไว้เป็น
สมบัติวัฒนธรรมส่วนรวม สมาชิกทุกคนเห็นพ้องต้องกันและเอาใจช่วย เมื่อหันมามองทาง
กลุ่มอาสา หลายคนผ่านประสบการณ์การทำงานกลุ่มในกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม
(SIF) มาแล้ว ย่อมมีความพร้อมเพียงพอสำหรับการขับเคลื่อนงานชิ้นใหม่ ที่ต้องระดมกำลัง
ความคิดและการมีส่วนร่วมจากชุมชนชาวนาหมื่นศรีมาช่วยกันขุดค้น รวบรวมและสืบทอดภูมิ
ปัญญาดั้งเดิมของตน เพื่อให้ลูกหลานของนาหมื่นศรีได้ซึมซับรับรู้ เป็นพลังสร้างสรรค์สืบทอด
มรดกวัฒนธรรมลายผ้าานาหมื่นศรี และจิตวิญญาณของนาหมื่นศรีให้อยู่คู่กันตลอดไป

คำถามหลักของการวิจัย

จะสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาลายผ่านานหมื่นศรีดั้งเดิมให้คงอยู่เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไปได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญา รวมทั้งค้นหาเอกลักษณ์ของผ่านานหมื่นศรี
๒. เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์องค์ความรู้เรื่องผ่านานหมื่นศรีไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น
๓. เพื่อจัดทำข้อมูลพื้นฐานเพื่อการการสืบทอดและพัฒนาอาชีพทอผ่านานหมื่นศรี

พื้นที่ศึกษา

ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

วิธีการดำเนินงาน

๑. ประชุมทีมงาน พูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับโครงการและเป้าหมายระหว่างทีมวิจัยกับสมาชิกกลุ่มทอผ้า

๒. รวบรวมความรู้เรื่องผ่านานหมื่นศรี โดยให้ผู้วิจัยออกเก็บข้อมูลตามแหล่งต่าง ๆ ด้วยวิธีสอบถาม สัมภาษณ์ ถ่ายภาพ เก็บรวบรวมผ้า เพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชื่อลายผ้า ลักษณะ ประวัติ วัฒนธรรมการใช้ผ้า แหล่งข้อมูลมี ๒ ประเภท ได้แก่

๒.๑ บุคคลในชุมชนนาหมื่นศรีและชุมชนใกล้เคียง จำนวน ๑๐ แห่ง

๒.๒ หน่วยงานที่เคยมาศึกษาวิจัย จำนวน ๔ แห่ง

๓. จัดเวทีเรียนรู้เรื่องผ่านานหมื่นศรี โดยจัดกลุ่มผู้วิจัยร่วมกับผู้อาวุโส สมาชิกกลุ่มทอผ้า และผู้สนใจ จำนวน ๑๐๐ คน สรุบทบทวนความรู้เรื่องผ้าและประวัติวัฒนธรรมการใช้ผ้า แต่ละกลุ่มนำเสนอข้อมูล เพื่อสร้างความมีส่วนร่วมในการตรวจสอบรับรองข้อมูล และเพิ่มเติมแหล่งข้อมูล

๔. รวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมและสังเคราะห์เรียบเรียง โดยสอบถามซ้ำจากแหล่งข้อมูลเดิม เก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลใหม่อีก ๑๕ แหล่ง นำข้อมูลรอบ ๒ มาสังเคราะห์เรียบเรียง เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ครอบคลุมรอบด้านที่สุดเกี่ยวกับเรื่องลายผ่านานหมื่นศรี

๕. ศึกษารวบรวมความรู้เกี่ยววัสดุอุปกรณ์การทอผ้า

๕.๑ ลักษณะ ขนาด และการใช้งานกิโยราณ

-ชอมกิโยราณ ๒ หลัง และสังทำใหม่ ๑ หลัง

-ศึกษาและจัดหาอุปกรณ์ประกอบอื่น ๆ ที่ใช้กับกิโยราณ

๒. มีแหล่งรวบรวมความรู้เรื่องผ้าขนานหมิ่นศรีที่เป็นระบบชัดเจน ให้เยาวชนและชาวบ้านนาหมื่นศรีเองได้ใช้เป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการศึกษาสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และใช้เผยแพร่แก่บุคคลภายนอกได้

๓. เกิดการทำงานเป็นกลุ่มและเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

๔. เป็นแนวทางในการศึกษารวบรวมลายผ้าเก่า ๆ ที่ยังค้นไม่พบ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ ต่อไป

๕. องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นสามารถใช้เป็นพื้นฐานการพัฒนาอาชีพทอผ้าของท้องถิ่นได้

๖. คนนาหมิ่นศรีเกิดจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์และหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นความสำคัญของการรวบรวมและเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตนมากขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการฟื้นฟูภูมิปัญญาลายผ้าขนานหมิ่นศรีในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ วิเคราะห์ข้อมูล และทดลองปฏิบัติการทอผ้าของนักวิจัย ซึ่งใช้การสืบค้นข้อมูลความรู้จากคนในท้องถิ่นเป็นหลัก ส่วนข้อมูลจากเอกสารและนักวิชาการภายนอกเป็นเพียงส่วนเสริม เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม ตระหนักในคุณค่า และภาคภูมิใจร่วมกันในมรดกภูมิปัญญาลายผ้าตลอดจนวัฒนธรรมชุมชนที่กำลังจะสูญหายไป ก่อให้เกิดเป็นพลังอันเข้มแข็งของชุมชน อันจะนำไปสู่การช่วยกันอนุรักษ์ ฟื้นฟูและสืบทอดมรดกลายผ้าและวิถีชีวิตที่ดีงามต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ที่บ้าน หมายถึง กี่หรือหูกแบบเดิมที่มีอยู่ในชุมชนนาหมิ่นศรี รวมทั้งที่มีอยู่เดิม และทำขึ้นใหม่ในรูปแบบเดิม เพื่อให้ทอผ้าตามรูปแบบและลวดลายที่สืบทอดกันมาแต่เดิม ในที่นี้อาจเรียก กี่เตี้ย หรือกี่โบราณ

ผ้าทอรุ่นใหม่ หมายถึง ผ้าทอด้วยกี่กระตุกของกลุ่มทอผ้าขนานหมิ่นศรี

ผ้าห่ม หมายถึง ผ้าที่ทอเป็นแถบยาวประมาณ ๒ หลา หน้ากว้างมีตั้งแต่ ๑๒-๒๔ นิ้ว ในที่นี้อาจเรียกเป็นผ้าแถบ ผ้าเปียง ผ้าพาด ผ้าขว่ม้า ตามขนาดและการใช้งาน

ลายมรดก หมายถึง ลายผ้าซึ่งสืบทอดกันมาแต่เดิมของชุมชนนาหมิ่นศรี และลายผ้าซึ่งสืบทอดกันมาแต่เดิมที่ดัดแปลงไปทอด้วยกี่กระตุกแต่ยังคงรูปแบบลายเดิม รวมทั้งลายผ้าที่คิดขึ้นใหม่เพื่อทอผ้าในรูปแบบที่สืบทอดกันมาแต่เดิม โดยทอด้วยกี่ที่บ้าน

เอกลักษณ์ผ้าขนานหมิ่นศรี หมายถึง รูปแบบเฉพาะของผ้าทอนาหมิ่นศรีที่เห็นได้ชัด และสืบทอดต่อเนื่องมาในผ้าทอลายมรดก

บทที่ ๒

บันทึกงาน

กว่าจะเป็นโครงการ

ประมาณปลายปี ๒๕๔๔ โครงการจาก SIF เสร็จไปหลายรายการ เจ้าหน้าที่ สกว. ซึ่งเดิมเคยร่วมงานในโครงการ SIF ได้ชักชวนหลายครั้งให้ทำวิจัยเรื่องผ้า ตอนนั้นพวกเราไม่มีใครสนใจ ทุกคนปฏิเสธด้วยเหตุผลว่า เราเป็นชาวบ้านไม่รู้เรื่องงานวิจัย ทำไม่เป็น ทำไม่ได้

ต่อมาเราเริ่มมองเห็นปัญหาบางอย่างจากหน้าร้าน ผ้าที่วางขายส่วนใหญ่เป็นผ้าทอด้วยกี่กระตุก ซึ่งเป็นลายที่ได้รับการอบรมฝึกหัดจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม แต่มีอีกส่วนหนึ่งเป็นผ้าทอที่พื้นบ้าน จำพวกผ้าหม่นและผ้าเข็ดหน้า มีสีสันและลวดลายเฉพาะของนาหมื่นศรี ลูกค้าหลายรายมีได้สนใจแค่เพียงชื่อผ้า มักจะพูดคุยซักถาม ที่ถามมากที่สุดคือเรื่องลายผ้า คนขายหน้าร้านซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มที่ผลัดเปลี่ยนเป็นเวรกันมามากจะตอบไม่ค่อยได้ โดยเฉพาะผ้าทอลายมรดกมีคนรู้เรื่องอยู่ไม่กี่คน ถ้าปากุศลอยู่ก็ช่วยคุยกับลูกค้าให้ได้ คนนั่งทอผ้าลายมรดกประจำกลุ่มคือยายซัด ก็ไม่ค่อยสบายต้องหยุดบ่อย ๆ คนทอตามบ้านที่ส่งประจำ ๒-๓ คน ทอบ้างหยุดบ้าง ผ้าหน้าร้านลดน้อยลง บางทีก็ขาดไป ทำให้พวกเราเริ่มคิดว่าบางทีการทำวิจัยจะช่วยได้ เราจึงตกลงกันว่าจะทำวิจัย

ที่นี้มาถึงปัญหาที่ว่า แล้วใครจะทำ พูดคุยกันอยู่นาน เพราะทุกคนมีภาระ หนึ่งคืองานทอผ้าส่งกลุ่มสำหรับรายได้ของตนเองหรือครอบครัว สองหน้าที่หมุนเวียนในกลุ่ม ทั้งยังต้องไปร่วมออกร้านขายผ้าในงานมหกรรมต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัด บางทีก็ต้องไปเป็นวิทยากรสอนทอผ้าให้กลุ่มอาชีพใหม่ ๆ จะมีเวลาทำวิจัยได้ตรงไหนอีก แต่ในที่สุดลงตัวว่าจะต้องจัดแบ่งเวลากันให้ได้ โดย อารอบ เรืองสังข์ ซึ่งเป็นผู้จัดการกลุ่มให้เป็นหัวหน้า ส่วนสมาชิกมี ปรีดา ทองแป้น, อารีย์(แหวน) ปั่นทอง, จุไร ดุลยสุข, อนงค์ ภิรมย์ทอง, สุนันต์ (เหลง) ฤทธิมา และ อาพั๊ด(จุ่ม) ทองแป้น ให้จุ่มเป็นผู้ช่วยเรื่องบันทึกและบัญชี ส่วนที่ปรึกษาต้องให้ปากุศลเป็นอันดับหนึ่ง แล้วก็มี ยายเจิม ชูบัว ยายเป็อน ชุนทอง

ตอนเริ่มพูดคุยเตรียมโครงการ ใช้เวลาอยู่นาน ช่วยกันร่างช่วยกันเขียน แก่แล้วแก่อีก ก็ยังไม่เป็นโครงการสักที เราเพิ่งได้คิดทีหลังว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวหนังสือ แต่มันอยู่ที่เรื่องของความคิด คือเรายังไม่ชัดเจนว่าจะทำวิจัยอะไร เพื่ออะไร

หลังจากคุยกันอยู่นาน เราเริ่มจับได้ว่า การทำวิจัยสำหรับเราขณะนั้นคือเราทำเพื่อจะแก้ปัญหาลายผ้าแบบเดิมของนาหมื่นศรีที่กำลังจะสูญหายไป คำถามมีว่าเราจะทำอย่างไรให้ผ้าของเราคงอยู่ต่อไป

เจ้าหน้าที่ สกว. ย้ำเสมอว่า งานวิจัยท้องถิ่นที่เราทำนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมและความรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างการวิจัย ตอนนั้นเราก็ตึงแต่ยังงง ๆ กันอยู่

อย่างไรก็ตามเราต้องเริ่มแล้ว เราต้องคิดว่า การทำวิจัยครั้งนี้จะต้องให้เกิดอะไรกับใครที่นอกเหนือไปจากทีมวิจัย คำตอบตอนนั้นคือ ต้องให้ผ้าแบบเดิมของเราอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน โดยสมาชิกกลุ่มทอผ้าของเราและคนนาหมื่นศรีเป็นผู้ช่วยกันดูแลรักษา

ขั้นต่อไปเราต้องคิดวิธีการว่าจะทำอย่างไร เราคิดได้คร่าว ๆ ว่าจะต้องตามหาผ้าเก่า ซึ่งเรารู้ว่ามีนักวิชาการจากที่ต่าง ๆ มาเก็บไปมากแล้ว เราต้องตามไปดูให้ถึงที่เขาเก็บว่ามีอะไรบ้าง แต่คิดว่าอีกส่วนหนึ่งยังมีอยู่ตามบ้านคนทอผ้า ส่วนนี้เราจะค่อย ๆ สืบหากันไป ต้องรู้ว่าผ้าอยู่ที่ไหน ลายอะไร ชนิดของผ้าเป็นอย่างไร แล้วคงจะต้องมาถ่ายภาพ ช่วยกันรวบรวมเป็นเนื้อหาเขียนไว้ แต่คงจะยังไม่ถูกต้องเสียทีเดียว เพราะฉะนั้นต้องมีการตรวจสอบเก็บซ้ำ ตรวจสอบทบทวนกันอีกหลายครั้งกว่าจะได้เนื้อหาที่ถูกต้อง คงใช้เวลากันมากพอสมควร แต่สิ่งที่ได้ตรงนี้คือ เราจะได้รู้จักผ้าของเราจริง ๆ กันสักที

เมื่อเรารู้จักผ้าแล้ว ต้องคิดต่อไปว่าจะรักษาสืบทอดกันอย่างไร การสืบทอดนั้น เราควรจะมีวิธีทำก่อนว่าทำอย่างไร ทออย่างไรให้เป็นผืนผ้า ในทีมวิจัยเราทุกคนทอผ้าเป็นก็จริง แต่ทอด้วยกี่กระตุกไม่ใช่กี่พื้นบ้านแบบเดิม ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เป็นกันเลย อาจจะมีบ้างบางคนที่เคยเห็นมาก่อนแต่ยังไม่เคยลงมือทำด้วยตัวเองจนครบกระบวนการ สรุปว่าขณะนี้พวกเราทุกคนยังไม่มีใครรู้จริง เพราะฉะนั้นในงานวิจัยนี้เราต้องเรียนรู้เพื่อทอผ้ากันจริง ๆ อย่างแน่นอน

เท่าที่เรารู้มาแต่เดิมเพียงว่ามีผ้าหลายชนิด หลายลาย เราทำทีเดียวมดคงไม่ได้ น่าจะต้องเลือกสัก ๒-๓ ลายก่อน เลือกแล้วต้องสอบถามความเห็นและหาความรู้เพิ่มเติมจากผู้อาวุโสที่ทอผ้ามาก่อนด้วย จากนั้นเราต้องลงมือเอาผ้าเก่ามาแกะลายลงกราฟ อ่านลายให้แตก เตรียมด้าย หันด้าย คั่นทูก ไปจนถึงเก็บลายและทอเป็นผืนผ้า ระหว่างทำงานก็เขียนบันทึก ถ่ายภาพไว้ จะได้ให้พรรคพวกสมาชิกกลุ่มทอผ้าที่ไม่ได้ทำได้เรียนรู้ต่อไปด้วย และน่าจะมีการจัดงานบอกเล่าแก่สืบคนนาหมื่นศรีและคนภายนอก รวมทั้งเราอยากได้นิทรรศการไว้สักชุด ไว้ช่วยให้เด็ก ๆ และคนที่มาดูให้เข้าใจง่าย

สิ่งที่เราคิดนี้แหละ เราจะต้องมาเขียนเป็นโครงการ ที่มีความเป็นมา คำถามวิจัย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย กิจกรรม งบประมาณ พวกเราที่ทำโครงการของ SIF มาแล้ว การเขียนโครงการไม่ใช่ของใหม่ เราพอจะช่วยกันเขียนได้แม้จะไม่ถนัดเท่าไรนัก พอดีเรามีนักวิชาการภายนอก คือ อาจารย์สุนทรี หัวหน้าหอจดหมายเหตุฯ ตรัง ซึ่งถนัดด้านการเขียนมาร่วมงานด้วยคนหนึ่ง เป็นอันว่าเรามีคนช่วยเขียนโครงการรวมไปถึงการเขียนรายงานวิจัยให้แล้ว อาจจะมีปัญหาอยู่บ้างที่นักวิชาการไม่รู้เรื่องการทอผ้าเลย แต่คงจะเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันได้

ในที่สุด โครงการของเราสำเร็จเรียบร้อยและผ่านการพิจารณาอนุมัติของ สกว. เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๕ ตามโครงการ เราจะทำงานนี้ในเวลา ๙ เดือน คือปิดโครงการในวันสิ้นปี ๒๕๔๕

บอกสมาชิก

ปกติกลุ่มทอผ้าจะมีประชุมเดือนละครั้ง เพื่อสรุปผลงาน รายรับรายจ่าย หรือร่วมกันกำหนดกิจกรรม แผนงานสำคัญ ๆ ของกลุ่ม

ประชุมประจำเดือนเมษายน ๒๕๔๕ วันที่ ๒๒ เราทำให้เป็นพิเศษกว่าทุกเดือนที่ผ่านมา มีเลี้ยงเครื่องดื่มอาหารว่างกันนิดหน่อย เสร็จเรื่องของกลุ่มแล้ว หัวหน้าทีมวิจัยก็บอกเล่าเรื่องโครงการแก่สมาชิก แนะนำว่ามีสมาชิกคนใดบ้างในทีมวิจัย มีใครเป็นที่ปรึกษา และขอความร่วมมือจากสมาชิกทั้งหมดให้ช่วยค้นหาและแจ้งข่าว ๓ เรื่อง คือ

หนึ่ง คนทอผ้ารุ่นเก่า นอกเหนือจากที่เห็นกันในกลุ่มยังมีใครที่ไหนอีก

สอง บ้านใครที่ยังมีผ้าทอแบบเดิมเก็บไว้

สาม ผู้อาวุโสที่รู้เรื่องและบอกเล่าสภาพชุมชนนาหมื่นศรีในอดีตได้ อยู่ที่ไหนกันบ้าง ทั้งสามข้อนี้รวมถึงคนนาหมื่นศรีที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นด้วย

วันประชุมกลุ่ม

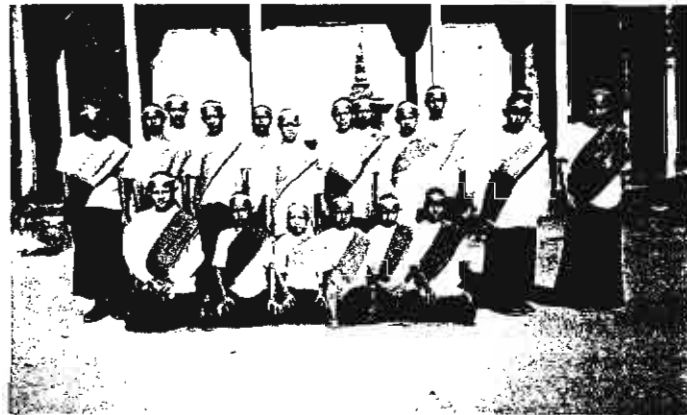
สมาชิกรับปากทั้งสามข้อ ท่าทางเต็มใจ แต่สังเกตได้ว่าไม่มีคนซักถามเพิ่มเติมเกี่ยวกับการทำวิจัยเลย

ตามหาผ้าเก่า

ทีมวิจัยเริ่มประชุมปรึกษาหารือ วางแผนกิจกรรมที่ ๒ คือการตามหาลายผ้า เราจะต้องเดินทางไปต่างจังหวัดด้วย เพื่อไปดูผ้าเก่า มีผ้าเก็บที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา เกาะยอ ศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมที่ตรัง ตามแผนจะต้องอยู่ในระยะเดือนเมษายนถึงมิถุนายน อีกส่วนหนึ่งคือตามหาผ้าในชุมชน

เนื่องจากนักวิจัยที่เป็นข้าราชการไม่สามารถมาร่วมลงพื้นที่ในวันราชการได้ แต่นักวิจัยในพื้นที่สามารถใช้เวลาช่วงบ่าย ๆ ของวันที่ไม่อยู่เวรหน้าร้านไปได้ จึงตกลงว่าในชุมชนให้ ๗ คนในพื้นที่ดำเนินการ ถ้าเป็นวันหยุดจะไปด้วยกันทั้งหมด เมื่อได้มาแล้ว ก็มาสรุปรวมโดยใช้เวลาช่วงเย็นถึงกลางคืน นักวิชาการจะมานั่งฟัง ชักถาม เรียบเรียงบันทึก ทบทวนให้เข้าใจตรงกัน พร้อมทบทวนประวัติกลุ่มทอผ้ารวมทั้งสภาพทั่วไปและประวัติชุมชนไปด้วยเกือบทุกครั้งที่เรามานั่งสรุป ป้ากุศลจะมานั่งเป็นที่ปรึกษา คอยตอบข้อสงสัยต่าง ๆ ไปด้วย ส่วนการไปส่งขลานั้นไปทุกคน โดยกำหนดวันเวลา และประสานงานไว้ล่วงหน้า

งานในพื้นที่เริ่มพอดีกับช่วงเดือนเมษายนในชุมชนนาหมื่นศรีมีงานบวชสามเณรภาคฤดูร้อน ทีมวิจัยได้ไปร่วมงานด้วย ได้เห็นเด็ก ๆ ที่เตรียมเข้าพิธีบวชแต่งกายด้วยผ้าทอแบบเดิม นุ่งโจง สวมเสื้อคอกลมสีขาว พาดไหล่ด้วยผ้าห่มลายมรดกดั้งเดิมของเรา ทุกคนดีใจไม่น้อยว่าจะได้เห็นผ้าเก่ามารวมกันมาก ๆ อย่างนี้ รับถ่ายภาพเอาไว้ ชักถามเด็ก ๆ ถึงที่มาของผ้า ส่วนใหญ่ตอบว่าเป็นผ้าเก็บของญาติผู้ใหญ่ให้ยืมมา จึงซักต่อว่าเป็นลูกใครหลานใครบ้านอยู่ที่ไหน โดยเฉพาะชื่อและบ้านเจ้าของผ้าวันนั้นได้มาหลายราย ที่นี้มานั่งวางแผนกันต่อว่าวันไหนจะไปบ้านใคร

ลูกนาคกับผ้าห่มมรดกนาหมื่นศรี

ตอนที่ไปตามบ้าน จะถูกถามกันว่ามาทำไม พวกเราต้องเล่าเรื่องงานวิจัย แล้วถามต่อเรื่องผ้าเก่า บางบ้านตอนแรกก็หวงผ้ามาก แม้แต่จะเอาออกมาให้ดูก็ยังไม่ได้ ต้องไปสองครั้งสามครั้งถึงจะได้ดู บางบ้านคุยสืบโยดสาวย่าน(สำนวน ศ.สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส) พอรู้ว่าเป็นลูกหลานใครจึงจะไว้ใจให้ดูผ้า คุยไปคุยมาเพิ่งรู้ว่าเป็นญาติกันก็มี สมัยก่อนที่ยังไม่เริ่มงานตามหาผ้า ต่างคนต่างมีภาระของตัวเอง ไม่มีธุระอะไรก็ไม่ได้ไปบ้านใครที่เป็นเพื่อนเก่าเคยเรียนมาด้วยกันไม่ได้พบกันหลายปีทั้งที่อยู่ตำบลเดียวกัน ได้มาพบกันตอนนี่เอง

บรรดายายายบางคนเลิกทอผ้าไปนานแล้ว ลูกหลานที่จะรับช่วงวิชาก็ไม่มี ทั้งในหมู่บ้านทั้งร้างให้หายากไยจับมานานปี พอพวกเราไปหาก็คืออกดีใจ ดีใจว่าจะได้นอนตายตาหลับ เพราะได้ถ่ายทอดวิชาให้รุ่นลูกหลานแล้ว รู้เรื่องอะไรก็บอกเล่าหมดสิ้น คุยกันไปได้พักหนึ่งชวนให้กินข้าวกินปลา ยกสมบัติเครื่องมือทอผ้าให้เสร็จสรรพ บางบ้านยังให้ยืมผ้ามาด้วย แล้วสั่งกำชับว่าให้ไปหาอีกจะหุงข้าวไว้ให้กิน

ยายแจ่ม เรขชินจิตร มอบพันพิมพ์

ยายอิน เติ้งรัง มอบพันพิมพ์

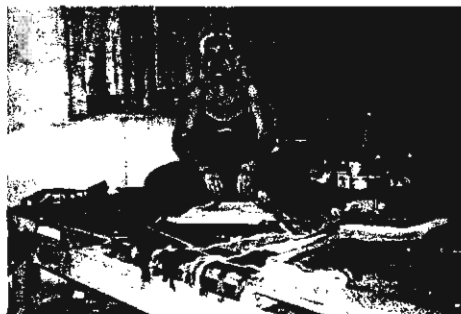
ตาเพียร ฤทธิเดช

กับผ้าและกริชที่ใช้ในวันแต่งงาน

ยายรุ่ม สังขวน

เจ้าของผ้าลายครุฑผสมนกเหว

บ้านยายเปลง น้อยพุด รอบที่ ๓

ดูผ้าที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ.หาดใหญ่

ทุกคนเริ่มรู้สึกว่าการออกเก็บข้อมูลเป็นเรื่องสนุก ได้พูดได้คุย ได้ฟังเรื่องแปลก ๆ เรื่องเก่า ๆ ที่ไม่เคยรู้ก็ได้รู้กันตอนนี้ โดยเฉพาะเรื่องช่วงญี่ปุ่นขึ้นหรือสงครามโลกครั้งที่ ๒ เส้นด้ายขาดตลาด ไม่มีผ้าถุง ต้องปั่นฝ้ายเอง เส้นด้ายใช้เย็บผ้าเอามาจากมุ้งหรือหรือเส้นใย สับปะรด ชีวิตตอนนั้นช่างยากลำบากเสียเหลือเกิน คนเฒ่าคนแก่เกือบทุกคนชอบเล่าเรื่องนี้ พวกเราบางคนฟังแล้วถึงกับน้ำตาไหล

สิ่งที่ทุกคนคาดไม่ถึงอีกอย่างหนึ่งคือ ลายผ้าต่าง ๆ ของนาหมื่นศรี มีมากกว่าที่คิด มีหลายลายที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็นตอนนี้ แต่ที่น่าเสียดายคือบางลายเหลือแต่ชื่อ ตามหาที่บ้านไหนก็ไม่พบแล้ว ถามว่าเรียงด้ายอย่างไร ทออย่างไร ก็จำกันไม่ได้

เก็บข้อมูลไป สรุปกันไป ได้สัมภาษณ์จริงจังประมาณ ๑๐ บ้าน ครอบคลุมเป้าหมาย บางบ้านไปซ้ำ ๒ - ๓ ครั้ง เช่น บ้านยายฝ้ายผู้บันทึกตลาย บ้านยายแปลกคนรักผ้า ส่วนที่ปรึกษาซึ่งบ้านอยู่ใกล้ที่ทำการกลุ่ม ทั้งป้ากุศล ยายเจิม ยายเบื่อน ก็จะต้องคอยตอบคำถาม เป็นประจำ ยังมีที่ไปเยี่ยมไปคุยเฉย ๆ นั้นก็อีกหลายบ้าน

ตอนไปเก็บข้อมูลนอกพื้นที่ เริ่มแรกเรามุ่งไปที่สถาบันทักษิณคดีศึกษาที่สงขลา เนื่องจากเป็นวันเสาร์ จึงไม่ได้เข้าห้องค้นคว้าเอกสาร อาจารย์ที่เคยทำวิจัยรวบรวมผ้าก็ไม่อยู่ ติดราชการอื่น เราตกลงกันว่าต้องมากันอีกรอบในวันเปิดเพื่อค้นคว้าเอกสารโดยตรง

เมื่อเข้าไปในห้องจัดแสดงผ้า สายตาของทุกคนไปรวมอยู่ตรงด้านที่มีผ้านาหมื่นศรี ในใจรู้สึกว่าเป็นผ้าของเรา ผ้านาหมื่นศรีของเรา เมื่อก่อนเราไม่เคยนึกถึงคุณค่า ใครขอใครซื้อเราก็ให้เขาหมด พอวันนี้เราจะเรียนรู้เรื่องผ้าของเรา เราต้องเดินทางตามหา ก็ได้แต่มองดู ถ่ายรูปก็ไม่ได้ เพราะระเบียบการเข้าชมเขาห้าม เราเข้าใจ แต่เราก็เสียใจ เพราะรู้สึกที่ผ้าทั้งหมดนี้เป็นของเรามาก่อน แต่วันนี้เราไม่มีสิทธิ์จะได้จับต้องอีกแล้ว เราทำได้เพียงจำและจดเพื่อกลับไปบอกพวกเรานาหมื่นศรี

ที่ศูนย์ส่งเสริมศิลปะฯ มอ.เราไปถึงค่ำแล้ว ได้ตั้งวงพูดคุยกับอาจารย์บุญ หรือ ดร.อัมพร ศรประสิทธิ์ ผู้อำนวยการโครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มอ. ทบทวนความเป็นไปของกลุ่มทอผ้าตั้งแต่อาจารย์บุญเริ่มเข้าไปทำวิจัย ราว พ.ศ.๒๕๓๔ เห็นความเติบโตหลายส่วนที่เกิดจากการสนับสนุนของศูนย์ส่งเสริมศิลปะฯ มอ. ได้เพิ่มเติมประวัติกลุ่ม

วันรุ่งขึ้นเราได้เข้าชมห้องเก็บผ้าของศูนย์ส่งเสริมศิลปะฯ เป็นที่เก็บผ้าในโครงการวิจัย ผ้าพื้นเมืองภาคใต้จากหลายแหล่ง ระบบการเก็บรักษาดีมาก เราต้องสวมถุงมือก่อนจับผ้า ที่เก็บผ้าแยกเป็นตู้ ๆ มีบัญชีคุม ผ้าแต่ละชิ้นมีรหัส เก็บด้วยวิธีม้วนกับแกนไม้ แล้วใส่ในถุงผ้าขาวอีกทีหนึ่ง วางยีนฟิงไว้ในตู้ บางตู้เป็นแบบลิ้นชัก คล้ายวางไว้ในลิ้นชัก มีสุมไพรกันแมลง ห่อผ้าขาวเล็ก ๆ วางไว้ด้วย

น่าเสียดายที่เราได้เห็นผ้าเก่าของนาหมื่นศรีบางชิ้นเท่านั้น ได้ถ่ายภาพบางส่วน ภาพที่ได้ไม่ค่อยสวย เพราะเขาออกนอกห้องไม่ได้ ถ่ายในห้องแสงไม่พอ ต้องใช้แฟลช ทำให้ลายผ้าไม่ค่อยชัด มีผ้าอีกหลายชิ้นที่ไม่ได้ดู เพราะระบบการเก็บยังไม่สมบูรณ์ ยังไม่สะดวกในการค้น เนื่องจากงานวิจัยของศูนย์ส่งเสริมศิลปะฯ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังไม่เสร็จสิ้น

อย่างไรก็ตาม เราดูแล้วก็ผินกันว่า ต่อไปเราจะทำพิพิธภัณฑ์ผ่านนาหมื่นศรี โดยศึกษาวิธีจัดเก็บจากที่นี่

ที่เราต้องไปอีกแห่งหนึ่งคือศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดตรังที่โรงเรียนสภาราชินี ที่นั่นมีมุมจัดแสดงผ้าทอนาหมื่นศรี ส่วนใหญ่เป็นผ้าลายเก่าที่ทอขึ้นใหม่ และมีเอกสารเล็กน้อย เราพบผ้าที่น่าสนใจผืนหนึ่ง เป็นผ้าเช็ดหน้าลายตัวอักษร ไม่มีข้อมูลว่าได้มาจากไหนอย่างไร ตัวอักษรเป็นข้อความถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว น่าจะเป็นผ้าที่ทอขึ้นเมื่อเสด็จฯ ตรัง พ.ศ.๒๕๐๒ ส่วนเอกสารนั้นเป็นงานที่นักศึกษาฝึกงานทำไว้เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ เมื่อใช้ตรวจสอบทบทวนประวัติกลุ่มทอผ้ากับคำบอกเล่าปัจจุบัน ปรากฏว่ามีหลายอย่างที่ไม่ตรงกัน ต้องตรวจสอบซ้ำจากผู้อยู่ในเหตุการณ์อีกหลาย ๆ คน

สุดท้ายเป็นเรื่องเอกสาร เราได้เอกสารจดหมายเหตุที่มีเรื่องผ้าเมืองตรังมาประกอบงานวิจัยด้วย เราพบว่าสมัยรัชกาลที่ ๖ เสด็จฯ ตรัง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตได้นำผ้าขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เพื่อให้พระองค์ทรงแจกข้าราชการ มี ผ้ายก ผ้าราชวัตร ผ้าตาสมุก ผ้าคาด ผ้าเช็ดหน้า เราคิดว่าน่าจะเป็นผ้าจากนาหมื่นศรีของเราด้วย เพราะเรายังมีผ้าพวกนี้อยู่จนปัจจุบัน ผ้าคาดคือผ้าที่เราเรียกผ้ามั่นนั่นเอง และยังได้ภาพถ่ายเก่าจากหอจดหมายเหตุฯ ตรัง แสดงให้เห็นการแต่งกายของคนตรังสมัยก่อน และการใช้ผ้าคาดแบบนาหมื่นศรี

เอกสารอีกพวกหนึ่งเป็นหนังสือและงานวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องผ้าทั่ว ๆ ไป และผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองของไทย เราหาได้ไม่มากนัก และไม่มีเรื่องใดที่ศึกษาเฉพาะของนาหมื่นศรี เพียงแต่กล่าวถึงในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของผ้าพื้นบ้านภาคใต้ ได้แก่

“ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี” ใน ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้ โดย วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย (พ.ศ.๒๕๑๙)

ผ้าไทย โดย วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (พ.ศ.๒๕๓๑)

“ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี” ใน มรดกพื้นบ้าน โดย วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (พ.ศ.๒๕๓๖)

การศึกษาสาระสังเขปของวัดจุจริงประเภทผ้าทอพื้นบ้านภาคใต้ ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา สงขลา โดย อุบลศรี อรรถพันธุ์ และ ชัลมา วงศ์ศุภรานันต์ (พ.ศ.๒๕๔๐)

ผ้าทอพื้นเมือง และ ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ เป็นการศึกษาตามโครงการพัฒนาผ้าทอพื้นบ้านในทุกจังหวัด ของประเทศ โดย มหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ.๒๕๔๓)

เราดูหนังสือเหล่านั้นแล้วพบว่า มีข้อที่น่าสนใจอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการแรกเป็นข้อดี คือมีภาพถ่ายผ้าเก่า ๆ ของนาหมื่นศรี ที่ไม่มีแล้วในพื้นที่ เราได้ใช้เป็นประเด็นคำถามไปถามผู้อาวุโสของเราต่อ แต่ปรากฏว่าข้อมูลเกี่ยวกับภาพผ้าบางผืนไม่ตรงกับที่เราพบในพื้นที่ เช่น ชื่อลาย แหล่งผลิต คือเป็นผ้าที่อื่น แต่บอกว่าเป็นผ้านาหมื่นศรีหรือบางภาพถ่ายกลับด้าน คือ ผ้ายกดอกนาหมื่นศรีบางลาย เช่น ลูกแก้ว ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง ดอกจัน มีลายทั้ง ๒ หน้าก็จริง แต่ที่นาหมื่นศรีจะถือว่าด้านที่ขึ้นลวดลายเส้นด้าย พุยกดอกคือด้านหน้า

ประการที่ ๒ เรื่องข้อมูลในเอกสาร มีบางอย่างที่ยังคลาดเคลื่อน เช่น เรื่องลายผ้า เอกสารหลายแหล่งบอกชื่อลายลูกแก้วไข่ง เราจึงพยายามสืบหาแต่ไม่พบเลย ในที่สุดเราจับได้ว่าเวลายาย ๆ ออกเสียงชื่อลายลูกแก้วไข่ง จะเป็นลูกแก้วขู่ง เพราะเสียง ฎ กับ ข ในภาษาถิ่นใต้บางคำจะสับเสียงกันได้ ส่วนเสียง อุ บางทีกลายเป็น โอ ได้ด้วย คนฟังจึงเข้าใจผิด อีกประการหนึ่งลายผ้าของเราในระยะหลังมีทั้งลายรุ่นใหม่ที่ทอดต่อกับกระตุก และลายมรดกหรือลายดั้งเดิมจากที่บ้าน ไม่แน่ว่าผู้ให้ข้อมูลหรือผู้สอบถามจะเข้าใจผิด เพราะมักจะมีชื่อลายผ้ารุ่นใหม่จากกระตุกเข้าไปปะปนอยู่กับลายมรดกเสมอ

ก่อนเราทำงานวิจัยชิ้นนี้ เราเคยอ่านหนังสือเรื่องผ้าที่หน่วยงานเจ้าของงานวิจัยส่งมาให้ แต่อ่านเพียงผ่าน ๆ ดูรูปสวย ๆ ไม่ได้ตั้งข้อสังเกตอะไรมากนัก พอเริ่มทำงานวิจัย ซึ่งต้องทบทวนตรวจสอบกันครั้งแล้วครั้งเล่า พบข้อความรู้และมุมมองดี ๆ รวมทั้งข้อคลาดเคลื่อนต่าง ๆ ทำให้รู้สึกว่าคุณคิดถูกแล้วที่มาทำวิจัย เพื่อจะได้ข้อสรุปที่ชัดเจนถูกต้องเรื่องผ้าของเราเอง โดยพวกเราเอง

เวทีเรียนรู้เรื่องผ้า

กลับจากสงขลา เราต้องพูดคุยกันบ่อยครั้ง เพื่อเตรียมเวทีเรียนรู้เรื่องผ้า เราเริ่มจากเรื่องง่าย ๆ คือสถานที่ ตกลงกันว่าจะใช้ช่างที่ทำการกลุ่มตรงติดกับบ้านป่ากุศลด้านโรงเรียนทางเดินหลัก ๒-๓ เดินท์ ก็ใช้ได้

ผู้ร่วมเวที ได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นคนทอผ้าหรือเกี่ยวข้องกับคนทอผ้า สมาชิกกลุ่มทอผ้า คนในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ครู-อาจารย์ บุคคลภายนอก เช่น นักวิชาการ นักพัฒนา รวมแล้วร้อยละคน ได้รายชื่อแล้วก็ทำหนังสือเชิญกันด้วย ผู้ลงชื่อในหนังสือเชิญคือป่ากุศลในฐานะที่ปรึกษาใหญ่

กระบวนการในเวที กิจกรรมหลักมี ๒ อย่าง คือ การจัดแสดงผ้าที่รวบรวมได้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าย้อม กับการจัดกลุ่มสนทนาความรู้เรื่องผ้าและรายงานผล โดยจัด เป็น ๔ กลุ่มตามชนิดของผ้าที่รวบรวมมาได้ คือ ผ้าพุ่ง ผ้าห่ม และผ้าใช้ในโอกาสพิเศษ ซึ่งมี ผ้าเซ็ดหน้า

และผ้าพานช้าง เนื่องจากเรื่องผ้าห่มมีเนื้อหารายละเอียดปลีกย่อยมาก จึงให้มี ๒ กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีผู้อาวุโสเป็นวิทยากรหลัก กลุ่มละ ๓-๔ คน สมาชิกทีมวิจัยแบ่งเป็นกลุ่มละ ๒ คน เป็นผู้สรุปบันทึกและรายงาน รวมทั้งคอยตั้งประเด็นคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการ ส่วนคนเข้าร่วมกลุ่มให้เลือกได้ตามความสนใจ ประเด็นคำถามนั้นพิมพ์แจกให้ทุกกลุ่ม

เนื่องจากเป็นเวทีที่ใช้เวลาทั้งวัน ต้องเตรียมอาหารด้วย ต้องให้มีสมาชิกในทีมวิจัยคนหนึ่งทำหน้าที่ประสานเรื่องนี้กับสมาชิกกลุ่มทอดผ้าที่มาช่วย

การเตรียมการอีกเรื่องหนึ่งคือการเก็บรวบรวมผ้า สาม-สี่วันก่อนจัดเวที เราแวะเวียนไปตามบ้านโน้นบ้านนี้เพื่อเชิญเข้าร่วมเวทีและยืมผ้า ซึ่งไม่ยากเพราะเคยพูดคุยกันมารอบหนึ่งแล้วตอนเก็บข้อมูล ผ้าที่ได้มาก็ช่วยกันทำบัญชี วัดขนาด ทำบัตรติด ว่าผืนใดเป็นของใคร จัดแยกเป็นพวก ๆ มีผ้านุ่ง ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าพานช้าง

ที่ต้องละเอียดอ่อน คือวิทยากรอาวุโส เราไปคุยไว้ล่วงหน้าหลายวัน เพราะคิดกันว่า จะตอบแทนโดยตัดเสื้อจากผ้าทอรุ่นใหม่ให้คนละ ๑ ตัว จึงต้องไปวัดตัวตัดเสื้อไว้ก่อน พอเสร็จได้เอาไปให้พร้อมกับเชิญนัดหมายกันอีกที บรรดาเย้ายายหลายคนไม่ค่อยแข็งแรง ต้องจัดรถรับส่งให้ และให้ลูกหลานติดตามมาด้วย

ถึงวันจัดเวที ผ้าทุกชิ้นถูกพาดตามแนวด้านหนึ่งของเต็นท์ ทุกคนที่ทยอยกันเข้ามา ต่างพุ่งความสนใจไปที่ผืนผ้า ส่วนใหญ่เป็นเพราะไม่เคยได้เห็นมาก่อน แต่ละคนพูดในทำนองเดียวกันว่า “นึกไม่ถึงว่าจะมีผ้ามากขนาดนี้”

เริ่มกิจกรรม ป้ากุศลเป็นผู้เปิดเวที แล้วแบ่งกลุ่มคุยเรื่องผ้าตามที่วางแผน แต่ละกลุ่มพูดคุยกันอย่างออกรส ลายนี้เรียกชื่ออย่างไร หน้าผ้าก็หลบ ลายนี้ก็นิด ผ้าสวยต้องเป็นอย่างไร ผ้าแต่ละชนิดใช้งานอย่างไร เลือกเส้นด้ายอย่างไร สีสรรมาได้จากไหน นุ่งแบบไหน ฯลฯ จนกระทั่งพักเที่ยง

กินข้าวเสร็จ รายงาน ถ้าคนไหนพูดไม่ถูก บรรดาป้ายายาก็ช่วยแก้ไข มีการนุ่งหมี่ให้ดูกันด้วย ตาเพียรพกกิริชติดตัวมาด้วย ลูกหลานเลยจับแต่งตัวเป็นเจ้าบ่าว ยายลับแต่งเป็นเจ้าสาว พร้อมอธิบายเรื่องผ้าตั้ง พิธีแต่งงาน และการนุ่งผ้าแบบต่าง ๆ รวมทั้งนุ่งหมี่ให้ดู แถมยังเชิญแขกที่เข้าร่วมให้ลองแต่งดูด้วย เป็นที่ขบขันกันมาก

สุดท้ายมีการทบทวนประวัติกลุ่มทอผ้าในแต่ละช่วงกันอีกครั้ง โดยป้ากุศล อาจารย์บุ
อรรอบหัวหน้าโครงการ เสร็จแล้วให้คุณหมอจรัส สรพิพัฒน์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของ สกว.ตรัง
สรุปประเด็นที่ เสร็จแล้วเราช่วยกันส่งวิทยากรอาวุโสกลับบ้าน

ต่อจากนั้นเราใช้เวลาอีก ๒ วัน กับการถ่ายภาพผ้าย้อมแต่ละผืน เสร็จแล้วส่งผ้าคืน
สรุปทบทวนข้อมูลกันอีกครั้ง

หลังจากเสร็จสิ้นงาน มีเสียงสะท้อนตามมา “ทำไมไม่บอกเราด้วย ที่บ้านเรามี
ผ้าแบบนี้เหมือนกัน” ทีมวิจัยต้องช่วยกันคอยฟังเสียงนี้ เพื่อตามเก็บข้อมูลรอบสอง

อันที่จริงระหว่างเตรียมเวทีนี้เราพบผ้าเก่าและขาดผืนหนึ่ง ตอนแรกคนที่เอาผ้ามาให้
ทำท่าอาย ๆ ว่าผ้าขาด ในขณะที่พวกเรากลับรู้สึกว่าเป็นผืนผ้าที่มีค่าที่สุด ลายแปลกมาก
ชื่อลายราชวัตรห้อง คนเอามาไม่ใช่เจ้าของผ้า บอกไม่ได้ว่าใครทอ เพราะเป็นญาติห่าง ๆ กับ
เจ้าของผ้าอีกทีหนึ่ง ในเวทีที่ไม่มีคำตอบ เรากะว่าในการเก็บข้อมูลรอบสองจะต้องตามไปหา
เจ้าของผ้าให้พบ ตอนนี้เรากำลังสงสัยกันว่าผ้าลายนี้เป็นผ้าไหมตีนศรีหรือเป็นผ้าจากที่อื่น
กันแน่ เพราะพบเพียงผืนเดียว ถ้ามายาย ๆ ที่ทออยู่ปัจจุบันก็ไม่มีใครจำกันได้ว่าเคยเห็นใคร
ทอบ้าง พวกเราตั้งใจกันว่าจะต้องหาคำตอบตรงนี้ให้ได้

ศึกษาวัสดุอุปกรณ์ทอผ้า

หลังจากจัดเวทีเรียนรู้เสร็จแล้ว กลุ่มทอผ้าฯ มิ่งานเข้ามาไม่ขาด นายกเหล่ากาชาดมี
โครงการจัดงานมหกรรมผ้าไทยเทิดไท้ราชินี จัดที่ศาลากลางหลายคืน มีประกวดแบบเสื้อ
แสดงแบบเสื้อจากคนหลายกลุ่ม และจัดงานเดินแบบเสื้อในกลุ่มข้าราชการและคนดีในเมือง
เพื่อหาทุนสำหรับการกุศล ทั้งยังให้กลุ่มส่งผ้าและแบบเสื้อประกวดที่กรุงเทพฯ ด้วย กลุ่ม
ทอผ้าคึกคักเต็มที่ ทั้งทอผ้าชาย ทั้งตัดเสื้อผ้าเตรียมตัวไปแสดงแบบ โครงการ SIF รอบสองก็
เข้ามา ได้ทั้งอาคาร การอบรมและจัดพิมพ์เอกสาร งานมหกรรมต่าง ๆ เชิญไปร่วมขายผ้า
หลายรายการ รวมทั้งกิจกรรมของมหาวิทยาลัยชุมชนบักขี้ได้ก็มาชุมนุมกันที่ตรัง แยกผู้ใหญ่
ของเมืองตรังทั้งระดับรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง อธิบดี ตลอดจนนักวิชาการต่าง ๆ เข้ามาเยี่ยม
ชมกลุ่มทอผ้าเกือบจะเป็นรายวัน ทีมวิจัยซึ่งเป็นแกนนำสำคัญของกลุ่มติดกิจกรรมตลอดจน
ไม่มีเวลาว่าง สามเดือนเต็ม ๆ ที่เราแทบจะไม่ได้ทำงานวิจัยกันเลย

เราทำได้อย่างเดียวตามข้อจำกัดของเวลา คือการเตรียมอุปกรณ์ทอผ้า ช่อมกี้ และ
ทำที่หลังใหม่ โดยนายจรรยา ปั่นทอง ช่างทำที่ประจำตำบล เสร็จแล้วถ่ายภาพ และช่วยกัน
ศึกษารายละเอียดเรื่องเกี่ยวกับเส้นด้าย จากป้ากุศลและ สมศักดิ์ ตูลยสุข สมศักดิ์เป็นสมาชิก
ผู้ชายคนเดียวของกลุ่มทอผ้า และเป็นสามีของจ.ไร ทีมวิจัยของเรา สมศักดิ์ชำนาญการทอผ้า
ด้วยที่กระตุก ทำที่เป็นด้วย จึงอธิบายและสาธิตเรื่องที่ได้ดี

ปากศุล

สมศักดิ์ ดุยสุข

เรื่องด้วยเราอาศัยอาจารย์สุพรรณสาร โพธิ์ประเสริฐ วิทยากรกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งผูกพันกับกลุ่มเป็นอย่างมาก ลงมาทำงานในภาคใต้ที่ไรต้องแวะมาเยี่ยมกลุ่มเสมอ อาจารย์สุพรรณสารอธิบายชนิดของเส้นด้ายและหลักการคำนวณ พวกเราในทีมก็รู้เรื่อง เพราะมีประสบการณ์ทอผ้ามาแล้ว แม้จะเป็นการทอด้วยกี่กระตุกก็ตาม เนื่องจากใช้เส้นด้ายประเภทเดียวกัน หลักการคำนวณก็เหมือนกัน เพียงแต่การทอด้วยกี่พื้นบ้านจะต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของผ้าหลายอย่างมาประกอบด้วย

ในที่สุดเรื่องศึกษาอุปกรณ์การทอผ้า เราผ่านไปได้ตามกำหนดเวลา

เรียนแกะลาย

เดือนตุลาคม เราคุยกันใหม่อีกครั้ง การรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมแทบจะไม่มีอะไรคืบหน้า การสังเคราะห์ข้อมูลและจัดเวทีตรวจสอบจึงทำไม่ได้ พอที่อาจารย์สุพรรณสารลงมาสอนทอผ้าให้กลุ่มทอผ้าที่นครฯ ทีมวิจัยจึงขอเวลาว่างมาสอนแกะลายกันก่อน เพื่อเอาหลักการไว้ทำงานแกะลายที่เราจะเลือกต่อไป ปรากฏว่าทีมวิจัยไม่ว่างกันหลายคน ชวนคนอื่นในกลุ่มมาเรียนก็ไม่ค่อยว่างกัน เป็นอันว่าเรียนแกะลายได้บางคนเท่านั้น มีคนนอกทีมวิจัยมาเรียนด้วย ๑ คน คือลัดดา หนูอินทร์

หลังจากนี้เหลือเวลาไม่ถึง ๓ เดือน เราคิดว่าเรื่องแกะลาย เก็บลายและทอผ้านั้นไม่ยาก ทำทันแน่นอน ที่สำคัญต้องย้อนไปรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมกับจัดเวทีตรวจสอบครั้งที่ ๒ กันก่อน เพื่อเลือกลาย

เก็บข้อมูลเพิ่มเติม

ปลายเดือนตุลาคม เราประชุมกันอย่างจริงจัง เพื่อออกเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามบ้านต่าง ๆ จากรายชื่อที่ได้มาหลังจัดเวทีแรก ที่ได้รายชื่อใหม่ก็หลายคน บางคนย้ายไปอยู่ไกล ๆ เช่น ยายพิน ฤทธิมา อยู่บ้านตะเหมก ตำบลละมอ เราต้องตามไปด้วย เรื่องผ้าลายราชวัตรห้องเราก็ไม่ลืม วางแผน กำหนดวัน แล้วแบ่งสายกันออกไปอีกครั้งหนึ่ง ใช้เวลาเย็น ๆ ค่ำ ๆ และวันหยุดเหมือนเดิม

ตอนเก็บข้อมูลรอบสองเราสนุกสนานกันมาก เพราะคุยเรื่องผ้าแล้วยังได้เรื่องเก่า ๆ ของชุมชนมาด้วย ได้พบลิเกป่า มโนราห์ คนร้องเพลงกล่อมเด็ก นิทาน ตำนาน สารพัด และเรื่องที่ไม่ลืมคือการตามหาผ้าลายราชวัตรห้อง ตอนเราไปตามจากคนที่เอาผ้ามาให้ กลายเป็นว่ารับกันมาเป็นทอด ๆ ต้องตามกันถึง ๓ บ้าน เมื่อไปถึงเจ้าของผ้า คือ ตาให้ แก้วนำ บ้านอยู่ไกลมาก บอกว่าเมียแก่ซื้อมา แต่จำไม่ได้ว่าซื้อจากใครที่ไหน พวกเราใจไม่ดี คิดว่าคงจะหาต้นตอไม่พบแล้ว แต่พอพูดคุยกันไปสักพักตาให้กับบอกยกผ้าผืนนั้นให้เราไว้ศึกษา ทำให้เราดีใจกันที่สุด เราสัญญากับตาให้ว่าจะกลับไปเลือกผ้าผืนใหม่มาให้ ๑ ผืน เพื่อเป็นการตอบแทน ตอนกลับจากบ้านตาให้ผ่านบ้านยายปลอม เอียดจู้ย เราเลยแวะคุยอีกพักหนึ่ง

วันสุดท้าย เราไปที่บ้านยายนาง ช่วยรอด ซึ่งอยู่ใกล้กลุ่มที่สุด คือเราวางแผนว่าไปบ้านไกลก่อนบ้านใกล้ทีหลัง ยายนางอยู่ในครัว เราเข้าไปถึงในครัว ยายนางกำลังซักผ้าอยู่พอดี นึกไม่ถึงเลยว่าจะโชคดีขนาดนี้ ผ้าที่ยายนางซักอยู่เป็นผ้าเช็ดหน้าผืนใหญ่ ลายราชวัตรห้องที่เรากำลังตามหาต้นตอกันนั่นเอง เราตื่นเต้นกันมาก ถามว่าได้มาจากไหน ใครทอ ยายนางบอกว่าผืนนี้ยายทอเอง ลายนี้มีคนนานหมื่นศรีทอกันในรุ่นยายยังสาว ๆ แต่ยายจำไม่ได้ว่ามีใครบ้าง ในที่สุดเรามั่นใจได้แล้วว่าลายราชวัตรห้องแบบนี้เป็นผ้านานหมื่นศรีแน่นอน

ไปบ้านยายพินที่ตะเหมก

ตามผ้าราชวัตรห้องไปที่บ้านตาให้

ดูผ้ากับยายปลอม

ราชวัตรห้องผืนนี้แหละยายนางทอเอง

เวทีตรวจสอบ

เก็บข้อมูลเสร็จ เดือนพฤศจิกายนไปแล้ว เรามาคุยกันต่อเรื่องเวทีตรวจสอบ ตอนแรกกะไว้ว่าจะจัดแบบเดิม แต่ให้กลุ่มเล็กลง ประมาณสัก ๒๐ คน ให้มีนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเรื่องผ้ามาร่วมด้วย แต่คิด ๆ แล้ว เราไม่แน่ใจว่า จัดเวทีเดียวแบบเดิมจะพูดกันได้ทั่วถึงและครบประเด็นอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งตอนเราไปเก็บข้อมูลรอบสอง คนเฒ่าคนแก่ชอบเล่าเรื่องเก่า ๆ ไปถึงเรื่องการละเล่น ลิเกป่า มโนราห์ หนังตะลุง เพลงกล่อมเด็ก ซึ่งเราไม่เคยรู้มาก่อนว่า ที่นาหมื่นศรีของเราเดิมมีครบทุกอย่าง จากเรื่องผ้า เลยเปิดวงกว้างเป็นว่าเราอยากได้ทั้งเรื่องผ้าและเรื่องเก่า ๆ ของบ้านเราด้วย

สิ่งที่พบทำให้เราต้องมานั่งพูดคุยวางแผนกันใหม่ เปลี่ยนรูปแบบเป็นเวทีเล็ก ๆ โดยไปจัดตามบ้าน แล้วเอาคนบ้านใกล้ ๆ มารวมกัน นั่งกินข้าวเย็นกันแล้วคุยกันไปน่าจะดีกว่า ในที่สุดเราก็ตกลงจะใช้ ๓ เวที คือบ้านป่าสุคนธ์ ทองแจ่ม ใสตอ เป็นเวทีที่ ๑ บ้านตาเยี่ยม ยายเปี่ยม รักฐานาหมื่นศรี เป็นเวทีที่ ๒ และบ้านยายผิวน อ่อนช่วย ใสตอ เป็นเวทีที่ ๓

พวกเราไปนัดหมายคนเข้าร่วมเวที และประสานงานขอให้เจ้าบ้านช่วยจัดการเรื่องอาหารให้ด้วย ซึ่งเราจะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมดให้

ทุกเวทีที่เกิดขึ้น เราเห็นชัดว่าคนเฒ่าคนแก่ ที่มาร่วมเวทีช่วยกันพูด ช่วยกันเล่า สืบหา สืบตามีความสุข ลูกหลานก็ตามมาฟังด้วย ทุกคนมีความสุข พบผ้าใหม่ ๆ อีกหลายผืน

เวทีที่ ๑ บ้านป่าสุคนธ์

พบผ้าถุงสีพื้นและสไบลายลูกแก้วเพิ่มขึ้น ทบทวนเรื่องลายผ้าและคนทอผ้ารุ่นก่อนกันแล้วยังได้ของแถมหลายอย่าง ยายปริก ขวัญเมือง เป็นน้องยายเปลก ทอผ้าพอเป็น ที่สำคัญคือเป็นหมอตำแยและหมอทำขวัญเด็กด้วย สมัยก่อนที่จะมีหมอนามัย เด็ก ๆ นาหมื่นศรีส่วนใหญ่มียายปริกเป็นคนทำคลอด ในเวทีนี้ยายปริกเล่าเรื่องทำขวัญเด็กและร้องเพลงกล่อมเด็กให้ฟัง อีกคนหนึ่งคือยายหมูน คงน้อย ตอนนี้ทอผ้าไม่ไหวแล้ว แต่มีอุปกรณ์ทอผ้าเหลืออยู่ คือนั้นเราไปส่งยายหมูนที่บ้านและได้ปักยี่ว(ปักเหยี่ยว) เครื่องมือก่อนเขากลับมา

ยายเพียร ชัยเพชร เลือคอกระเช้า ยายปริก สวมแว่น ยายหมูน เลือแขนกระบอกลีนาเงิน

เวทีที่ ๒ บ้านตาเอี่ยม

เวทีนี้มีคนเข้าร่วมมาก ผู้ใหญ่บ้านก็มาด้วย รวมทั้งทีมวิจัยเป็นยี่สิบกว่าคน เราเน้นเรื่องประวัติวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่เรื่องผ้าเราก็ได้มาก เพราะมียายดับ คงมน ยอดฝีมืออีกคนหนึ่งมาร่วมด้วย ยายดับมีผ้าทอเองสวย ๆ เก็บไว้หลายผืน แม้จะไม่มีลายที่เราตามหา แต่ยายดับก็ยังจำได้ บอกได้ว่าลักษณะลายเป็นอย่างไรและมีกี่ชนิด ส่วนเรื่องประวัตินาหมื่นศรีก็มีคนเล่าได้หลายคน ตาเอี่ยมเจ้าภาพเคยเป็นทั้งพระเอกลิเกป่าและนายโรงมโนราห์ ขับบทมโนราห์ให้ฟังเป็นตัวอย่างด้วย ปากุศลซึ่งทุกวันเป็นนักจัดการ วันนั้นก็กลายเป็นนางเอกลิเกป่าร้องบทยาหยีได้ไพเราะราวกับสาว ๆ อีกคนหนึ่งคือน้าหนู นั่งชუმไม่ยอมออกจากมุมมืด แต่ทนเสียงลูกยูจากหลายคนไม่ไหว ในที่สุดก็ขับบทหนึ่งเล่นลูกคอให้คนทั้งวงฟังกันเงียบทีเดียว

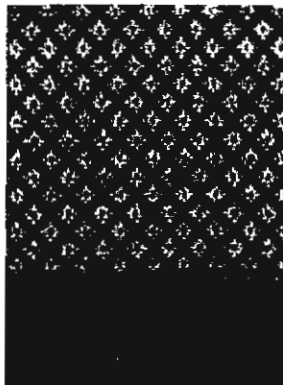
ยายดับ เลื้อยผ้าซ้ายสุด
ยายเปี่ยม คนถือผ้า

ตาเอี่ยม (ซ้าย)
น้าหนู (ขวา)

เวทีสุดท้ายที่บ้านยายผีน

ได้พบผ้าเก่ามีลายผ้าที่คิดว่าหาไม่ได้แล้วในนาหมื่นศรีคือ ผ้าลายช่อลอกก และผ้าถุงลายลูกแก้วฝูง ลายช่อลอกกเป็นของยายผีนเอง ตอนจัดเวทีครั้งแรก ยายไม่ได้ให้ไปแสดง เพราะหวงมาก ถ้าไม่ได้มาจัดเวทีที่บ้านยายคงไม่มีโอกาสเห็น เราเลยถือโอกาสยืมไปถ่ายรูป คราวนี้ยายผีนให้ยืมด้วยความเต็มใจ ยังแถมให้ยืมผ้าตาสมุกห้องอีกผืนมาด้วย ส่วนผ้าถุงลายลูกแก้วฝูงนั้นเป็นของยายผีน เก่ามากแล้ว ตอนแรก ๆ แกอายุ ๗ ว่าผ้าเก่าและขาด แต่พวกเรายืนยันว่านี่เป็นครั้งแรกที่เราได้เห็นผ้าถุงยกดอกลายลูกแก้ว เพราะเท่าที่ศึกษามาผ้าถุงมักเป็นผ้าพื้น ผ้าริ้ว ผ้าตา ถ้ามีลายบ้างก็เป็นลายง่าย ๆ ๓ นัดเป็นอย่างสูง เช่นลายเกสร ลายท้ายมังกร ซึ่งเรายังไม่พบผ้าเช่นกัน ตอนหลังพวกเราไปขอผ้าผืนนี้จากยายผีน ยายยกให้ไม่เกี่ยงงอนอะไร และเล่าให้ฟังด้วยว่าเดิมผืนนี้ทอด้วยกัน ๓ ผืน ผืนหนึ่งเป็นของยายร่วมแม่ อารอบหัวหน้าโครงการของเรา และอีกผืนหนึ่งเป็นของยายเพ็ญแม่ของแหวน สมาชิกทีมวิจัย ยายผีนบอกว่า ตอนสาว ๆ นุ่งผ้าไปงานวัด มีหนุ่ม ๆ เดินตามแล้วร้องบอกว่า “ผ้าถุงนี้งามจริง ขอไปกินกับข้าวจะได้ไหม” พวกเราให้ยายเลือกผ้าทอที่กระตุกไปผืนหนึ่งเป็นการตอบแทน ผ้าที่เราพบเพิ่มเติมในเวทีที่ ๓ คือ ผ้าทอฝีมือยายผีนหลายผืน ที่บางคนได้รับแจกในฐานะคนสนิทหรือลูกหลาน บางคนก็ซื้อไป ผ้าหลายผืนกลับมารวมกันที่นี่ มีพวกลายตุ๊กตา ลายประสม รูปครุฑ นกเหวกและนางฟ้า สังเกตได้ว่าผ้าเวทีนี้มีผ้าที่ไม่ได้ไปแสดงที่เวทีใหญ่ครั้งแรกออกมาอีกหลายผืน

←ผ้าถุงลายลูกแก้วฝูงของยายผีน / เวทีบ้านยายผีน

เสร็จเวทีทั้ง ๓ เราคุยกันเรื่องเลือกลายผ้า สรุปได้ว่า ๓ ลายที่เลือก ได้แก่ ลายลูกแก้ว ลายแก้วชิงดวง และลายราชวัตรห้อง

ตอนนี้เดือนธันวาคมแล้ว เหลือเวลาไม่ถึงเดือน เรายังไม่ได้เริ่มงานทอผ้ากันเลย งานของกลุ่มที่ต้องเดินทางก็ไม่ลดลง เราจะทำกันทันหรือ ทุกคนเริ่มเกิดคำถาม คำตอบคือไม่น่าจะทันแล้ว ในที่สุดเราก็ต้องขอขยายเวลาโครงการไปถึงเดือนเมษายน ๒๕๔๖

ทอดผ้า

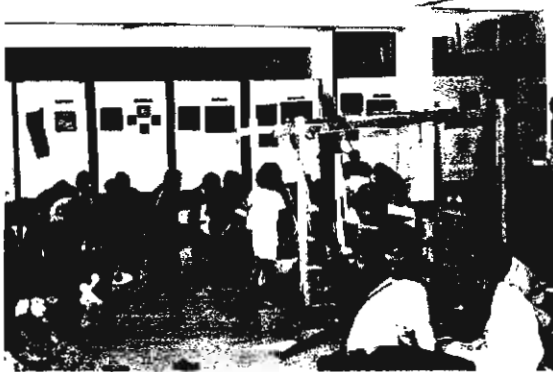
ปลายเดือนธันวาคม เราคุยกันเรื่องเตรียมทอดผ้าอีกครั้ง เส้นด้ายซื้อไว้เรียบร้อยแล้ว เราคิดคำนวณเส้นด้ายและหันด้ายกันก่อน แต่ช่วงปลายปีต่อเนื่องปีใหม่มีกิจกรรมมากเสีย จนเกือบจะไม่ได้ทำอะไร กว่าจะได้หันด้ายก็ใช้เวลาวันหยุดช่วงปีใหม่ หลังปีใหม่อีกไม่ว่าง แต่เราก็ได้จัดนิทรรศการและกิจกรรมพิเศษในวันเด็กร่วมกับหอจดหมายเหตุแห่งชาติต่ง เรื่อง แกะลายผ้ามาทอเสื้อ หลังวันเด็ก กลุ่มทอดผ้าจัดพิธีไหว้ครูทอดผ้าพร้อมกับการเปิดศูนย์การเรียนรู้มหาวิทยาลัยชุมชนปักกิ่งได้นานหมื่นศรี กว่าเราจะได้มาเริ่มคันนูกเดินด้ายก็ตกไปเดือน กุมภาพันธ์แล้ว พร้อมกันนั้นได้ส่งรายงานความก้าวหน้างวดที่ ๑ ตอนต้นเดือนนี้

หันด้าย

แกะลายผ้ามาทอเสื้อ

ตอนคันนูกเสร็จแล้วเข้าก็ พอเริ่มเก็บลายตามกราฟปรากฏว่าเก็บไม่ได้ ดูไปดูมาพบว่าคันนูกผิด เพราะเราเข้าใจผิดระหว่างคำว่า หลบ กับ เที้ยว พอทำความเข้าใจได้ว่า หลบ นับตามซี่ฟันพื้ม ซึ่งเราใช้พื้มที่มี ๔๐ ช่องต่อ ๑ หลบ ส่วนเที้ยว คือการเดินด้าย ๑ รอบ ถ้าเราใช้ ๒๐ เร็ว เดิน ๑ เที้ยวไปกลับ จะได้หัวด้าย ๒๐ หัว สอดฟันพื้มช่องละ ๑ หัว จะได้แค่ ๒๐ ช่อง เพราะฉะนั้นต้องเดิน ๒ เที้ยวต่อ ๑ หลบ ตอนหลังยายเจิมกับบุญช่วยมาแนะนำให้

ยายเจิมและบุญช่วยแนะนำการคันนูก

คราวนี้เรากันนูกกันใหม่อีกครั้ง สำหรับ ๓ ลาย ๓ ก็ทำทีเดียวพร้อมกัน เข้าก็ไว้ก่อน ตอนก่อนเขาลายขัด เราใช้ปีกยิวเป็นเครื่องมือคล้องด้าย ใช้ไม่ค่อยถนัด เพราะทุกคนเคยชินกับการใช้ไม้ก้ามปูของกักระตุก แต่เราก็พยายามที่จะทำตามแบบเดิม

พอเริ่มผูกเขา ตอนแรกใช้เส้นด้ายเบอร์ ๙ ปรากฏว่าเส้นด้ายใหญ่เกินไป ทำให้ผิด ตอนใช้เท้าเหยียบแยกเส้นด้าย ต้องเปลี่ยนเป็นใช้เบอร์ ๖ แต่สำหรับกัตัวที่จะทอลายราชวัตรห้อง ใช้พื้นพิมของกักระตุก ช่องเส้นด้ายห่างกว่า ใช้เบอร์ ๙ ได้ไม่มีปัญหา

พอเก็บลายเราคิดว่าง่ายเพราะมีกราฟที่แกะลายมาแล้ว เราเริ่มด้วยลายลูกแก้ว เพราะถือว่าเป็นลายพื้นฐาน น่าจะง่ายที่สุด ใช้เวลากันอยู่ ๒ วัน ก็ไม่เป็นลาย ตอนนั้นเราสรุปกันว่า กราฟใช้ไม่ได้ ต้องหาวิธีใหม่

ลองใหม่คราวนี้เก็บจากผ้าตัวอย่าง ให้ยายเบื่อนมาช่วยดูให้ ใช้เวลากันพอสมควรกว่าจะเก็บได้ครบทุกนัด แต่ดอกสุดท้ายเป็นเศษ เพราะเราเก็บจากข้าง ไม่ได้คำนวณลาย เพื่อเก็บจากตรงกลางออกไป

พอเริ่มลายราชวัตรห้อง เราไม่ได้ใช้กราฟ เพราะยึดตามลายลูกแก้ว เชื่อเสียแล้วว่ากราฟใช้ไม่ได้ ให้นุญช่วยมาดูให้ ช่วยกันกับแหวน แกะลายจากผ้าเก่าของตาให้ก็ยังดูไม่ออก ทำรีอ ทำรีออยู่หลายรอบ จนหงุดหงิดกันไปหมด ทะเลาะกันด้วย แหวนนอนไม่หลับไปหลายคืน กว่าจะคิดออกลงตัวกินเวลาเป็นเดือน

ลายแก้วซึ่งดวงให้จุไรรับผิตชอบ แม้จะมีสูตร แต่ก็เก็บผิตเก็บถูก เนื่องจากเป็นลายซับซ้อน ต้องมีสมาธิสูง กว่าจะเก็บได้ครบ ๒๓ นัด กินเวลาเกือบเดือน เก็บลายได้ครบทุกนัดแล้ว ตอนก่อนเขาผิตอีก ชันนัดผิตวิธี ทอได้เป็นแก้วซึ่งดวงครึ่งลูก หยุดไปพักหนึ่งเพราะล้า แล้วกลับมาเริ่มต้นใหม่

เมื่อเริ่มต้น เราคิดกันว่าเรามีพื้นฐานทอผ้ากักระตุกอยู่แล้วทุกคน หลักร่างต่าง ๆ ของการทอที่พื้นบ้านถึงไม่เคยทำก็เคยเห็น คิดว่าพอรู้ เรื่องเก็บลายกับทอผ้าคงไม่ยาก ใช้เวลาไม่นานหรอก ไม่ต้องถามใครก็ทำได้ แต่พอทำเข้าจริง ทำแล้วไม่ได้ตามที่คิด ในที่สุดต้องวิ่งหาขาย ๆ

ป่า ๆ กันหลายรอบ แต่ละคนก็มีหลักการตามแบบของตัวเอง ทำแล้วรื้อกันอยู่หลายครั้ง คราวนี้รู้แล้วว่าทุกอย่างต้องลงมือปฏิบัติจึงจะเข้าใจต้องแท้ โดยเฉพาะตอนทอลายลูกแก้วซึ่งเป็นลายพื้นฐาน มีเพียง ๔ นัต ไม่น่าจะยากอะไร ก็พบว่า ๔ นัตต้องวนซ้ำถึง ๓ รอบ ถอยหลังกลับอีก ๓ รอบ จึงจะได้ ๑ ดอก แต่ละนัตต้องใช้ด้ายพุ่งสลับด้ายไล ๓ รอบ ต้องจำให้ได้ว่ารอบใดเหยียบเท้าขวาหรือซ้าย เพราะต้องสลับเท้าเหยียบตอนด้ายไล

ปัญหาตอนลงมือทอมีกันทุกคน คนหนึ่งลืมสลับเท้าเหยียบ พุ่งด้ายทอลืมพุ่งด้ายไล หรือพุ่งด้ายไลไม่ได้ตั้งเส้นด้ายทำให้ริมผ้าเป็นกรูด(ด้ายยื่นออกมาขรุขระ) อีกคนหนึ่งตัวเล็กแขนสั้นเอื้อมไปสอดนัตกันสุดตัวซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเมื่อยเอว คนหนึ่งน้ำหนักมือสองข้างไม่เท่ากันตอนตบกระทบพื้นพื้ทำให้ผ้าเบี้ยว ตอนเลื่อนผ้าไม่ได้เลื่อนผังตาม ความกว้างของผ้าไม่สม่ำเสมอ ถ้าเราไม่ลงมือทำจริงจะไม่รู้ในรายละเอียดเหล่านี้เลย

ระยะแรกเราทอติดกันบ่อยมาก เพราะไม่มีสมาธิ พอขาดสมาธิก็ไม่มีสติ ไม่สามารถระลึกว่ากำลังทำอะไร จำไม่ได้ว่าทอถึงนัตไหน ถึงคราวต้องเหยียบเท้าขวาหรือเท้าซ้าย เป็นต้น เมื่อทอบ่อยเข้า เริ่มฝึกใจให้นิ่งได้ ผิดน้อยลง ส่งผลถึงตอนไม่ทอผ้าด้วย แต่ละคนใจเย็นลง แม้ทำงานมีปัญหาอุปสรรคก็ไม่หงุดหงิดใส่กัน

เราเห็นความแตกต่างระหว่างการทอด้วยกี่กระตุกกับที่พื้นบ้าน บางทีเราโมโหมา นั่งทอที่กระตุก กระทบโครม ๆ หยาบ ๆ ตามอารมณ์ก็ทอได้ไม่ผิด เพราะที่กระตุกซับซ้อนน้อยกว่า ทอที่พื้นบ้านต้องทำใจให้เย็นก่อน ใจร้อนมา ถ้าไม่ผิดก็ไม่สวย อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น

ตอนหลังเมื่อทอเสร็จแล้ว เราเอากกราฟมาดูกันอีกครั้ง ปรากฏว่าข้อที่ทำให้เราปวดหัวอยู่หลายวันกว่าจะค้นพบนั้น ข้อค้นพบไม่ต่างจากในกราฟ แต่ตอนนั้นเราไม่ถนัดการใช้กราฟ มองไม่ออกเองระหว่างความสัมพันธ์ของตารางกราฟกับเส้นด้ายจริงในกี่ ทำให้เราไม่ยอมรับกราฟ เราก็เลยไม่อยากจะใช้มัน ทั้งที่จริงแล้วกราฟก็ถอดออกมาจากเส้นด้ายในลายผ้า

ส่วนวิธีที่ถามจากผู้ชำนาญการ ปรากฏว่าแต่ละคนมีหลักมีสูตรของตนเอง ไม่เหมือนกันสักคน เพราะคนรุ่นก่อนเรียนรู้โดยการปฏิบัติตามแบบอย่างจนซ้ำซอ แล้วมาพลิกแพลงเป็นวิธีการของตนเอง รายละเอียดปลีกย่อยที่เราฟังจากแต่ละคนจึงต่างกัน แต่หลักการใหญ่เหมือนกัน เราต้องจับหลักการ ส่วนวิธีการนั้นต้องผ่านการปฏิบัติและสรุปทเรียนเอง

กลางเดือนมีนาคม เราทอผ้าเสร็จอย่างละผืน ทุกคนดีใจกับความสำเร็จ ผืนที่ ๒ ไม่ยากแล้ว สิ่งที่ต้องทำต่อคือทบทวนงานเพื่อทำรายงานสรุป และวางแผนเวทีปิดโครงการ ที่ผ่านมาเราพูดคุยกันเรื่อยระหว่างทำงานก็จริง แต่เป็นช่วงสั้น ๆ นั่งคุยกันในที่ทำการกลุ่ม ถูกขัดจังหวะบ่อย ทั้งไม่มีบันทึกรายคน หลายอย่างตกหล่นไปต้องทบทวนใหม่ มีประเด็นน่าสนใจเกิดขึ้นระหว่างทาง แต่มุมมองและการสรุปยังไม่ชัด ต้องหาคนออกมาช่วย วันที่ ๑๔ มีนาคม เราประชุมตกลงกันว่าจะต้องทำเวทีสรุปทเรียน โดยไปนอกสถานที่ ให้ทาง สกว.มหาวิทยาลัยให้

เวทีสรุปบทเรียน

เดือนเมษายนผ่านไป ครบกำหนดที่ขอต่อเวลาโครงการแล้ว ทุกคนงานยุ่งเป็นปกติ ผ้าผืนที่ ๒ ยังไม่เสร็จ แต่เรากำหนดแน่นอนแล้วว่าวันเตรียมคือ ๒๖ พฤษภาคม และวันจัดเวทีคือ ๓๑ พฤษภาคม - ๑ มิถุนายน สถานที่ใช้ที่ศูนย์ศึกษารวมชาติและสัตว์ป่าเขาช่อง จะได้เป็นสัดส่วนและไม่มีภารกิจประจำวันมารบกวน

วันที่ ๒๖ เราคุยกันที่หอจดหมายเหตุฯ มีอาจารย์สมเจตนา มุณีโมโนย เป็นวิทยากร กระบวนการทบทวนงาน หาประเด็นความคิด เพื่ออาจารย์จะไปเตรียมกระบวนการเวทีจริง ประเด็นที่เรากำหนดกันวันนั้น คือ จุดประสงค์ บุคคลเข้าร่วมเวที และกิจกรรม

จุดประสงค์ของเวทีนี้คือเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่เวทีเผยแพร่ ทีมวิจัยจะต้องสรุปความรู้ บทเรียนต่าง ๆ เสนอต่อผู้ร่วมเวที จะได้เป็นการตรวจสอบพร้อมกับสร้างความรับรู้ร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางกำหนดอนาคต

การกำหนดผู้เข้าร่วมเวที นอกจากนักวิจัย ที่ปรึกษา และเจ้าหน้าที่สกว.แล้ว จะต้องมีส่วนอีกกลุ่มเข้ามาร่วมด้วยส่วนหนึ่ง รวมแล้วไม่เกิน ๓๐ คน เวทีจะได้ไม่ใหญ่เกินไป การพูดคุยแลกเปลี่ยนจะได้ทั่วถึง

กิจกรรมหลัก ๆ คือการทบทวนประวัติกลุ่มทอผ้า ทีมวิจัยเสนอผลงาน ร่วมกันสรุปสิ่งดี ๆ ที่เกิดจากงานวิจัยและมองหาคอนาคต แต่ละประเด็นจะมีรายละเอียดกิจกรรมอย่างไร มอบให้วิทยากรกระบวนการไปออกแบบ

วันนั้นเราช่วยกันสรุปทบทวนกิจกรรมที่ผ่านมาทั้งหมด รวมทั้งข้อค้นพบที่เกิดขึ้นจากการทำงานแต่ละครั้ง เพราะเราต้องเตรียมเรื่องนี้ไปบอกกล่าวในเวทีสรุปบทเรียนอีกด้วย จากนั้นเราคุยกันถึงข้อสงสัย ที่ยาว ๆ ทั้งหลายบอกเราว่าทอลายลูกแก้วง่ายที่สุด มีคำถามว่าง่ายจริง หรือเป็นการให้เราทดสอบตัวเอง เพราะเรารู้สึกว่า ถ้าผ่านลายลูกแก้วไปไม่ได้ เราคงจะทอลายอื่นต่อไปไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าบอกว่าเป็นลายพื้นฐาน ทุกคนที่จะหัดทอผ้ายกดอกให้เริ่มจากตรงนี้ เราเชื่อว่าเป็นจริง

เรื่องหนึ่งที่เราเพิ่งคุยกันครั้งเดียว คือเอกลักษณ์ผ้าไหมมัดหมี่ แต่ก่อนเราคิดเพียงว่า ถ้าเห็นผ้าแดงเหลืองต้องเป็นผ้าไหมมัดหมี่ จากประสบการณ์ของสมาชิกทีมวิจัยที่ไปออกงานขายผ้าที่กรุงเทพฯ บ่อย ๆ รวมทั้งที่ดูจากหนังสือผ้าที่เราได้รับมา เราพบเพิ่มเติมว่า ผ้าหม่ม และผ้าเข็ดหน้าของเรามีโครงสร้างผืนผ้าที่มีลักษณะพิเศษต่างจากผ้าพื้นบ้านภาคอื่น ๆ รวมทั้งในภาคใต้ด้วยกัน คือส่วนชายผ้า ซึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น แม่แคว ลูกเกียบ ฯลฯ ลักษณะผ้าเช่นนี้มีได้มีเพียงในชุมชนนาหมื่นศรีเท่านั้น ในชุมชนใกล้เคียงก็เคยมีเหมือนกัน เพียงแต่ในวันนี้มีชุมชนนาหมื่นศรีแหล่งเดียวเท่านั้นที่ยังคงสืบทอดมรดกการทอผ้าต่อมา

นอกจากนี้เรายังได้รับมอบผ้าเช็ดหน้า ๑ ผืนจาก จากกลุ่มทอผ้าบ้านนาแซง ตำบลหนองตรุด ซึ่งเพิ่งตั้งกลุ่มใหม่ ลักษณะผ้าเหมือนของนาหมื่นศรี แต่ผู้ให้ยังบอกที่มาได้ไม่ชัด เราเก็บข้อสงสัยนี้ไว้ค่อยศึกษาต่อไป บางทีเอกลักษณ์ผ้านาหมื่นศรีที่เราพบตอนนี้อาจจะเป็นเอกลักษณ์ผ้าท้องถิ่นตรงทั้งหมดก็เป็นได้

วันที่ ๓๑ พ.ค. เวทีที่กะช่อง มีนักวิจัย ๘ คน ที่ปรึกษาอาวุโสได้แก่ป้ากุศล ยายเบื่อน ยายลับ ขาดยายเจิมที่ไม่สบาย มาไม่ได้ คนทอผ้าที่ยังสืบทอดลายมรดก มี อารี เพ็ญพวง บุญริน ปราบโรค บุญช่วย บั้นทอง บุญสีพ(จำเริญ) ยิ้มสง และสมาชิกกลุ่มทอผ้า รวมแล้วประมาณ ๓๐ คน เราเริ่มตอนบ่าย ต่อกกลางคืนและรุ่งขึ้นอีก ๑ วัน

ก่อนเริ่มกิจกรรมเป็นกระบวนการนำความคิดและแนะนำตัว ทั้ง ๆ ที่จริงทุกคนก็รู้จักกันแล้ว ดังนั้นแทนที่จะแนะนำตัวเอง วิทยากรให้เราแนะนำคนอื่นที่เรารู้จักดีที่สุด เป็นเรื่องที่น่าจะง่าย ๆ แต่หลายคนก็นึกไม่ออก บอกเรื่องคนที่เราคิดว่ารู้จักดีได้ไม่ชัด เราคิดว่าเรารู้ แต่ที่แท้เราไม่ได้รู้จริง เหมือนกับเรื่องผ้าทอที่เราอยู่กับผ้าทุกวัน แต่เราก็บอกใครไม่ได้ ถ้าเราไม่ใส่ใจจริง

กิจกรรมแรก แบ่งเป็น ๔ กลุ่มคละกัน ทบทวนประวัติกลุ่มทอผ้า ชื่อกิจกรรมแม่น้ำแห่งชีวิต โดยสมมติให้ความเคลื่อนไหวของกลุ่มเหมือนแม่น้ำ ผ่านอะไรบ้างกว่าจะออกสู่ทะเล ประสบอุปสรรคและความสำเร็จอย่างไร ทุกกลุ่มมีความสุขกับการทบทวนความหลัง หลายคนเป็นสมาชิกรุ่นใหม่เข้ามาเมื่อกลุ่มค่อนข้างพร้อม ไม่เคยรู้มาก่อน ก็ได้รับรู้บทเรียนการฝ่าฟันอุปสรรคของรุ่นพี่ ๆ ส่วนทีมวิจัยก็ได้เติมเต็มข้อมูลงานวิจัย

กิจกรรมที่ ๒ เป็นกระบวนการสร้างสัมพันธ์ ใช้กลุ่มเดิม ให้มองความสัมพันธ์ภายในทีมวิจัยและระหว่างทีมวิจัยกับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนทำวิจัย วิจัยและหลังทำวิจัย ทุกกลุ่มเห็นตรงกันว่าความสัมพันธ์เป็นไปในทางที่ดีขึ้น

กิจกรรมที่ ๓ แบ่งกลุ่มใหม่ เป็น ๓ กลุ่ม คือ ทีมวิจัย ผู้อาวุโสกับผู้สืบทอดการทอผ้ามรดก และสมาชิกกลุ่มทอผ้า ให้ทีมวิจัยบอกถึงสิ่งที่ค้นพบใหม่ สิ่งที่เป็นคุณค่า เอกลักษณ์เกิดขึ้นอย่างไร มีความสัมพันธ์กับใคร ส่งผลดีต่อตนเอง ต่อทีมวิจัย ต่อกกลุ่มทอผ้า ต่อชุมชนอย่างไรบ้าง ส่วนอีก ๒ กลุ่ม ให้มองนักวิจัยว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไร ทำอะไรที่เป็นประโยชน์ เป็นคุณค่าต่อกกลุ่มทอผ้า ต่อชุมชน ต่อจังหวัด และประเทศชาติอย่างไรบ้าง กิจกรรมนี้ทำให้ทีมวิจัยได้เสนอผลงานและประเมินงาน ทั้งประเมินตนเองและฟังเสียงประเมินจากภายนอก

กิจกรรมสุดท้าย คือความคาดหวังต่ออนาคต เรื่องสำคัญที่อยากจะทำต่อ คำตอบจากเวที คือการพัฒนามรดกทอผ้า จะทอผ้ามรดกด้วยกี่พื้นบ้านกันต่อไป จะส่งเสริมให้สมาชิก

กลุ่มทอดผ้าสนใจทอดผ้าด้วยที่พักบ้านมากกว่านี้ จะกลับไปหาหลายผ้ามรดก จะกลับไปทอดผ้า
ลายมรดกให้ได้หลายลาย และจะต้อนรับลูกค้าด้วยธัญญาศัยไมตรี อธิบายลูกค้าให้ดี

จากเวทีนี้ สมาชิกกลุ่มทอดผ้าที่เคยมองที่มัจฉาอยู่ห่าง ๆ มาร่วมกิจกรรมเมื่อออกปาก
ไหว้วาน ครั้งนี้ได้เข้ามาใกล้ชิดกับงานวิจัยมากขึ้น เริ่มแสดงออกถึงความรู้สึกที่จะช่วยกัน
รักษาสืบทอดผ้าทอมรดก ในขณะที่ผู้อาวุโสมองอย่างเมตตา ให้กำลังใจ และฝากความหวัง
วาทะผู้อาวุโส ในวาระปิดเวที

ป้ากุศล "พวกสูทำดีแล้วลูกเหอ.. ดีให้ตลอดไป อย่าดีวันเดียว คีนเดียว ดีให้ตลอด"

ยายเป็อน "พวกสูต้องดีร่วมกันหลาย ๆ คน ลูกเหอ.. ดีคนเดียวไม่ได้"

ยายลับ "อาจารย์ที่มาก็เหมือนกัน ไม่ใช่มาที่เดียวแล้วหลบพ้น ต้องมาให้บ่อย ๆ"

อ.สมเจตนา วิทยากร

กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียน

ผู้อาวุโสและผู้สืบทอด ภาพขวา แกวน้ำ มานพ ช่วยอินทร์ ผู้ประสานงาน สกว.ตรัง ยายลับ ยายเป็อน
และป้ากุศล แกวนล้ง บุญริน บุญช่วย อารี

เด็กนักเรียนและครูจากโรงเรียนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง ประมาณ ๖๐ คน ร่วมแข่งขันแกะลายผ้ามาทอเสื่อ หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น พัฒนาชุมชน วัฒนธรรม พานิชย์ อุตสาหกรรม ประชาสัมพันธ์ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด เหล่ากาชาด และหน่วยงานเอกชน เช่น หอการค้า พวกนี้เราต้องทำหนังสือเชิญเป็นทางการ

สมาชิกกลุ่มทอผ้า คนในชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.เราเดินบอก และขออาหารปันโด

ผู้สื่อข่าววิทยุ ไทรทัศน์ ทีมวิจัยของ สกว.ทั้งในพื้นที่ตั้งและจังหวัดอื่น นักวิชาการจากภายนอกที่มาร่วม ผู้ประสานงาน สกว.ตั้ง เข้ามาช่วยบ้าง เราบอกเองบ้าง จนได้ครบตามที่กำหนดไว้

เดิมกำหนดว่าเดินที่ ๓ หลัง ดูแล้วไม่พอ ต้องขยายถึง ๖ หลัง

วัสดุสำหรับกิจกรรมเด็ก ต้องกริดกระดาษไว้ให้เป็นชุด ๆ ให้อ่านสมาชิกกลุ่มทอผ้าช่วยทำ ให้ รวมทั้งจัดเตรียมรางวัลให้เด็กที่ชนะการประกวด และการแต่งกายตัวอย่างที่จะแสดงประกอบการนำเสนองานวิจัย ส่วนทีมวิจัยเตรียมเป็นกรรมการจัดการแข่งขันด้วย

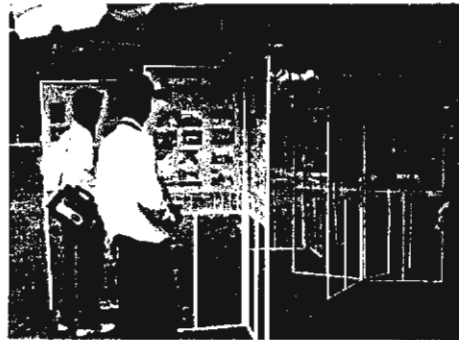
ภารกิจสำคัญที่สุดของทีมวิจัย คือการเสนอผลงาน ทุกคนต้องพูด เราწყေ แบ่งประเด็นตามลำดับกิจกรรมและข้อค้นพบ ทบทวนความรู้ต่อเนื่องจากบทเรียนที่เวทีกะช่องร่วมกันทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง แบ่งหน้าที่รับผิดชอบว่าให้ใครพูดเรื่องอะไร ทำเวทีจำลองซักซ้อมการพูด เตรียมผ้าตัวอย่าง เพื่อให้การนำเสนอออกมาดีที่สุด

เวลา ๒๓.๐๐ น. ของคืนวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๔๖ ทุกอย่างพร้อม

เช้าของวันจัดเวที เด็กนักเรียนจากโรงเรียนที่เชิญไว้มาร่วมเวทีทยอยกันเข้ามา เมื่อพร้อมแล้วก็เริ่มการแข่งขันแกะลายผ้ามาทอเสื่อกระดาษ โดยแข่งกันเป็นทีม ทีมละ ๒ คน มีรอบคัดเลือก และรอบชิงชนะเลิศ ทีมเสร็จก่อนและไม่ผิดจะได้รับรางวัลชนะเลิศ รองชนะเลิศเรียงตามลำดับ เด็ก ๆ สนุกกันมาก แม้รู้ว่าทีมเสร็จก่อนจะได้รับรางวัลไป แต่ทีมที่ยังไม่เสร็จก็ทำจนเสร็จ ไม่มีใครทิ้งกลางคัน

ตกสาย สมาชิกกลุ่มและคนในพื้นที่ค่อย ๆ หิ้วปันโดตามหลังกันมา ทีม สกว.ฉายวิดีโอเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และวิดีโอจากรายการคลื่นอนาคต เรื่องเกาะลิบงกับงานวิจัย “สืบสานตำนานตะลิงบุง” พอใกล้เที่ยง แขกภายนอกจากส่วนราชการและเอกชน รวมทั้งสื่อมวลชนก็มาถึง ส่วนผู้ที่จะเป็นประธานเปิดงานนั้น ทางจังหวัดแจ้งว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดมอบหมายผู้แทน คือนายกเหล่ากาชาด ซึ่งมีตำแหน่งประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีด้วย ผู้ว่าฯ จะตามมาร่วมงานภายหลัง

ทุกคนมาพร้อมกันแล้ว เดือน ๖ เดือน เกือบจะไม่มีที่ว่าง การรับประทานอาหารเที่ยงก็เริ่มขึ้น มีโต๊ะพิเศษสำหรับผู้อาวุโสและคณะของประธานฯ นอกจากนั้นทั้งแขกและเจ้าของบ้านก็ร่วมวงอาหารร่อยรสจากบุฟเฟต์ปิ่นโต อิ่มท้องอิ่มใจกันไปถ้วนหน้า

พิธีการเริ่ม คุณนายอภากาศ จันทรอักษร ประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีกล่าวเปิดงาน แสดงความชื่นชมต่อทีมวิจัยและกลุ่มทอผ้า ผากฝังงานวิจัยให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องไปต่อยอด ผู้ว่าฯ สงวน จันทรอักษร มอบรางวัลแก่นักเรียนที่ชนะการแข่งขันทอเสื่อกระดား เสร็จแล้วกล่าวถึงนโยบายของจังหวัดในการสนับสนุนกลุ่มทอผ้า โดยส่งเสริมให้ข้าราชการแต่งกายชุดผ้าทอเมืองตรังอย่างน้อยคนละ ๑ ตัว หลายหน่วยงานสั่งทอไปตัดเครื่องแบบ การจัดงานแฟชันผ้าตรงเทิดไท้องค์ราชินี การส่งผ้าเข้าประกวด และแผนงานส่งเสริมให้เกิดกลุ่มทอผ้ากลุ่มใหม่ ๆ ในจังหวัดตรัง เสร็จแล้วผู้ว่าฯ ต้องกลับก่อน เพราะมีภารกิจอื่น

ในที่สุดก็มาถึงกิจกรรมสำคัญ ทีมวิจัยขึ้นเวทีเสนอผลงาน นักวิชาการในทีมเป็นผู้ดำเนินการ เริ่มแนะนำสมาชิก ตามด้วยหัวหน้าโครงการพูดถึงสาเหตุที่ต้องมาทำงานวิจัย สมาชิกแต่ละคนผลัดกันเล่าถึงกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับ ตอนเล่าถึงกิจกรรมเวทีตรวจสอบลายผ้า มีการแต่งกายเจ้านาคแสดงให้ดูด้วย

พอถึงกิจกรรมเวทีย่อย ปรีดาเล่าเรื่องผ้าถุงลายลูกแก้วฝู่งของยายผั้วที่วัวกิน หนูแพะแล้วยังเก็บเอาไว้ไม่ยอมให้ลูกทำผ้าเช็ดเท้า จนในที่สุดได้ตัดสินใจมอบผ้าให้ทีมวิจัย น้ำดาซึมก้นทั้งบนเวทีและผู้ฟัง ด้วยยายผั้วเองนั่งยี้มทั้งน้ำตา เพราะผ้าชิ้นนี้เป็นเสมือนมรดกที่ยายผั้วส่งให้ทีมวิจัยรักษาและสืบทอดต่อไป

ตอนที่มิววิจัยสรุปองค์ความรู้เรื่องผ้า อนาคตที่เตรียมเล่าเรื่องชนิดของผ้าเกิดบ่อน้ำตา ตื่น ตื่นตัน พุดไม่ออก ต้องเปลี่ยนให้อาพัสดุดแทน ซึ่งสามารถแทนกันได้โดยไม่มีปัญหา เพราะทุกคนรับรู้ร่วมกันมาตลอดการทำงาน

ช่วงบ่ายนี้ ฝนตก ๆ หยุด ๆ สักพักนายกเหล่ากาชาดและคณะต้องกลับก่อน เพราะมีภารกิจสำคัญรออยู่ ข้าราชการและแขกจากภายนอกค่อยทยอยกันกลับ แต่คนนาหมื่นศรียังอยู่ โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ ไม่เมื่อยไม่เหนื่อย ยังนั่งยิ้มเป็นกำลังใจให้ลูกหลานอยู่ตลอด

ก่อนจบ ทุกคนสรุปสั้น ๆ ถึงประสบการณ์และสิ่งที่ได้จากการทำงานวิจัย รวม ๆ แล้ว ทุกคนบอกคนอื่นได้ถึงเรื่องที่ไม่เคยรู้เกี่ยวกับผ้าของตนเอง มีความมั่นใจ มีความกล้าที่จะพูด สามารถพูดต่อที่ประชุมได้โดยไม่ขัดเขินเหมือนเมื่อก่อน และภูมิใจกับความเป็นนาหมื่นศรี พร้อมทั้งจะสืบทอดมรดกสายผ้าของชุมชนต่อไป

ผู้ดำเนินการอภิปรายเพิ่มเติมความคิดเห็นว่า วัฒนธรรมการถ่ายทอดความรู้ของคนสมัยก่อน โดยเฉพาะเรื่องทอผ้า สอนกันในครอบครัว แม่สอนลูก ตัวต่อตัว เรียนด้วยการปฏิบัติ ใช้เวลายาวนานเป็นปี ทำได้แล้วจำแม่น แต่ในการทำงานวิจัยเก็บข้อมูล เราไม่ได้ใช้เวลายาวนานในการฝึก และไม่สามารถจำได้แม่นเหมือนคนสมัยก่อน นักวิจัยจึงต้องฝึกจดบันทึกให้เป็นนิสัยด้วย ส่วนที่สถานศึกษานำเรื่องการทอผ้าไปเป็นรายวิชาในหลักสูตรท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ดี แต่ควรคำนึงว่าการเรียนรู้เรื่องการทอผ้ามีรายละเอียดมาก ไม่ควรเร่งรัดให้จบหลักสูตรทอผ้าในระยะเวลาสั้น ๆ น่าจะแบ่งช่วงกิจกรรมทีละน้อย เพื่อให้เป็นธรรมชาติ

บทสรุปของหัวหน้าโครงการถึงสิ่งที่มิววิจัยได้จากงานวิจัยคือ มีความอดทน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในการทำงานร่วมกัน และมีสมาธิในการทำงานมากขึ้น ส่วนผลที่เกิดขึ้นในชุมชน สมาชิกกลุ่มทอผ้า หน่วยงานในพื้นที่ โรงเรียน อบต. ให้ความร่วมมือกับทีมวิจัยอย่างดี สนใจการทอผ้าลายมรดกของทีมวิจัยมากขึ้น คนในชุมชนมีความผูกพันกันมากขึ้น คุยเรื่องผ้ามากขึ้น ภูมิใจที่จะใช้ผ้าทอของเราเองมากขึ้น ส่วนหน่วยงานภายนอกก็เข้ามาดู สอบถาม สนับสนุน ความภูมิใจที่สุดคือ ผู้อาวุโสที่มานั่งในเวที อยู่เป็นกำลังใจให้ตลอด แต่เดิมเราตามหาผ้าลำบากยากเย็น เดียวนี้ยายบอกให้เอง ภูมิใจมาก

ภาคสุดท้ายของเวที คือนักวิชาการวิจารณ์งานวิจัย อาจารย์สมเจตนา มูนิมโนย นักวิชาการอิสระในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ ผู้ร่วมวิจารณ์ มี ๖ คน

ดร.เลิศชาย ศิริชัย มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ดร.อัมพร ศรประสิทธิ์ ผู้อำนวยการโครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ซึ่งทำงานวิจัยเชิงพัฒนาตามโครงการส่งเสริมผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ โดยมีกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรีเป็นกลุ่มหนึ่งในเป้าหมาย

อาจารย์สมพงษ์ ทิมแจ่มใส นักวิจัยเรื่องผ้าทอพื้นเมือง ศูนย์ศึกษาผ้าทอพื้นเมือง
อาจารย์เปลื้อง คงแก้ว นักวิชาการอิสระ ตรัง
นายแพทย์จำรัส สรพิพัฒน์ นักวิชาการอิสระ ตรัง

ข้อคิดเห็นจากนักวิชาการ

ดร.เลิศชาย ศิริชัย

จุดมุ่งหมายของ สกว. ต้องการให้ชุมชน/หมู่บ้านสามารถฟื้นฟูภูมิปัญญาหรือความรู้ของตนกลับมาเป็นหยดอย่างมีพลังในสังคม ปลูกความมีชีวิตชีวาของสังคม และสร้างทุนทางสังคมร่วมกัน

การรื้อฟื้นความรู้เรื่องผ้าของนาหมื่นศรี

- เป็นข้อพิสูจน์ว่าระบบความรู้ของชุมชนยังเข้มแข็ง
- แสดงให้เห็นว่าผ้านาหมื่นศรีไม่ใช่เป็นเพียงแค่เครื่องนุ่งห่ม แต่เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เชื่อมโยงไปสู่ความสัมพันธ์ในสังคม การทอผ้าพานช้างเพื่อรวันตายของตนเอง ถือเป็นความยิ่งใหญ่ในวิถีชีวิตของนาหมื่นศรี

- เป็นการรื้อฟื้นตัวตนของนาหมื่นศรีเพื่อประกาศให้โลกรับรู้ เพราะวิถีชีวิต ศรัทธาและความเชื่อของคนนาหมื่นศรีถูกหล่อหลอมและแสดงออกด้วยผ้า

- เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่คนนาหมื่นศรี เพราะความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมผ้าของตน ทำให้สามารถปรากฏตัวด้วยความภาคภูมิใจ

เรื่องของผ้าอาจไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเอกลักษณ์ แต่เป็นอัตลักษณ์ สิ่งที่สร้างความเป็นตัวตน ให้ความภาคภูมิใจว่าเราทำมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายสืบทอดมาจนลูกหลาน

อยากให้ผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ให้คนซื้อผ้านาหมื่นศรีด้วยความเคารพในวิถีชีวิตของคนทอผ้า และนำผ้าไปสวมใส่ด้วยความศรัทธา

สิ่งที่ต้องช่วยกันคิดต่อคือ รูปแบบการจัดการที่จะทำให้ผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นสมบัติของชุมชน

อาจารย์สมพงษ์ ทิมแจ่มใส

ไม่ควรด่วนสรุปในการพิสูจน์ลายเอกลักษณ์ เพราะในที่อื่น ๆ ก็มีผ้าที่คล้ายคลึงกัน

มีโครงการของรัฐกำลังดำเนินการ เพื่อให้ชาวบ้านที่ทอผ้าสามารถเอาผลงานมาเทียบระดับความรู้ตั้งแต่อนุบาลถึงปริญญาเอก

ภาษาในผ้าสามารถเล่าเรื่องของตัวมันเองได้โดยอัตโนมัติ

การสืบทอดผ้าเก่าทำได้หลายวิธี ทำในเชิงพาณิชย์ได้ เป็นเชิงพาณิชย์เพื่ออนุรักษ์ของเก่า

ดร.อัมพร ศรีประสิทธิ์

งานวิจัยทำให้เรารู้จักตนเอง สามารถพูดถึงเรื่องของตนเองได้อย่างมั่นใจ

อย่าลืมที่มาของการรื้อฟื้นลายแก้วชิงดวง

เชื่อมโยงลายผ้าเก่ากับลายผ้าใหม่ โดยการเก็บรวบรวมลายผ้ารุ่นใหม่ไว้ด้วย เพื่อต่อไปจะไม่ต้องลำบากตามหาเหมือนวันนี้ ถ้าเราจะทำพิพิธภัณฑ์ผ้า เรื่องตอนนี้จะเชื่อมโยงกับเรื่องเมื่อร้อยปีที่แล้ว ไม่ขาดตอน

ในการตัดสินใจว่าลายผ้าใดเป็นของเรา หรือสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ ต้องพิจารณาให้รอบคอบ

เมื่อก่อนเราผลิตอุปกรณ์ทอผ้าเอง ทำพื้เอง คนที่ทำเป็นคนสุดท้ายตายไปแล้ว แต่ยาย ๆ ที่อยู่ยังจำได้ อยากให้เพิ่มเติมความรู้เรื่องนี้ไว้ด้วย

นายนามีนศรีแปรเปลี่ยนจากทอผ้าเพื่ออาชีพมาเป็นทอผ้าด้วยความรัก สามารถทออนาคตไปจนถึงรุ่นลูกหลาน เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างคุณภาพในสังคมไทย

อาจารย์เปลื้อง คงแก้ว

สกว. สนับสนุนการวิจัยเพื่อให้เราได้กลับไปค้นหาความดีความงามของบรรพบุรุษ การค้นหาลายผ้าทำให้ได้ถักทอชีวิตคนหนุ่มสาวกับคนเฒ่าคนแก่เข้าด้วยกัน

คนนายนามีนศรีต้องตัดสินใจระหว่างทอขายกับทอใจ

คณะวิจัยได้ค้นพบความสุขในลายผ้า ค้นพบการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความรักที่ถักทอด้วยใยผ้า นายนามีนศรี ทอผ้าแล้วได้ทอคน เป็นความยิ่งใหญ่ สุดยอด

สืบค้นลายผ้า นายนามีนศรี คือสืบค้นความดีครั้งก่อนเก่า

ย้อนไปดูปู่ตายายเรา สืบไปเอาแบบอย่างทางที่ดี

นายแพทย์จรัส ศรีพัฒน์

งานวิจัยนี้ทำให้ความดีงามและตัวตนของคนนายนามีนศรีกลับคืนมา ผ่านนายนามีนศรีเป็นของที่มีคุณค่า น่าภูมิใจ เชิดหน้าชูตา อดเขาได้

คนทอด้านนาหมื่นศรีเริ่มยกระดับมาเป็นศิลปิน ผู้สร้างงานศิลปะ นักวิจัยที่
ทำงานตรงนี้สามารถเข้าถึงความสุขสงบเวลาลงไปอยู่ในที่ หลุดพ้นความเป็นคนทอด้าขาย

อาจารย์สมเจตนา มุณีโมไนย

สรุปด้วยอมตวาจาของ ป้ากุศล ยายเบื่อน ยายลับ ที่กล่าวไว้ในเวทีกะช่อง
และขับบทหนังปิดรายการ

จุดปฏิสนธิสังคมปฐมฐาน	เราทำงานนาไร่ได้เป็นเจ้า
คุณยายคุณย่าทอด้ามานานเนา	คุณปู่คุณตาปลูกเห้าย่สร้างบ้านเมือง
เป็นเมืองตรังใจกว้างสร้างควมดี	เป็นบ้านนาหมื่นศรี สีแดง - เหลือง
ลายลูกแก้วแววฟ้างามเมลือง	สืบเนื่องแต่โบราณจนมาถึงวันนี้
ทอดิ้นด้ายสายใจ (สาวเฮย..) ทอใยรัก	เราทอศรีทอศักดิ์นาหมื่นศรี
ทอภริยาค่าคุณของความเป็นกุลสตรี	และทอความดีประดับไว้ในโลกา
	ทอความดีประดับไว้ในโลกา

เสร็จกิจกรรมนี้ รอเพียงการสรุปเอกสารรายงานส่ง ถือว่าภารกิจของทีมวิจัยเสร็จสิ้น
งานวิจัยชิ้นนี้จบลงได้แล้ว

แต่เรื่องยังไม่จบ

ยายซัด ไหมจันทร์ คนทอผ้าลายมรดก ยายอายุ ๗๖ ปีแล้ว เดิมนั่งทอผ้าอยู่กับกลุ่มมาตลอด เพิ่งหยุดไปก่อนเราลงมือทำวิจัยไม่นานนัก เพราะป่วยต้องพักอยู่กับบ้านปีกว่าเท่ากับเวลาที่เรากำลังงานวิจัย ก็ที่ยายใช้ทอก็ร้างไปแล้ว เราทำเวทีเสร็จไม่นาน ยายซัดก็เดินมาที่กลุ่ม

เราตกใจเพราะเห็นยายซัดร้องไห้

ยายซัดเล่าว่าผ้าพานซ้างที่ทอไว้เพื่อนตัว มีลูกหลานยืมออกมาใช้ในงานศพญาติ ๆ เสร็จแล้วเกิดหายไป ยายไม่มีผ้าอีกแล้ว ยายจะขอทอผ้าพานซ้างของยายต่อจากที่พวกเราทอไว้ เพราะยายจะไปค้นหูกเก็บลายใหม่ก็ไม่ไหวแล้ว

เรารู้สึกว่า งานวิจัยของเราสำเร็จสมบูรณ์ที่สุดก็ตรงจุดนี้ จากที่เราเป็นหนี้ยายทั้งหลายที่ช่วยบอกเล่า แนะนำ ให้หลายสิ่งหลายอย่างแก่เรา วันหนึ่งงานที่เราทำสามารถกลับมารับใช้ยายได้แล้ว

ยายซัดมานั่งทุกวัน ทอผ้าพานซ้างกับก๊ออันใหม่ของเรา ทอไปวันละน้อย ๆ

เราต่างคอยดูผืนผ้าของยาย จากนั้นเป็นคืบ จากคืบเป็นศอก จากผืนที่ ๑ เป็นผืนที่ ๒ ผืนที่ ๓.....

เราตั้งใจว่า เมื่อยายทอผ้าพานซ้างของยายเสร็จแล้ว
เราจะทอดต่อจากยาย

บทที่ ๓

วิถีชุมชนคนนาหมื่นศรี

ตำบลนาหมื่นศรี

นาหมื่นศรี เป็นตำบลหนึ่งในจำนวน ๖ ตำบลของอำเภอนาโยง ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาโยงทางทิศเหนือประมาณ ๔ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๑๒,๕๐๐ ไร่ หรือประมาณ ๒๐ ตารางกิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง คือ

ทิศเหนือ	จดตำบลน้ำผุด อำเภอเมืองตรัง
ทิศใต้	จดตำบลนาโยงเหนือ อำเภอนาโยง และตำบลนาโยงใต้ อำเภอเมืองตรัง
ทิศตะวันออก	จดตำบลละมอ อำเภอนาโยง และตำบลน้ำผุด อำเภอเมืองตรัง
ทิศตะวันตก	จดตำบลนาพล อำเภอนาโยง

ลักษณะภูมิประเทศของนาหมื่นศรีมีพื้นที่ราบลาดเอียงจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ มีคลองและลำห้วยธรรมชาติเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ คลองนางน้อย คลองน้ำเจ็ด ห้วยน้ำใส ห้วยตรน ห้วยตอ มีคลองชลประทานและแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์สำหรับใช้เพาะเลี้ยงปลา และใช้เพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนยางพารา ส่วนพื้นที่ทำนารองลงมาและยังมีเขาลูกโดด ภายในมีถ้ำหินงอกหินย้อยสวยงาม ชื่อถ้ำเขาช้างหาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดตรัง

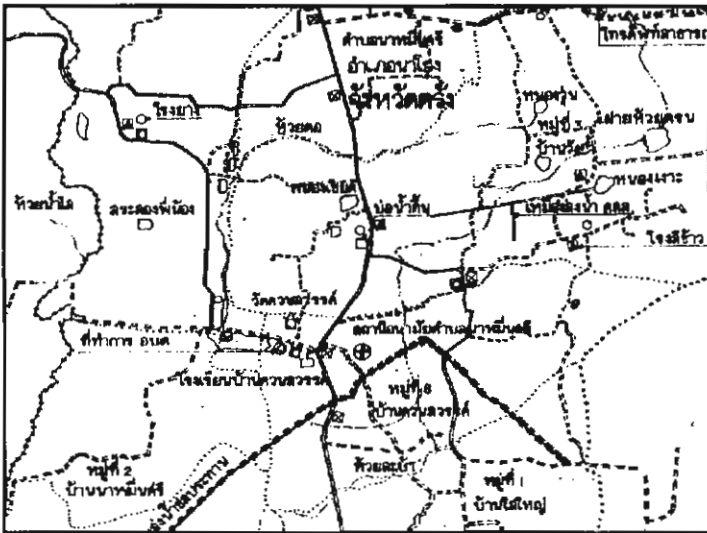
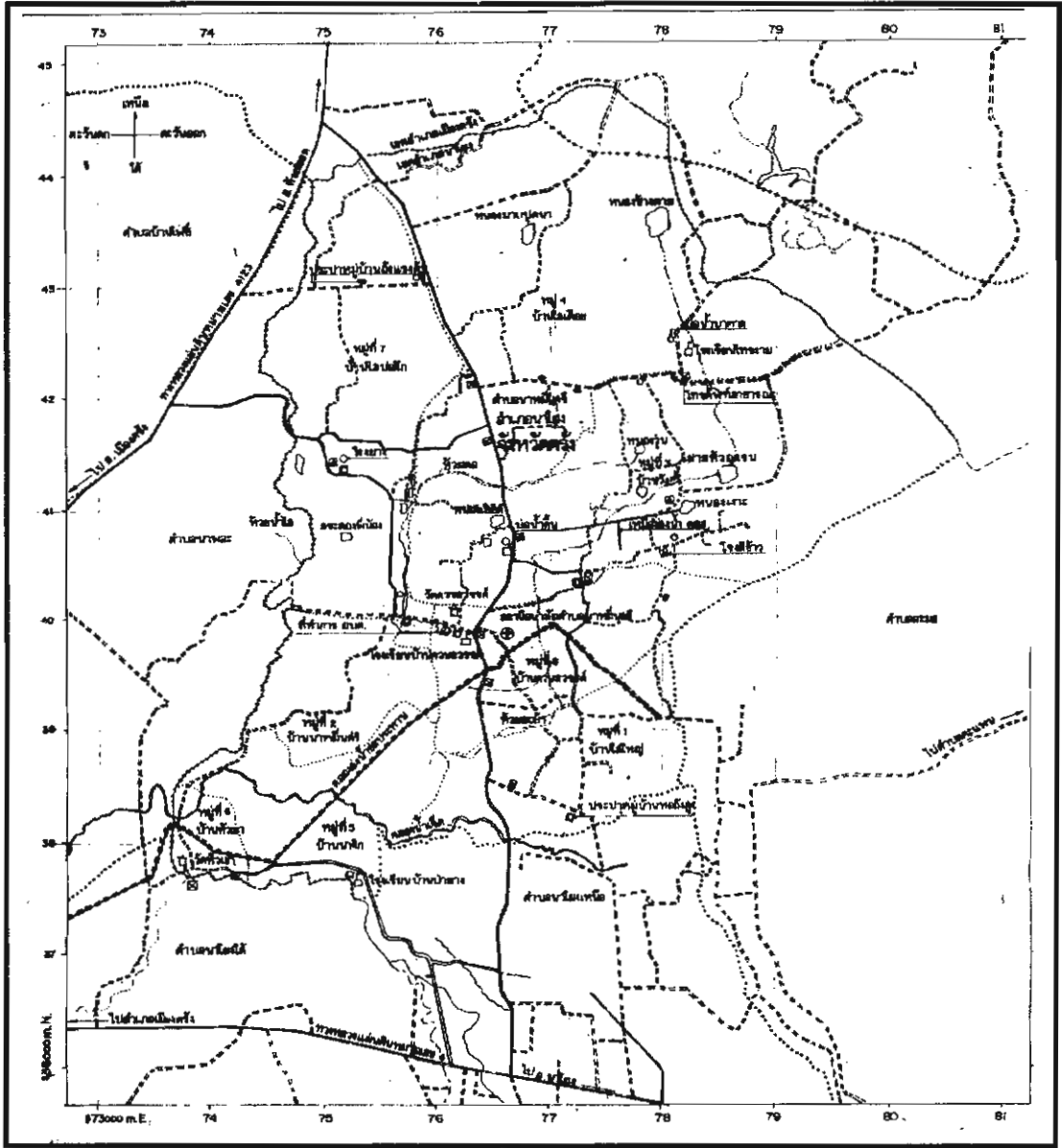
เขตการปกครอง

มี ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ ๑ บ้านไผ่ใหญ่
- หมู่ที่ ๒ บ้านนาหมื่นศรี
- หมู่ที่ ๓ บ้านวังถ้ำ
- หมู่ที่ ๔ บ้านไผ่เดือย
- หมู่ที่ ๕ บ้านนาจิก
- หมู่ที่ ๖ บ้านหัวเขา
- หมู่ที่ ๗ บ้านไผ่บ่อลึก
- หมู่ที่ ๘ บ้านควนสวรรค์

ในจำนวน ๘ หมู่บ้านนี้ บ้านควนสวรรค์นับเป็นศูนย์กลางของตำบล เป็นที่ตั้งของวัด โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่ทำการ อบต. สถานีอนามัย และกลุ่มทอผ้า

แผนที่ตำบลนาหมื่นศรี

หมู่ที่ ๘ บ้านควนสวรรค์

สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ถนน

มีถนนลาดยางสายใหญ่ติดต่อกับตัวอำเภอ ๑ สาย สามารถเชื่อมต่อกับต่างอำเภอ คือถนนสายน้ำผุด-ห้วยยอดทางหนึ่ง และเชื่อมต่อกับตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมืองตรังอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีถนนในหมู่บ้านซึ่งมีทั้งถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต และถนนลูกรังอีกหลายสาย ซึ่งสามารถเชื่อมต่อกับตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลนาโยงเหนือ ตำบลละมอ เป็นต้น

ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์

มีไฟฟ้าครบถ้วนทุกหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าประมาณ ร้อยละ ๙๙ ของครัวเรือนทั้งหมด โทรศัพท์เข้าถึงแต่ยังไม่ครบทุกหมู่บ้าน เช่นเดียวกับประปาหมู่บ้านที่มีอยู่ในบางหมู่บ้านเท่านั้น

ประชากรและอาชีพ

ตำบลนาหมื่นศรีมีประชากรทั้งสิ้น ๕,๔๐๑ คน แยกเป็นชาย ๒,๖๓๗ คน หญิง ๒,๗๖๔ คน จำนวนครัวเรือน ๙๕๒ ครัวเรือน ขนาดสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยครัวเรือนละ ๕ คน

การนับถือศาสนา คนในตำบลนาหมื่นศรีนับถือศาสนาพุทธ มีวัด ๒ แห่ง คือ วัดหัวเขาหมู่ที่ ๖ และวัดควนสวรรค์ หมู่ที่ ๘

สถานศึกษาของตำบลนาหมื่นศรี มีโรงเรียน ๒ โรงเรียน คือโรงเรียนโพธิ์งาม หมู่ที่ ๔ และโรงเรียนบ้านควนสวรรค์ หมู่ที่ ๘ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ มีนักเรียนจากตำบลอื่น ๆ มาเรียนด้วย

อาชีพหลักของประชากรได้แก่ ทำสวนยางพาราและทำนา การใช้พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นสวนยาง ส่วนการทำนานั้น เนื่องจากพื้นที่นาหมื่นศรีเป็นพื้นที่ลุ่มลูกฟูก มิได้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ พื้นที่ทำนาจึงเป็นพื้นที่เล็ก ๆ กระจัดกระจายทั่วไป ชาวที่ได้ใช้เพื่อกินในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ แทบจะไม่มีการทำนาเพื่อขายข้าว และเนื่องจากการทำนอยังมีมากพอสมควร จึงมีผู้ประกอบการโรงสีข้าวขนาดเล็กอยู่ไม่ต่ำกว่า ๒๐ ราย นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้าง ส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพควบคู่กันไป สำหรับอาชีพทอดผ้านั้นเดิมทำกันเป็นอาชีพเสริม ปัจจุบันมีหลายรายที่สามารถทอดผ้าเป็นอาชีพหลัก

ประวัติความเป็นมา

จากประวัติจังหวัดตรัง ที่เป็นเมืองท่าโบราณ ผู้คนจากอินเดีย อาหรับ จนถึงตะวันตก ใช้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายู เพื่อผ่านไปสู่อณาจักรโบราณทางฝั่งตะวันออก เช่น

อาณาจักรตามพรลิงค์ (ต่อมาเป็นนครศรีธรรมราช) อาณาจักรศรีวิชัย ทั้งยังเป็นเส้นทางที่โปรตุเกส ฝรั่งชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับไทย ให้เป็นทางผ่านเพื่อเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีเส้นทางช่องเขาบรรทัด ซึ่งเมืองพัทลุงใช้เป็นเส้นทางออกสู่ทะเลตะวันตกทางด้านเมืองปะเหลียน ทำให้เกิดการสัมพันธ์แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมขึ้นระหว่างผู้คนที่อยู่ในบริเวณนี้ รวมทั้งในชุมชนนาหมื่นศรีที่ยังคงมีตำนานพื้นบ้านเกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ด้วย

ตำนานเขาช้างหาย เล่าถึงสมัยที่บูรณะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ผู้คนที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาต่างพาขนทรัพย์สินแก้วแหวนเงินทอง จัดขบวนช้างและคนเดินเท้า มุ่งสู่เมืองนครฯ บังเอิญว่าแม่ช้างเชือกหนึ่งเกิดตกลูกในระหว่างเดินทาง เจ้าลูกช้างซึ่งค่อนข้างจะซุกซนตามประสาสัตว์วัยอ่อน ครั้นมาถึงบริเวณเขาลูกโดดกลางทุ่งแห่งหนึ่งจึงวิ่งออกจากขบวนและหายไปเ็นเขาลูกนั้น ผู้คนในขบวนพากันตามหาจนกระทั่งพบปากถ้ำและเข้าไปค้นหาภายในถ้ำซึ่งมีหินงอกหินย้อยสวยงามก็ไม่พบลูกช้าง จึงตั้งชื่อถ้ำและเขานั้นว่า ถ้ำเขาช้างหาย อีกทั้งยังมีชื่อหนองน้ำ หนองช้างทอก ในบริเวณไม่ห่างกันนักแต่อยู่ต่างตำบลคือในตำบลนาโยงเหนือ เล่ากันว่าเป็นช้างในขบวนเดียวกันที่มาแวะพักบริเวณนี้ และช้างได้กระโดดผ่านดินจนล้มตายเป็นหนองน้ำ แต่บางกระแสเล่าว่ามีหนองน้ำอยู่เดิมแล้วแต่ช้างมายืนกระโดดดินเล่นเท่านั้น คำว่า "ทอก" ในภาษากันใต้ หมายถึง กระโดด หรืออดลงให้แน่น

นอกจากนี้ในเขตตำบลนาโยงเหนือซึ่งอยู่ไม่ห่างกันมากนัก มีสถานที่สำคัญซึ่งแสดงถึงประวัติศาสตร์ของชุมชนตามทุ่งราบและชายเขาเขาบรรทัด คือวัดพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งมีอายุยาวนานหลายร้อยปี อย่างน้อยต้องเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยา หรืออาจไปถึงสุโขทัย เพราะมีตำนานพื้นบ้านที่เล่ากันทั่วไปในท้องถิ่นนาโยงว่า วัดนี้สร้างมาตั้งแต่สมัยนางเลียดชาวสอคล้องกับที่มีบันทึกไว้ในเพลนางเลียดชาวเอกลารตำนานประวัติศาสตร์ของเมืองพัทลุงเพลา หมายถึงหนังสือที่เป็นสมุดไทย กล่าวถึงนางเลียดชาวและพระกุมารสามีเดินทางไปลังกาโดยผ่านทางเมืองตรังและอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์กลับมา แล้วสร้างวัดขึ้นที่ใกล้กับคลองนางน้อยเพื่อประดิษฐานองค์พระไว้ ชื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์พุทธสิหิงค์ พระพุทธรูปองค์ในตำนานเคยมีอยู่จริง เพิ่งจะหายไปจากเมืองตรังเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๖ จากตำนานนี้แสดงให้เห็นเส้นทางเดินของชาวพัทลุงทางหนึ่งที่ผ่านช่องเขาบรรทัดมาลงคลองนางน้อย ไปออกแม่น้ำตรังที่หมู่บ้านท่าจีนเพื่อออกสู่ปากน้ำต่อไป ตำนานนางเลียดชาวมีอยู่ในท้องถิ่นโดยอมแสดงว่าท้องถิ่นนั้นได้รับอิทธิพลศาสนาพุทธเข้ามาช้านานแล้ว นั้นย่อมแสดงว่าชุมชนแถบชายเขาบรรทัดและที่ราบลอนลูกฟูกถัดมา เป็นชุมชนไทยพุทธดั้งเดิมที่มีอายุหลายร้อยปี

ส่วนการก่อเกิดของชื่อบ้านนาหมื่นศรีนั้น น่าจะเพิ่งเริ่มหลังจากสมัยรัชกาลที่ ๒ ต้นรัตนโกสินทร์ ที่มีการจัดระเบียบการปกครองเมืองตรัง และตั้งกรมการเมืองปรากฏในทำเนียบกรมการเมืองของเก่า พ.ศ. ๒๓๕๕ กล่าวถึงตำบลบ้านต่าง ๆ ฝ่ายตะวันออกของแม่น้ำตรังรวมทั้งสิ้น ๓๔ ตำบล ซึ่งจะยกมาเฉพาะชื่อตำบลบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับนาหมื่นศรีปัจจุบัน ได้แก่

ฯลฯ

บ้านพ่วงน้อย	๒๑ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน
บ้านนา	๘ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน
บ้านนาพระ	๙ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน
บ้านหัวเขา	๘ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน
บ้านนาขี้เปิด	๗ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน
บ้านกลาง	๕ เรือน	ตั้งนายอำเภอ ๒ คน

ฯลฯ

เห็นได้ว่าแต่ละตำบลจะมี "นายอำเภอ" ทำหน้าที่ปกครองดูแล ตำบลละ ๒ นาย ตำแหน่งนี้น่าจะเทียบได้กับผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน จากข้อมูลนี้เห็นได้ชัดเจนว่ายังไม่มีบ้านนาหมื่นศรี แต่มีตำบลหนึ่งอยู่ไกลออกไปชื่อบ้านนาหมื่นราช รวมกับบ้านมะพร้าว ๒๘ เรือน ชื่อนี้ตรงกับชื่อตำแหน่งทางสถิติได้แก่ หมื่นราชเสนีและหมื่นศรีเสนา ถือศักดินา ๕๐๐ จึงเป็นที่แน่นอนว่าชื่อนาหมื่นศรีเกิดขึ้นหลังสมัยนี้ และมีอายุไม่ถึง ๒๐๐ ปี

ในฝ่ายทางบ้านนาหมื่นศรีเองก็มีตำนานความเป็นมาของชื่อบ้านว่า มีบุคคลบรรดาศักดิ์ชั้น หมื่น ผู้หนึ่ง เป็นผู้ปกครองดูแลบ้านหัวเขา (ปัจจุบันเป็นหมู่ที่ ๖ ของตำบลนาหมื่นศรี) ชาวบ้านจะเรียกกันว่าท่านหมื่น บางทีก็เรียกว่า "แก่หมื่น" (แก่ เป็นคำเรียก ผู้อาวุโสหรือปู่ตายาย) ท่านหมื่นเกณฑ์ชาวบ้านหัวเขามานุกเบิกกลางป่าให้เป็นนา ชาวบ้านจึงเรียกนาบริเวณนี้ว่า นาหลวง (ปัจจุบันอยู่ในหมู่ ๒ ตำบลนาหมื่นศรี) เมื่อปลูกข้าวได้แล้ว ท่านหมื่นได้ให้ชาวบ้านทำฉางข้าวขนาดใหญ่ขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกับที่นา เพื่อเก็บข้าวเปลือก ข้าวเปลือกที่ได้นั้นแบ่งส่วนหนึ่งเป็นของทางการ อีกส่วนหนึ่งไว้แจกจ่ายให้ชาวบ้านต่อไป ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนั้นว่า บ้านฉาง ปัจจุบันอยู่ในหมู่ ๒ ตำบลนาหมื่นศรีเช่นกัน ที่ฉางนี้มีคนชื่อ คง เป็นคนเฝ้าฉาง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ มีพระราชบัญญัตินามสกุล ลูกหลานของตากคงจึงได้นามสกุลว่า "คงฉาง" ส่วนที่หมู่บ้านนี้ได้ชื่อ่านาหมื่นศรีนั้น ตามคำบอกเล่าต่อกันมาของชาวบ้านกล่าวว่า หลังจากได้มีการบุกเบิกพื้นที่นาขึ้นแล้ว ชาวบ้านส่วนหนึ่งจากบ้านหัวเขาได้แยกครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณใกล้กับที่นาหลวง และตั้งชื่อบ้านตามชื่อของผู้นำคือท่านหมื่นซึ่งเรียกกันว่า "หมื่นศรี" เพราะท่านหมื่นผู้นี้มีภรรยาชื่อ "ศรี"

กรณีชื่อบ้านดังกล่าวอาจเป็นไปได้ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ที่เรียกชื่อคน โดยมีฉายากำกับท้ายชื่อ เพราะคนแต่ก่อนยังไม่มีนามสกุล และชื่อซ้ำกันมาก จึงต้องมีลักษณะบุคคล ชื่อบ้าน การงานอาชีพ รวมทั้งชื่อภรรยาหรือสามี ฯลฯ มาต่อท้ายชื่อเพื่อให้ทราบว่าเป็นคนไหน ซึ่งยังมีตัวอย่างการตั้งฉายาหนึ่งตระกูลหนึ่งของชาวบ้านนาหมื่นศรีว่า แบน ไ้ทอง(เขิดรูป ไ้ทอง) ช้อง ไ้เรื่อง(เขิดรูปไ้เรื่อง) จวน ปี่(เป่าปี่) มี แผง(ยก แผงรูปหนัง) แดง โหม่ง(ตีโหม่ง) นะ ท้ายโรง(เป็นลูกคูนั่งอยู่ท้ายโรง) ไซ่ คัดแคบ (ลูกคูนั่งหลังสุด ถูกเบียดจนไม่มีที่นั่ง หรือที่คับแคบ)

อีกกรณีหนึ่งสำหรับที่มาของชื่อนาหมื่นศรี คือ ชื่อของผู้ได้รับบรรดาศักดิ์นั้น ต้องมีราชทินนามต่อท้ายเสมอ เช่น ชื่อหมื่นราชเสนีและหมื่นศรีเสนา ที่กล่าวแล้ว โดยเฉพาะชื่อนาหมื่นศรีนั้น มาจากราชทินนามได้หลาย ๆ นามตามหน้าที่รับผิดชอบ เช่น หมื่นศรีเสนา หมื่นศรีเสารักษ์ หมื่นศรีสงคราม เป็นต้น หมื่นศรีที่มาดูแลนาหลวงผู้นี้อาจมีราชทินนามอย่างใดอย่างหนึ่งข้างต้น แต่มาเรียกกันเพียงสั้น ๆ ว่านาหมื่นศรี

ส่วนประเด็นอายุของหมู่บ้านที่พูดถึงการบุกเบิกทำนานั้น การบุกเบิกครั้งใหญ่จะเกิดขึ้น ๒ ช่วง ช่วงแรกคือในสมัยต้นรัชกาลที่ ๒ ที่มีการปรับปรุงตำแหน่งข้าราชการและบันทึกไว้ในทำเนียบกรมการเมือง การปรับปรุงตำแหน่งย่อมหมายถึงการปรับปรุงระบบการเก็บภาษี การเกณฑ์แรงงาน และการเกณฑ์ให้ทำนาด้วย ส่วนอีกครั้งหนึ่งคือในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระยารัษฎาฯ ได้ส่งเสริมการทำนาโดยให้ชาวบ้านเข้าจับจองพื้นที่ บุกเบิกทำไร่นา สร้างทำนบกั้นน้ำ และถ้าชาวบ้านร่วมกันสร้างทำนบกั้นน้ำได้สำเร็จทางการก็จะยกเว้นค่าหางข้าวหรืออากรค่านาให้ ทั้งยังจะออกใบเหยียบย่ำหรือเอกสารสิทธิ์ ให้ด้วย

ชื่อบ้านอื่น ๆ ในตำบลนาหมื่นศรีส่วนใหญ่สะท้อนถึงลักษณะภูมิประเทศซึ่งเป็นป่าละเมาะหรือป่าไผ่ เกิดจากการหักร้างทางพง ชื่อบ้านจึงเป็นชื่อไผ่ต่าง ๆ เช่น ไผ่ยงมีต้นยุง ไผ่ยางมีต้นยาง ไผ่ตอมีต้นสะตอ ไผ่สอมมีต้นสอม คล้ายตะแบก ไผ่เดียวมีต้นมะเดื่อ ท้องถิ่นเรียก"เดือย" ไผ่บกมีต้นกระบก เป็นไม้ยืนต้น ไผ่ใหญ่ ป่าไผ่กว้างใหญ่ ไผ่โพ มีต้นโพ ไผ่หนูน มีต้นหนูน ไผ่บ่อลึก มีบ่ออยู่ลึกเข้าไปในป่า

นอกจากนี้ก็มีชื่อบ้านซึ่งแสดงถึงลักษณะหรือสิ่งแวดล้อมในบริเวณนั้น เช่น ห้วยบ้ำมีเถาสะบ้า ห้วยตรน ลำห้วยเรียวเหมือนห้วยตรน ซึ่งเป็นเครื่องมือทอผ้าชนิดหนึ่ง ไซ่เป็นต้นน้ำเส้นด้ายพุ่ง ทำหน้าที่เหมือนกระสวยของกี่กระตุก หนองซอนมีขนไม้ใหญ่ หนองหญ้าคา มีหญ้าคามาก หนองสองพี่น้อง มีหนองเล็กหนองใหญ่คู่กันเป็นหนองพี่น้อง หนองซุดไหลมีปลาไหลมากชาวบ้านไปซุดหาที่หนองนี้ พรูชิง มีต้นชิง พรูลำเพ็ง มีต้นลำเพ็ง บ้านปราบ มีต้นปราบ นาจิก มีต้นจิก โคกยาร่วง มีต้นมะม่วงหิมพานต์ โคกโดน มีต้นกระโดน โคกไฟ มีต้นไฟใหญ่ ต้นไฟคล้ายต้นขี้เหล็ก

ชื่อ **โคกไฟ** นี้อยู่ในหมู่ที่ ๔ ชาวบ้านเล่ากันว่า เดิมเคยมีต้นไฟใหญ่มาก ตรงโคนต้นมีพอนหรือรากแขนงขยายออกออกไปกว้างขนาดเรือน ๒ ห้อง หรือประมาณ ๘ - ๑๐ เมตร แต่ต้นไม้นี้ถูกโค่นไปแล้วเมื่อประมาณ ๕๐ - ๕๐ ปี ชื่อโคกไฟก็พลอยเลือนหายไปด้วย พังจากคำบอกเล่าแล้วต้นไฟนั้นต้องมีอายุนับร้อยปี แสดงถึงความเก่าแก่ของหมู่บ้านแถบนั้นเท่ากัน

ส่วนชื่อบ้านอีกแห่งหนึ่งของนาหมื่นศรีคือ **บ้านควนสวรรค์** หมู่ ๘ ซึ่งเป็นที่ตั้งของกลุ่มทอผ้า เดิมชื่อ **บ้านหนองหวน** เป็นชื่อที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานนัก ราว ๆ ๑๐๐ - ๑๑๐ ปี สมัยรัชกาลที่ ๕ ช่วงที่พระยารัษฎาฯ เป็นเจ้าเมืองตรัง นับเป็นรุ่นพ่อของคนอายุ ๘๐ ปี ปัจจุบัน ได้แก่ ทวดทอง ต้นตระกูล ทองแป้น ทวดเอียด ต้นตระกูล ช่วยเมือง และทวดเอียด ต้นตระกูล คงฉาย เข้ามาสำรวจเพื่อจับจองที่ดินบริเวณโรงเรียนปัจจุบัน แต่เนื่องจากที่ดินตรงนั้นยังเป็นป่าทึบ ต้นไม้สูงใหญ่ ทำให้เดินหลงป่าอยู่นาน ในที่สุดก็เดินทะลุป่าไปพบหนองน้ำซึ่งกว้างใหญ่มาก จนสามารถสังเกตทิศทางได้จากดวงอาทิตย์ จึงเรียกหนองน้ำนั้นว่า **หนองหวน** ภาษาถิ่นใต้แต่เดิม **หวน** มาจากคำว่า **ตะวัน** ชื่อหนองหวน จึงหมายถึงหนองน้ำที่เห็นดวงตะวัน เมื่อมีการบุกเบิกถางป่าเพื่อสร้างบ้านเรือนซึ่งเป็นที่สูงซึ่งเรียกว่า **ควน** จึงเรียกชื่อบ้านบริเวณนี้ว่า **ควนหวน** ตามชื่อหนองน้ำ ต่อมาเมื่อเขียนชื่อเป็นทางการก็เปลี่ยนเป็นบ้านควนสวรรค์ โดยไม่ได้คำนึงถึงความหมายเดิม ครั้นเมื่อสร้างวัดและโรงเรียนขึ้นก็เขียนชื่อตามแบบทางการต่อมา ทำให้ประวัติและความหมายเดิมต้องสูญเสียไป

ตามประวัติบ้านหนองหวนหรือควนสวรรค์ จะเห็นว่าคนที่เข้ามาบุกเบิก นับอายุแล้วอยู่ในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ คนเหล่านี้มาจากหมู่บ้านนาหมื่นศรี แสดงว่าหมู่บ้านนี้เกิดขึ้นมาก่อนแล้ว แต่ไม่เกิน พ.ศ. ๒๓๕๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เพราะตอนนั้นยังไม่มีชื่อบ้านซึ่งหมายถึงไม่มีประชากรอยู่ในทำเนียบของทางการ สรุปแล้วอายุของบ้านนาหมื่นศรีมากกว่า ๑๐๐ ปี แต่ไม่ถึง ๒๐๐ ปี

ประวัติและพัฒนากลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี

การทอผ้าของนาหมื่นศรีมีมาแต่โบราณ ครั้งที่ยังไม่มีเส้นด้ายขายในตลาด แต่ละบ้านก็ปลูกฝ้ายและปั่นฝ้ายย้อมสีเอง ทุกบ้านมีทอผ้าประจำบ้านเพื่อทอผ้าใช้ในครัวเรือน บางทีก็แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านเพื่อให้ได้สีเส้นและลวดลายที่แตกต่างออกไป มีบ้างที่ทอเหลือใช้ได้ขายในตลาด หรือแลกเปลี่ยนเส้นด้ายกลับมา ยายฝ้ายเล่าว่าสมัยก่อนญี่ปุ่นขึ้น หรือสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซื้อด้ายจากตลาดนาโยง ๑ บาท ได้ ๖๐ ร้อย ถ้าเป็นด้ายสวน ๑ บาท ได้ ๓๐ ร้อย ผ้าเช็ดหน้าลายลูกแก้วขายได้ผืนละ ๓๐ สตางค์

ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เส้นด้ายขาดตลาด วิธีแก้ปัญหาตอนนั้นคือปั่นฝ้ายย้อมสีเอง พอหลังสงครามโลกแล้วมีผ้าจากโรงงานและเสื้อผ้าสำเร็จรูปขายในตลาดมากขึ้น การทอผ้าของคนนาหมื่นศรีจึงค่อย ๆ ลดลงจนแทบจะไม่มีเหลือ

อย่างไรก็ตาม การทอผ้าเพื่อใช้ในบ้าน โดยเฉพาะผ้าเช็ดหน้า ผ้าห่มยกดอก เพื่อใช้ในโอกาสพิเศษและผ้าพานช้างยังมีอยู่ ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดภาคใต้ เสด็จฯ จังหวัดตรังในวันที่ ๑๖ - ๑๗ มีนาคม ๒๕๐๒ ในวันที่ ๑๗ ขณะเสด็จฯ จากจังหวัดตรังไปจังหวัดพัทลุง ได้ทรงแวะเยี่ยมราษฎรตำบลนาโยง มีชาวบ้านนาหมื่นศรีนำผ้าทอไปทูลเกล้าฯ ถวาย คือยายปรีม กาญจนพรหม ผ้าที่ถวายเป็นผ้าห่มลายลูกแก้ว

ช่วงก่อน พ.ศ. ๒๕๑๐ ยังมีการทอผ้าอยู่บ้างในบางบ้าน เช่น บ้านยายพิน ฤทธิมา ทอแล้วไปขายเร่ถึงย่านตาขาว ปะเหลียนและหาดสำราญ หรือบ้านยายเหลียด ที่ไสตอ มีคนจากน้ำผุด จากกะพัง เข้ามาซื้อถึงบ้าน

เมื่อถึงประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๔ ยายนาง ช่วยรอด ชาวบ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลนาหมื่นศรี เห็นว่าการทอผ้าของนาหมื่นศรีเหลือน้อยเต็มที่แล้ว ตนเองก็ชรา ตอนนั้นอายุ ๗๘ ปี มีเวลาว่างก็มาก อยากให้ลูกหลานได้รู้จักการทอผ้าพื้นเมืองดั้งเดิม จึงได้รวบรวมคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันที่เคยทอผ้ากันมาก่อน และบ้านอยู่ใกล้กัน ได้ ๓ คน คือ ยายผอม ขุนทอง ยายอิน เขยชื่นจิตร และยายเจิม ขุบัว เอาผ้าทอผ้ากับเครื่องมือที่เหลืออยู่จากสมัยก่อนมาช่วยกันซ่อมจนใช้ได้หลังหนึ่ง แล้วเริ่มทอด้วยกันโดยทั้ง ๔ คนผลัดกันทอ

ป้ากุศล นิลล่อ ลูกสาวของยายนางได้เห็นการทอผ้าของมารดาและเพื่อน ๆ ก็สนใจเข้ามาหัดทอด้วย ยายนางจึงเป็นผู้สอนให้จนทอได้

ปี ๒๕๑๖ นายไพจิตร ทิพย์เดช พัฒนาการประจำตำบลฐานแรกมาประจำที่นาหมื่นศรี นายไพจิตรเป็นเพื่อนกับลูกชายป้ากุศล จึงได้พักที่บ้านป้ากุศล และได้เห็นการทอผ้า ทำให้มองเห็นช่องทางการพัฒนาอาชีพทอผ้าของชาวนาหมื่นศรี จึงแนะนำให้ตั้งกลุ่มทอผ้าเพื่อขอรับการสนับสนุนจากทางการ

ป่ากุศลจึงรวบรวมกลุ่มเดิมของมารดา ยายอื่นไม่ได้เข้ากลุ่มเพียงแต่มาดู จึงได้ ๔ คนรวมทั้งตนเอง มีเพื่อนบ้านผู้สนใจอีก ๖ คน ได้แก่ ยายชิต ไหมจันทร์ ยายร่วม เรื่องสังข์ ยายชื่น เขยชื่นจิตร์ ยายบั้ง ชวยเมือง ยายบรีม กาญจนพรหม และยายปลอบ เยาว์ดำ

ทางพัฒนาการของงบประมาณครั้งแรกให้เป็นเงิน ๓,๖๐๐ บาท ได้ใช้เป็นเงินค่าแรงจ้างทำที่โบราณหรือที่พื้นบ้านรวมกับของเดิมได้เป็น ๑๐ หลัง และยังมีเงินเหลือซื้อเส้นด้ายอีกจำนวนหนึ่ง สมัยนั้นซื้อด้ายที่ตลาดทับเที่ยง

ตอนนั้นเท่ากับว่าทุกคนมีที่คนละหลัง วางไว้ที่บ้านป่ากุศล ยายเจิม ยายผอม แต่ละคนก็เลือกทอดตามถนัด ป่ากุศลทอดผ้าขาวม้า ยายร่วม ยายชิต ยายเจิม ทอดผ้าห่มยกดอก เป็นต้น ที่จริงทุกคนในกลุ่มทอดได้ทุกลาย ยายบรีมเป็นคนที่ย่ำลายได้แม่นยำทุกลายและสามารถสอนคนอื่น ๆ ได้ด้วย

ผ้าที่ทอดมีผ้าขาวม้า ลายราชวัตร กับลายตาหมากรุก ผ้าถุง ทอดลายหางกระรอก ตาสมุก หัวพลู ผ้าห่มทอดลายลูกแก้ว ลายดอกจัน ลายดาวล้อมเดือน เป็นต้น

ผ้าที่ทอดได้เป็นครั้งแรก ชาวบ้านภายในหมู่บ้านได้ซื้อขายกันเอง และเริ่มกระจายไปยังหมู่บ้านอื่น คนอื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มทอดผ้าก็สนใจมากขึ้น เช่น ยายคลึง หนูสนิท บ้านอยู่ใกล้ ๆ กลุ่ม ทอดเองขายเอง ตอนนั้นผ้าถุงผืนละ ๗๐ - ๘๐ บาท ผ้าขาวม้าราชวัตร ผืนละ ๑๐๐ บาท ผ้าตาผืนละ ๕๐ บาท ส่วนผ้าห่มยกดอกต้องใช้ฝีมือมากกว่า ราคาอยู่ที่ ๑๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๕๑๗ การทอดผ้ายังทอดด้วยที่โบราณ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสงขลาป่ากุศล และยายเจิมไปศึกษาดูงานฝึกการทอดผ้าที่เกาะยอ ๑๐ วัน เมื่อกลับมาก็สอนคนอื่น ๆ ต่อได้

ผ้าที่ทอดในขณะนี้ผ้าถุง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า เนื่องจากผ้าทอดมีมากขึ้นแต่คนยังไม่ค่อยรู้จัก ป่ากุศลและยายเจิมจึงต้องออกหาตลาดไปด้วย ส่วนใหญ่ไปตามสถานที่ราชการ

พ.ศ. ๒๕๑๘ ตอนปลาย หม่อมเจ้าหญิงวิภาวดี รังสิต ราชเลขานุการในพระองค์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมกลุ่มทอดผ้า หลังจากนั้นให้กลุ่มนำผ้าไปจัดแสดงและวางขายในงานส่งเสริมสินค้าพื้นเมือง ซึ่งจัดที่วังวิฑู กรุงเทพฯ การไปครั้งนั้นมีพัฒนาการจังหวัดเป็นผู้ประสานงานและนำไป ในคณะมียายเจิม ยายแหม่มไปด้วย คณะได้มีโอกาสเผ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ ป่ากุศลเล่าว่าตนเองแต่งกายด้วยผ้าทอดลายท้ายมั่งคุด สีฟ้า ชมพู ทูลเกล้าฯ ถวาย ผ้าห่มลายลูกแก้วพื้นแดงดอกเหลือง ยายเจิม ทูลเกล้าฯ ถวายผ้าลายลูกแก้วพื้นน้ำเงินดอกขาว ๒ หลาสำหรับตัดเสื้อ ส่วนของยายแหม่มนั้นไม่มีใครจำได้

ป้ากุศล ทูลเกล้าฯ ถวายผ้าห่มลายลูกแก้วแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ
ยายเจิม ยืนหันข้างเห็นมวยผม ยายแถม ยืนถัดไป

สมาชิกกลุ่มทอผ้ารุ่นแรก คนเสื้อดำสวมแว่นคือยายนาง ช่วยรอด

พ.ศ.๒๕๑๙ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดให้กลุ่มฯ ยืมเงินทำทุนหมุนเวียนสำหรับซื้อวัสดุ จำนวน ๗,๕๐๐ บาท และธนาคารกรุงไทยสาขาตรังให้กู้สมทบอีก ๑๐,๐๐๐ บาท รวมเป็นเงิน ๑๗,๕๐๐ บาท

ช่วงนี้ทางกลุ่มได้นำผ้าไปขายในงานที่กรุงเทพฯ คนไปคือยายเจิมกับละออง ลูกสาว ป้ากุศล ขายผ้าเสร็จพอดีกับเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาฯ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ.๒๕๒๐ ได้รับเงินอุดหนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชน ๘,๐๐๐ บาท ใช้เป็นค่าแรงจ้างทำที่กระตุกได้เพิ่มขึ้นเป็น ๑๖ หลัง การทอดผ้าด้วยที่กระตุกเริ่มตั้งแต่ตอนนี้อย่างมากมาย พื้นที่ในบ้านและข้างบ้านไม่พอ ทางกลุ่มทอดผ้าจึงได้ของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดตรัง ๑๕,๐๐๐ บาทและสมาชิกกลุ่มฯ สมทบอีก ๑๕,๐๐๐ บาท เพื่อสร้างอาคารชั่วคราวเป็นเพียงหลังคามุงจากติดกับบ้านป้ากุศล ใช้เป็นโรงทอด

สมาชิกมีเพิ่มขึ้นมากกว่า ๒๐ คน มี ป้ากุศล, อารอบ(อูย) เรืองสังข์, ละออง นิลล่อ (ลูกสาวป้ากุศล), ระเบียบ เขยชื่นจิตร์, ปรีดา อ่อนช่วย(ทองแป้น), ชโลม แก้วสะอาด, อุษาวดี กับ กันยา จันทรแก้ว, สิทธิ แก้วพรม, กล้า กาญจนพรหม(ลูกสาวยายปรีม), จารณี, อารี คำแก้ว, พรทิพย์ เขยชื่นจิตร์, บุญช่วย ปั่นทอง, สมบูรณ์ ขุนทอง, อนงค์ ภิรมย์ทอง, ตึง เลี้ยวยิ้ม, สาคร คงหมื่น, ราตรี ชูบัว, อูย

สมาชิกส่วนนี้ส่วนใหญ่เป็นรุ่นลูกสาวของพวกแรก มีพวกแม่ ๆ มาช่วยเตรียมผ้าให้ด้วย ผ้าที่ทอดเป็นผ้าพื้น ผ้าขาวม้า และเริ่มหัดทอดผ้าลายทางกระแรว สถานที่ตั้งที่รวมกันที่บ้านป้ากุศลและอาคารชั่วคราวที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่

และในช่วงปีนี้เองที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดติดต่อกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ให้ส่งเจ้าหน้าที่มาอบรม มีอาจารย์อริยา สอนพื้นฐานการทอดผ้า อาจารย์ชโลมพรและอาจารย์สุเมธ สอนการย้อมสี อาจารย์ประเสริฐสอนการทำที่กระตุก ผู้เรียนทำก็มีนายจรรยา(เชิญ) ปั่นทอง นายวัฒนา นิลล่อ นายจรรยาได้ใช้ความรู้สอนคนอื่น ๆ ต่อมา

พ.ศ.๒๕๒๑ องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังสนับสนุนเงินสร้างโรงทอดผ้า ๑๕๐,๐๐๐ บาท คือโรงข้างหลัง ชั้นเดียว มีสมาชิกมาเพิ่มหลายคน เช่น วารุณี ปั่นทอง, ลำรวย คำแก้ว สุภาพ(จี) อ่อนช่วย, , สาคร ชัยณรงค์, ดี หมุนมุย, อารี(แหวน) ปั่นทอง และวันทนี(ฉิม)

ในปีเดียวกันนี้เองป้ากุศลและพวกได้ไปอบรมเรื่องการอบรมที่ยะลา ๒ ครั้ง ผู้ที่ไปด้วย มีอารอบ ละออง สิทธิ จารณี ระเบียบ กลับมาได้ตั้งกลุ่มอบรมที่ยะลา ถือว่าป้ากุศลเป็นคนแรกที่บุกเบิกการตั้งกลุ่มอบรมที่ยะลา

พ.ศ.๒๕๒๒ ได้รับเงินสนับสนุนจากบพัฒนาจังหวัด ผ่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดำเนินการโดย นายนคร ชาลปติ ผู้แทนฯ สมัยนั้น จำนวนเงิน ๑๕๐,๐๐๐ บาท ใช้สำหรับต่อเติมโรงทอดผ้าชั้นบน เพิ่มจากที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังให้ไว้เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๑

ในปีนี้น้าานหมีนศรีได้รับการส่งเสริมจากองค์รสภาสังคมเคราะห้แห่งประเทศไทยในพระราชาอุปถัมภ์ น้าผ้าไปจำหน่ายที่ห้างเซ็นทรัลพลาซ่า ลาดพร้าว กรุงเทพฯ ส่งแต่ผ้าสมาชิกไม่ได้ไป

หลักจากนี้สมาชิกเพิ่มขึ้นทีละคน ๒ คน เช่น วีนา บันทอง, ระเบียบ บันทอง, ปราณี(หมี) ไชยเดช, มีการนำผ้าไปขายและสาธิตการทอ ในงานต่าง ๆ ของจังหวัด เช่น งานเฉลิมพระชนมพรรษา และตามทีหน่วยงานเชิญมา ชวงนี้ผ้าขายดีมาก

ผ้าที่ทอทีกระตุกสว่นใหญ่เป็นผ้าถุง มีทั้งโล่งขาย ผ้าตา ลายตาราง หัวพลู ตานก ผ้าขาวม้า ขึ้นเชิงของผู้หญิง ผ้าล่อง(ลายทางตามยาวหรือผ้ารว) ลายหางกระรอก มีทั้งหางกระรอกพื้นและหางกระรอกล่อง

การขายส่วใหญ่เป็นหน้าทีป้ากุศล มีทั้งเร่ขายและขายส่ง สมาชิกจะคุ้นเคยกับการทีได้เห็นป้ากุศลหิ้วตะกร้าใบใหญ่ทีมีผ้าบรรจุอยู่เต็มนั่งรถเครื่องโดยสารออกไปแต่เข้า กว่าจะกลับก็เย็นค่ำ โดยไม่ลืมน้ามนติดไม้ติดมือมาฝากสมาชิกทีทอผ้าอยู่กับบ้าน ผ้าทีขายดีทีสุดจะเป็นผ้าหางกระรอก

สถานที่ป้ากุศลไปขายผ้าคือตามหน่วยราชการ ในตลาดทับเตี๋ย ทีโรงแรมไมตรี บางทีนั่งรถไฟไปถึงทุ่งสง และทานพอ เขตจังหวัดนครศรีฯ บางทีไปทางพัทลุง เป็นการขายส่งขายแล้วซื้อด้ายทอกลับมา ส่วร้านทีซื้อด้ายประจำเป็นร้านหลังตลาดทับเตี๋ยซื้อร้านธนาสิน

พ.ศ.๒๕๒๓ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดได้จัดให้มีการแข่งขันทอผ้าขึ้นในงานเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นครั้งแรกทีกลุ่มทอผ้าานหมีนศรีได้เข้าแข่งขันระดับจังหวัด อารีย์(แหวน) บันทอง ได้รางวัลที ๑

พ.ศ.๒๕๒๕ กลุ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนจากทางสำนักงานพัฒนาการจังหวัดอีกตอนนั้น นายวิสุทธิ์ จำปา เป็นพัฒนาการจังหวัด สนับสนุนเงิน ๒๗๑,๐๐๐ บาท ใช้ในการตกแต่งและเพิ่มเติมอาคารโรงทอผ้าทีมีอยู่เดิม ผู้ใหญ่แรมเป็นคนรับเหมา เมื่อเสร็จแล้วทำพิธีเปิดเป็น ศูนย์ฝึกออาชีพทอผ้า ตำบลนาหมีนศรี ตอนนั้นกลุ่มทอผ้ามีสมาชิกราว ๘๐ คน

ก่อน พ.ศ.๒๕๒๗ เล็กน้อย มีผู้สนใจมาเรียนการทอผ้าจากกลุ่มนาหมีนศรี จากพัทลุง ๒ คน จากนครศรีธรรมราช ๒ คน จากลำภูรา ๓ คน และจากภูเก็ต ๒ คน พวกทีมาจากภูเก็ตได้สั่งทำทีกระตุกไป ๒ หลัง และนำกลับไปเริ่มทอผ้าทีบ้านของตน แต่ทำได้นานก็เลิก

พ.ศ.๒๕๒๗ หน่วยสันติमित เข้ามาทำงานพัฒนาในตำบลนาหมีนศรี ส่งเสริมกลุ่มทอผ้า ในขณะที่ทางจังหวัดก็มีกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพท้องถิ่น เช่นการจัดประกวดแข่งขัน ร่วมทั้งแข่งขันการทอผ้าในงานเฉลิมพระชนมพรรษา สมาชิกกลุ่มหลายคนเข้าแข่งขันได้รางวัล อนงค์ ภิรมย์ทอง ได้รางวัลชมเชย

พ.ศ.๒๕๒๗ ได้อาจารย์มาสอนการทอผ้า ชื่อ อาจารย์สำราญ กุลวิเศษ สมาชิกสามารถเรียนรู้จนทำเป็น ทอได้ดี มีหลายลาย เช่น ลายราชวัตร ลายดอกจิก ลายตาหมากรุก และลาย ๖๖๖ เมื่ออาจารย์กลับไปแล้วได้หัดทอได้ให้ประมาณ ๒๐ ลาย ละของเป็นคนจดลายเอาไว้ รวมทั้งวิธีคัดลายหรือเก็บลายด้วย ทั้งหมดนี้เป็นลายผ้าที่ทอกับกี่กระตุก

ในช่วงนี้มีความเปลี่ยนแปลงพัฒนาด้านการทอผ้าที่เห็นได้ชัด เช่น การทอผ้าตาสมุก มีวิธีการที่ง่ายขึ้น ลดเป็นขั้นตอนเดียวจาก ๒ - ๓ ขั้นตอนเดิม ลายราชวัตรเดิมทอเฉพาะกับกี่พื้นบ้านเป็นผ้าขาวม้า สามารถปรับมาทอเป็นผ้านุ่งหรือผ้าผืนกับกี่กระตุกได้ ส่วนผ้ามรดกจากกี่พื้นบ้าน ประเภทผ้าหม่ม ผ้าเช็ดหน้า ผ้าพานช้าง ก็ยังมีคนทออยู่

สมาชิกทอผ้าแต่ละคนเลือกทอลายที่ตนสนใจจนเชี่ยวชาญ เช่น อารอบ เลือกลายดอกจิก อารีย์(แหวน) เลือกลายพริกไทย ซึ่งเป็นลายที่ขายดีมากในช่วงนั้น ระเบียบ เลือกลายตาหมากรุก รัชนีพรกับอุษาวดีเลือกลาย ๖๖๖ เป็นต้น

พ.ศ.๒๕๓๒ อาจารย์อัมพร(ดร.อัมพร ศรประสิทธิ์) ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มองเห็นปัญหาว่าภาคใต้ยังมีการทอผ้าพื้นเมืองที่แสดงถึงภูมิปัญญาของปยูดาทยายเรา แต่ไม่ค่อยมีคนรู้จัก คนส่วนใหญ่จะรู้จักผ้าภาคเหนือ ภาคอีสาน จึงคิดจะทำงานศึกษาและส่งเสริมผ้าพื้นเมืองภาคใต้

อาจารย์อัมพร เริ่มศึกษาข้อมูลแหล่งที่มีการทอผ้าต่อเนื่องในภาคใต้ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และตรัง ที่ตรังคือที่บ้านนาหมื่นศรี ราว พ.ศ.๒๕๓๔ จากการศึกษาข้อมูลพบว่าตอนปลายปี การทอผ้าซบเซา ที่ทอกันอยู่เพราะเสียดาย ตอนนั้นที่กลุ่มทอผ้า มีอารอบ วารุณี วิณา อารีย์(แหวน) และเด็กทอผ้ารับจ้างไม่กี่คน ยายรุ่นก่อน ๆ เช่น ยายฝ่ายคนทอผ้าลายครุฑ ยายบอกว่าไม่มีคนรับช่วงวิชา เมื่อคุยกันเรื่องลายผ้าเก่า ๆ เช่นลายดอกกก ลายลูกแก้ว ลายดอกจัน นอกจากทอยากแล้วยังขายยากด้วย จากข้อมูลระยะนั้น สภาพความรู้สึกของคนเคยทอผ้า และคนในกลุ่ม ไม่ได้ตั้งความหวังกับการทอผ้า ไม่เชื่อว่าอาชีพทอผ้าจะเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนได้

ตามความเป็นจริงสมาชิกจำนวนหนึ่งที่เข้ากลุ่มมาตั้งแต่รุ่นสาวได้แต่งงานมีครอบครัวหลายคนเลิกทอผ้า อยู่กับบ้าน เลี้ยงลูก หรือไปทำงานอื่น สมาชิกสูงอายุก็เลิกไปเพราะถึงแก่กรรมบ้าง หมดกำลังบ้าง

ในช่วงใกล้ ๆ กันนี้ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งวิทยากรมาสอนการแปรรูปผลิตภัณฑ์เป็น หมวก กระเป๋าถือ และกระเป๋าหิ้วแบบต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มแม่บ้านหมู่ที่ ๗ ทำแล้วมาวางขายหน้าร้านร่วมกับผ้าทอ ทำได้ประมาณปีกว่า ๆ ก็เลิกไป ร้านขายผ้าใช้หน้าบ้านป่ากุศลนั่นเอง ผ้าที่ขายมีเพียงผ้านุ่ง ผ้าขาวม้า และผ้าหม่มกับผ้าเช็ดหน้าทอยกดอก

การส่งเสริมครั้งแรกของศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. คือสนับสนุนให้ทอ ทางศูนย์ฯ จะรับซื้อเอง ตอนนั้นได้ลายประมาณ ๒๐ ลาย

ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. เริ่มงานด้วยการเก็บตัวอย่างผ้า กระตุ้นให้คนทอผ้าเห็นความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาบรรพบุรุษ ประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอกรู้จักผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้มากขึ้น เช่น เก็บภาพถ่ายไปทำสารคดี จัดกิจกรรมเล่าเรื่องผ้าแก่กลุ่มคนในเมือง

พ.ศ.๒๕๓๘ ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. จัดงาน "ทอโหมกให้โลกแล" ครั้งที่ ๑ กลุ่มทอผ้าบ้านหมื่นศรี นำผ้าไปขาย และร่วมจัดแสดงนิทรรศการ คนสนใจสั่งผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า แต่ไม่มีคนทอ

พ.ศ.๒๕๓๙ งานทอโหมกให้โลกแล ครั้งที่ ๒ ที่อาคารจุลดิศหาตใหญ่ กลุ่มทอผ้าฯ ไปร่วมกิจกรรมเหมือนปีก่อน ทางศูนย์ฯ รวบรวมรายได้จากการจัดงาน(เงินบริจาค) จนสามารถตั้งกองทุนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผ้าพื้นบ้านภาคใต้ ต่อมาศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ จัดเวทีพบปะพูดคุยกับคนทอผ้าทั้งที่ยังอยู่และเคยอยู่ในกลุ่ม เพื่อกระตุ้นการฟื้นฟูกลุ่มทอผ้าขึ้นใหม่ ตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาผ้าพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งมีกองทุนสนับสนุนแล้ว

คนที่อยู่ในกลุ่มขณะนั้น มีป้ากุศล ยายเจิม ยายเบื่อน ยายชิต อารอบ บุญช่วย จุไร สุจินต์(เหลือง) ลัดดา ธารี อัมพร อาจิณ(ส้ม) วารุณี รวม ๑๓ คน

มีการประชุมครั้งแรกประมาณปลายปี ๒๕๓๙ มีคนสนใจมาลงทะเบียนมาก ๓๐ - ๔๐ คน

พ.ศ. ๒๕๔๐ ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. สนับสนุนกลุ่มทอผ้าบ้านหมื่นศรี ด้านการเงิน โดยใช้เงินกองทุนมาใช้ในการซื้อด้าย ซื้ออุปกรณ์ และชอมกี่ ๑๐ หลัง ๑๓๕,๐๐๐ บาท และจัดเป็นเงินทุนหมุนเวียนรับซื้อผ้าสมาชิก ๖๕,๐๐๐ บาท และให้ยืมเงินกองทุน อีก ๓๐,๐๐๐ บาท ใ้รับซื้อผ้าจากสมาชิก เมื่อดำเนินการไประยะหนึ่งก็สามารถใช้คืนเงินยืมได้หมด

ด้านการพัฒนาลวดลายผ้า จากที่อาจารย์สำราญ มาสอนให้ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ เหลือคนที่เรียนอยู่ คือ อารอบ กับบุญช่วย แต่เนื่องจากลวดลายจืดจางได้เอามาเรียนรู้ เช่น จูไร ลัดดา หัดทอลาย ๓ ลองผิดลองถูก หยิบได้ลายใหม่ แปลงจากลาย ๓ เป็นลาย ๕ จูไรเก็บลายลูกแก้วทอด้วยก็กระตุก บุญช่วยเก็บลายหมากrukย่าน แหวนทอลายพริกไทย แตกลายได้ด้วย

กลุ่มทอผ้าเริ่มเคลื่อนไหว พัฒนา มีสมาชิกทอผ้ามากขึ้น ทั้งทอในโรงทอ และทอผ้าจากบ้านมาส่งขาย แต่เนื่องจากการบริหารจัดการด้านบัญชีและการเงินยังไม่ชัดเจน ผู้ดำเนินงานขาดประสบการณ์ ไม่มีระบบการตรวจสอบที่ดี จึงมีปัญหาความคลาดเคลื่อนในเรื่องการเงินอยู่เสมอ

พ.ศ. ๒๕๔๑ เริ่มการแก้ปัญหาครั้งแรกคือสมาชิกกลุ่มประชุมตกลงปรับวิธีทำงานใหม่ มีการทำบัญชี เช็คสต็อก จัดเวรขายผ้าหน้าร้านหมุนเวียนให้ทุกคนมีส่วนร่วม ด้านการเงิน บัญชี และสต็อก ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. ได้ให้ อาจารย์วรรณ (ดร.วรรณ ประยูรต์วงศ์) เป็นที่ปรึกษา

ด้านการขาย วางขายหน้าร้านที่บ้านป่ากุศล และนำออกขายตามงานต่าง ๆ แบบเดิม ทางศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ.ก็รับไปขายให้ด้วย ทั้งหาลูกค้ารายใหญ่ให้ คือ บริษัทศรีตรังที่หาดใหญ่ สั่งผ้าลายตาหมากruk ปัญหาคือการเก็บตะกอ ซึ่งเป็นงานยาก มีคนทำได้น้อย คนชำนาญที่สุดคือบุญช่วย บั้นทอง ครั้งนั้นได้จ้างบุญช่วยเก็บตะกอ งานเสร็จส่งผ้าให้ได้ตามต้องการ

จากงานชิ้นนี้ทำให้เห็นว่าการทอผ้าสร้างรายได้ดี สมาชิกเก่าทยอยกลับมาเข้ากลุ่มอีกหลายคน แต่ยังทำได้เพียงลายเดิม ๆ เช่น ลายน้ำ ลายหมากrukย่าน ลายลูกแก้วเล็ก ลายพริกไทย เป็นต้น ในขณะที่ลูกค้าเรียกร้องต้องการลายใหม่ ๆ ทำให้สมาชิกต้องดิ้นรนเพื่อพัฒนาจุดนี้

พ.ศ. ๒๕๔๒ ศูนย์ส่งเสริมศิลปฯ มอ. ประสานงานกับกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมให้ส่งวิทยากรมาสอน คนที่มา คือ อ.สุพรรณ โพธิ์ประเสริฐ ครั้งแรกสอนการทอด้วยกักระตุก เทคนิคการสร้างลวดลายผ้า และการเก็บตะกอ ในช่วงเดือนสิงหาคม ๑ เดือน ตอนนั้นสมาชิกไม่ค่อยสนใจ เพราะเป็นงานที่ยาก ผู้เรียน มี ลัดดา วราภรณ์ สุจินต์ อารอบ อารีย์ แต่เนื่องจากจะต้องพัฒนาตัวเองตามความต้องการของตลาด ในที่สุดกลุ่มจึงจัดงบประมาณจากเงินของกลุ่ม เพื่อเชิญ อ.สุพรรณ มาสอนเพิ่มเติม ใช้เวลา ๔๕ วัน โดยที่อาจารย์ไม่ได้คิดค่าชั่วโมงสอน จึงเสียค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าพาหนะเดินทางและค่าอาหาร

จากการเรียนรู้ช่วงนี้ สมาชิกมีพัฒนาการมากขึ้น รู้จักการเขียนลายในกระดาษกราฟ อ่านลายจากสูตรที่เป็นตัวเลข การเก็บตะกอ การดัดแปลงลาย วิธีสร้างลาย โดยให้สูตรตัวเลข ให้ช่างทอเรียนรู้วิธีเก็บลายด้วยตนเอง ได้ผลิตภัณฑ์หลากหลายชิ้น เช่น ผ้าคลุมไหล่ผืนใหญ่ ได้ความรู้เรื่องการคัดเลือกเส้นด้าย การทอผ้าเส้นคู่ การคิดหน้าผ้า เพื่อให้ลายลงตัว ช่างชาวดอกสุดเหมือนกัน และได้เทคนิคที่ทำให้ผ้าเนื้อแน่นเนียนเรียบ จากนั้น อ.สุพรรณสาร ยังได้ติดต่อให้คำแนะนำแก่สมาชิกมาตลอด และใช้เวลาวันหยุดหรือวันลาพักผ่อนลงมาสอนให้อีกด้วย

ในปลายปีงบประมาณ ๒๕๔๒ กลุ่มได้รับเงินสนับสนุนจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.) ประมาณ ๓๐๐,๐๐๐กว่าบาท สำหรับปรับปรุงอาคารศูนย์ฝึกอาชีพทอผ้า ทำห้องน้ำในอาคาร ปรับปรุงอาคารเพิงข้างบ้านป่ากุศลด้านโรงเรียน อบรมสอนการทอผ้า โดยให้สมาชิกกลุ่มคนที่เชี่ยวชาญเป็นผู้สอนคนที่เข้ามาหัดใหม่ และกิจกรรมทัศนศึกษาดูงาน

จากประสบการณ์ที่ไปทัศนศึกษาดูงาน รวมทั้งการไปออกร้านขายผ้าในตลาดที่กว้างขึ้น รวมทั้งข้อเรียกร้องของลูกค้า ทำให้ได้แนวคิดด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จึงคิดแปรรูปผลิตภัณฑ์ของตนเองขึ้น เริ่มแรก คือ ทำผ้าเช็ดหน้าผืนเล็กด้วยกี่กระตุก เป็นสีต่าง ๆ สมัยก่อนผ้าเช็ดหน้าเป็นผลิตภัณฑ์ที่พื้นบ้านนิยมทอเป็นผ้ายกดอกยืนแดง ผ้าพื้นหรือผ้าตามีบ้างเล็กน้อย ผ้าเช็ดหน้าที่ทอด้วยกี่กระตุกนี้ขายผืนละ ๑๐ บาท ต่อมาทางศูนย์ศิลปะฯ มอ. เอาผ้าไปทำผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ให้ เช่น เน็คไท กล่องใส่ทิชชู กรอบรูป กระเป๋าตุงคิโบเล็ก ๆ ยาม ส่งกลับมาให้กลุ่มขาย หักต้นทุนแล้วกำไรเป็นของกลุ่ม ผลิตภัณฑ์ที่ขายดีที่สุดได้แก่ผ้าเช็ดหน้า ต่อมาปลายปี ๒๕๔๔ ทางกลุ่มเริ่มจัดการเองโดยส่งผ้าให้ช่างในหมู่บ้านเย็บกระเป๋าและย้อม ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ขายได้เรื่อย ๆ

นอกจากนี้ ใน พ.ศ.๒๕๔๒ กลุ่มได้รับเงินทุนหมุนเวียนจาก อบต.นาหมื่นศรี เป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ไว้ใช้หมุนเวียนรับซื้อผ้าสมาชิก และจัดอบรมสมาชิกเรื่องการตลาดอีก ๘๐,๐๐๐ บาท

พ.ศ.๒๕๔๓ กลุ่มทอผ้าฯ ได้รับเงินอุดหนุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ธนาคารออมสิน ดังนี้

๑. โครงการสร้างศูนย์วิชาชีพทอผ้า ๖๔๐,๕๐๐ บาท เงินสมทบจากกลุ่มอีก ๒๘๐,๐๓๔ บาท รวมเป็นเงินก่อสร้าง ๙๒๐,๕๓๔ บาท

๒. โครงการอบรมปฏิบัติการทำกี่กระตุก ๕๑,๐๐๐ บาท

๓. โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการทอผ้าานาหมื่นศรีแก่นักเรียน ๓๘,๐๐๐ บาท

๔. โครงการอบรมพื้นฐานการทอผ้าแก่สมาชิกใหม่ ๓๗,๐๐๐ บาท

๕. โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการทอผ้าเก็บลาย ๓๐,๐๐๐ บาท
๖. โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการทำที่พื้นบ้าน ๓๐,๐๐๐บาท เงินสมทบจากกลุ่ม ๑๕,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๔๕,๐๐๐ บาท
๗. โครงการซื้อหุ่นเป็นแบบแต่งกายต่าง ๆ ๑๙,๘๐๐ บาท เงินสมทบจากกลุ่ม ๑๕,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๓๔,๘๐๐ บาท
๘. โครงการซื้อตุ๊กตะจากใฝ่ผลิตภัณฑ์ ๑๑๐,๒๐๐ บาท
๙. โครงการอบรมเชิงปฏิบัติการผ้าทอลายลูกแก้ว ๑๕,๐๐๐ บาท เงินสมทบจากกลุ่ม ๑๕,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๓๐,๐๐๐ บาท
- ๑๐.โครงการอบรมลายเอกลักษณ์ ๒๓,๐๐๐ บาท ซึ่งมีเงินสมทบจากกลุ่มอีก ๑๒,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๓๕,๐๐๐ บาท
๑๑. โครงการทัศนศึกษาดูงาน ๕๖,๐๐๐บาท

อาคารกลุ่มทอผ้าแล้วเสร็จสามารถเปิดทำการเมื่อ วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๔ โดย ฯพณฯ ชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิด อาคารหลังนี้ได้ใช้เป็นที่จัดแสดงและจำหน่ายผ้าต่อมา

สืบเนื่องจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) ครั้งที่ ๑ กลุ่มทอผ้าบ้านหมื่นศรีได้รับคัดเลือกให้รับทุนสนับสนุนครั้งที่ ๒ ซึ่งทางกลุ่มได้เสนอโครงการศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งเก็บรักษาและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาของนาหมื่นศรี จากการร่วมคิดร่วมทำกับจังหวัดอื่น ๆ ทำให้ก่อเกิดโครงการมหาวิทยาลัยชุมชนบักขีได้ ๗ ฐานหลัก โดยเริ่มแรกที่ อ.หัวไทร จ.นครศรีฯ เป็นศูนย์ประสานงาน ในชื่อมหาวิทยาลัยชุมชนบักขีได้ ส่วน จ.ตรัง เป็นมหาวิทยาลัยชุมชนบักขีได้ นาหมื่นศรี ได้รับงบประมาณสนับสนุนให้ดำเนินการระหว่าง เดือน กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๔๕ ดังนี้

๑. ก่อสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้ ๑,๔๕๐,๐๐๐ บาท ในที่ดิน ๓๕๐ ตารางเมตร นายหวล นางเรียม ฤทธิมา อุทิศให้
๒. ทำที่กระตุกและที่พื้นบ้าน ๕ หลัง พร้อมด้วยอุปกรณ์ จำนวน ๑๙ รายการ ๑๒๑,๐๙๒ บาท
๓. อบรมการทอผ้าคนรุ่นใหม่ ด้วยที่พื้นบ้าน และ ที่กระตุก รุ่นละ ๑๕ คน รวม ๒ รุ่น ๓๐ คน ๘๗,๗๕๐ บาท
๔. วิทยากรประจำฐาน สำหรับบรรยายให้ความรู้แก่แขกและผู้เข้ามาศึกษา เรื่องผ้าทอนาหมื่นศรี ๒๐,๖๕๐ บาท
๕. จัดทำเอกสารเผยแพร่ความรู้เรื่องการทอผ้า และทำเนียบครูสอนทอผ้า ๓๒,๘๙๕ บาท

สรุปพัฒนาการกลุ่มทอผ้านาหมื่นศรี

ระยะที่ ๑ ก่อตั้ง (พ.ศ.๒๕๑๔ – ๒๕๑๘)

เริ่มตั้งแต่ยายนางรื้อฟื้นการทอผ้า จนสามารถรวมตัวเป็นกลุ่ม และเผยแพร่ผ้าทอนาหมื่นศรีออกสู่สาธารณะเป็นครั้งแรกที่วังวิทยุของหม่อมเจ้าวิภาวดี รังสิต ลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก การบริหารจัดการเป็นแบบครอบครัว ป้ากุศลเป็นเสมือน “แม่” ที่คอยดูแลลูก ๆ ให้เข้ามาเรียนรู้เรื่องการทอผ้าจนทอเป็น เด็กที่ทอผ้าจะได้รับค่าขนมหรือค่าแรงเป็นรายวัน การหาวัสดุอุปกรณ์ ด้ายทอ จนไปถึงการขาย การเงิน นอกจากป้ากุศลเป็นผู้รับภาระแล้ว ยังมียายเจิมที่ช่วยเหลืออยู่เคียงข้างมาตลอด และช่วยเป็นหัวแรงสำคัญในการสอนทอผ้า การเข้ามารวมกลุ่มเป็นเรื่องของความสนใจที่จะทำเป็นอาชีพเสริม ส่วนผู้ใหญ่รุ่นเก่าระดับฝีมือนั้นไม่มีกี่คน ต่างทอผ้าอยู่ที่บ้านของตนเองและขายเอง

ระยะที่ ๒ เติบโต (๒๕๑๙ – ๒๕๒๗)

เป็นช่วงที่หน่วยงานของทางราชการเข้ามาสนับสนุนเงินทุน และช่วยเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์ ด้วยการส่งไปศึกษาดูงาน อบรม และส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกสอน ตลอดจนส่งเสริมเผยแพร่ผ้าทอนาหมื่นศรีให้เป็นที่รู้จัก แต่ยังจำกัดในวงแคบ ส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานราชการ สั่งซื้อไปติดเครื่องแบบ ส่วนการบริหารจัดการกลุ่มยังเป็นแบบเดิม ในแต่ละปีมีสมาชิกกลุ่มทยอยเข้ามาเรื่อย ๆ ทำให้จำนวนคนทอผ้ามีมากขึ้น ช่วง พ.ศ.๒๕๒๖ ตอนที่เปิดอาคาร มีสมาชิกประมาณ ๘๐ คน มีการพัฒนาคุณภาพการทอผ้าจากการที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งผู้เชี่ยวชาญมาสอนลายผ้าที่กระตุก เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๗ หลังจากนั้นไม่มีประวัติ

การสนับสนุนจากองค์กรใด ผู้อาวุโสที่ทอผ้าก็พื้นบ้านยังทอเองขายเองหรือฝากขายกับป่า
กุศลบ้าง

ระยะที่ ๓ ทรงตัว (๒๕๒๘ – ๒๕๓๖)

กิจกรรมกลุ่มและการทอผ้าดำเนินมาโดยป่ากุศลเป็นผู้นำเช่นเดิม ชื่อและ
จำนวนสมาชิกยังคงมีอยู่ในบัญชี แต่ในความเป็นจริงสมาชิกทอผ้าส่วนหนึ่งที่เข้ากลุ่มมาใน
ระยะวัยเริ่มสาว เลิกทอผ้าเพราะแต่งงานมีครอบครัวไปบ้าง ไปทำงานอื่นกันบ้าง จนในที่สุดเหลือสมาชิกประจำเพียง ๔ - ๕ คน กับคนทอผ้าตามบ้านมาส่งขายอยู่บ้าง มีผ้าวางขาย
อยู่ที่บ้านป่ากุศลแต่ไม่มากนัก

ระยะที่ ๔ ทบทวนและสืบทอด (๒๕๓๘ – ปัจจุบัน)

กลุ่มมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งเมื่อได้ไปร่วมงานทอโหม่ให้โลกแล ที่ศูนย์ส่งเสริม
ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นผู้จัด ๒ ปี ติดกัน มีการประชุมเพื่อ
ฟื้นฟูกลุ่มขึ้นมาใหม่ และได้เงินทุนมาจากกองทุนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาผ้าพื้นบ้านภาคใต้ มี
อาจารย์มาสอนลายใหม่ ๆ ให้ ทั้งแกะลายเก่าลงกราฟไว้ให้ด้วย แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรค
เรื่องการจัดการ โดยเฉพาะการเงินและบัญชี ในที่สุดได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ให้สมาชิก
กลุ่มทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม โดยจัดเวรขายหน้าร้าน ทำบัญชี เช็กสต็อก การส่งเสริมจาก
องค์กรต่าง ๆ กลับมาอีก เช่น สวช. และพอดีกับนโยบายของรัฐบาลที่จัดให้มีกองทุนเพื่อการ
ลงทุนทางสังคม(SIF) กลุ่มจึงขอรับการสนับสนุน เป็นการสร้างองค์กรให้เข้มแข็งขึ้นด้วย
กระบวนการจัดการที่เป็นของกลุ่มเอง ด้านการขายนั้นก็ติดตลาดแล้ว แต่ภาวะขาดช่วง
กับภูมิปัญญาดั้งเดิมเริ่มปรากฏ เพราะผลผลิตผ้าทอที่โบราณเริ่มน้อยลง ยายฝ่าย ยายเปลก
ยายเจิม ที่ทอขายเองนั้นเลิกไปแล้วเพราะอายุมากขึ้น ยายซัดที่ทอประจำอยู่กับกลุ่มก็ไม่
สบายต้องหยุดทอบ่อย ๆ ยายเปื้อน ยายผัน ทอที่บ้านอยู่บ้าง นาน ๆ ถึงจะมีผ้ามาส่ง สมาชิก
รุ่นใหม่ก็พอใจจะทอก็กระตุกเพราะเร็วกว่าง่ายกว่า เวลาลูกค้ามาถามหาผ้ารุ่นเก่ามักถาม
ประวัติชื่อลาย สมาชิกหน้าร้านก็ตอบไม่ได้ ในที่สุดต่างก็ตกลงใจว่าจะต้องหาวิธีฟื้นฟูความรู้
และภูมิปัญญาดั้งเดิมของนาหมื่นศรีกลับมา ด้วยการตกลงร่วมกันทำงานวิจัย ในโครงการ
ฟื้นฟูภูมิปัญญาลายผ้านาหมื่นศรี

ประวัติวัฒนธรรมการใช้ผ้า

ความสำคัญของผ้าในชีวิตประจำวันคือใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม สมัยโบราณคนทั่วไปปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ทอผ้าใช้เองในครัวเรือนกันเป็นปกติ คนในท้องถิ่นตรงรวมทั้งคนนาหมื่นศรีก็น่าจะจัดทำเครื่องนุ่งห่มในลักษณะเดียวกัน

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบราชการหลายด้าน รวมทั้งการเกษตรที่ส่งเสริมการปลูกฝ้ายในเชิงพาณิชย์ บวกกับตอนที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นผู้ว่าราชการเมืองตรัง ได้ส่งเสริมอาชีพเกษตร และค้าขายกับต่างประเทศ เพราะสภาพที่ตั้งเมืองตรังเป็นเมืองท่าติดต่อกับมลายู และต่อมาเป็นที่สุดสายทางรถไฟแห่งเดียวของฝั่งทะเลตะวันตก ทำให้สะดวกแก่การขนส่งสินค้า เส้นด้าย ไหม ตัวนุ่ง จึงมาถึงเมืองตรังในยุคนี้ คนทอผ้าในเมืองตรังรวมทั้งนาหมื่นศรีจึงค่อย ๆ ลดการเข็นฝ้ายปั่นด้าย เพราะในตลาดก็มีขาย

การทอผ้าเป็นอาชีพหนึ่งที่ทางการส่งเสริมแก่ราษฎรชาวตรังตั้งแต่สมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต มีหลักฐานปรากฏในจดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งยังดำรงพระยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ตอนเสด็จฯ บ้านพระยารัษฎานุประดิษฐ์ว่า “ได้ดูนเรือนใช้เป็นที่หัดทอผ้า มีผู้หญิงมานั่งหัดทอผ้าอยู่มาก”

เมื่อส่งเสริมการทอผ้าผลผลิตผ้าทอจึงมีขายในตลาด และยังนำออกขายแขกบ้านแขกเมืองด้วย ดังในพระราชนิพนธ์ อีกตอนหนึ่งว่า

“เวลาบ่ายมีผู้หญิงนำผ้าขึ้นมาขายที่พลับพลา (ตำนานก่อนภายหลังที่ทับเที่ยง-ผู้วิจัย) ได้ซื้อไว้ได้คนละหลาย ๆ ผืน ก็พอจะใช้นุ่งได้ และทำของฝากดีกว่าไม่มีอะไรเลยทีเดียว เมื่อกล่าวถึงการขายผ้า ก็ควรอธิบายการใช้เงินของชาวเมืองนี้สักหน่อย แรก ๆ ยังไม่รู้ที่ออกจะจนอยู่บ้างคือ ชอบใช้คิดราคาของเป็นอัฐ เช่น ผ้าเช็ดปากมักขายผืนละ ๒๐ อัฐ ผ้าคาดผืนละ ๗๐ อัฐ ดังนี้ เป็นต้น”

การนุ่งห่มของคนนาหมื่นศรีสมัยก่อนก็เหมือนกับคนไทยระดับชาวบ้านทั่วไป คือใช้ผ้ายาวนุ่งโจงกระเบน ผู้ชายไม่นิยมสวมเสื้อ ผู้หญิงใช้ผ้าแถบคาดอก หากต้องการความกระชับรัดกุมในยามทำงานที่ต้องเคลื่อนไหวร่างกายมากกว่าปกติ ก็เปลี่ยนเป็นซ่อคอ คือคาดผ้าจากแผ่นหลังมาห่อหุ้มทรวงอกให้ผ้าไขว้กัน แล้วดึงปลายทั้งสองไปผูกปมไว้ที่ต้นคอ ในที่อื่น ๆ เรียกตะเบงมาน

ซ่อคอหรือตะเบงมาน

เลื่อยชายกับโจงกระเบน

โจงกระเบนกับผ้าถุง

เคว็ดจ้อน

การนุ่งผ้าของผู้ชายนั้น จะนุ่งโจงกระเบนกันในโอกาสที่เป็นพิธีการ หากอยู่กับบ้าน อาจนุ่งผ้าขาวม้า หรือนุ่งโล่ง แบบหยักรั้ง ถ้านุ่งผ้ายาวก็จะนุ่งแบบเลื่อยชาย (ล่อยชาย) ขมวดชายพกเกี่ยวคอไก่ ส่วนผู้หญิงนั้นจะนุ่งโจงกระเบนตลอด ยกเว้นในบางโอกาส เมื่อต้องปลดหางกระเบนเพื่อทำธุระส่วนตัวแล้วเกิดความขี้เกียจไม่อยากเหน็บใหม่ให้ยุ่งยาก ก็จะต้องดึงหางกระเบนมาเหน็บไว้ที่ข้างเอวเรียกว่านุ่งเคว็ดจ้อน ใช้กันทั้งหญิงชาย

อีกด้านหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ - ๖ ราชสำนักเริ่มปรับเปลี่ยนการแต่งกายตามแบบตะวันตก เผยแพร่สู่หัวเมืองพร้อมกับบรรดาข้าราชการที่ออกมาจากส่วนกลาง ในจังหวัดตรัง สมัยรัชกาลที่ ๕ พระยารัษฎาฯ ได้ปรับปรุงการแต่งกายของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ให้มีเครื่องแบบ และถุงน่องรองเท้าครบ ต่อจากนั้นคงเผยแพร่ไปในกลุ่มลูกบ้าน นอกจากนี้ในชุมชนที่เป็นตลาดส่วนใหญ่เป็นที่อาศัยและทำการค้าของชาวจีน ซึ่งแต่งกายนุ่งกางเกงสวมเสื้อมาแต่เดิม ชาวตรังตามตำบลหมู่บ้านที่ออกมาตลาด จะเห็นการนุ่งกางเกงสวมเสื้อเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่แปลกใหม่แต่อย่างใด จึงมีการสวมเสื้อกันแล้วทั้งชายหญิง ดังปรากฏ พระราชนิพนธ์ในพระรัชกาลที่ ๖ อีกตอนหนึ่งว่า

“ราษฎรที่มาดูโดยมากสวมเสื้อทั้งชายหญิง ผมทราบว่าเป็นธรรมเนียม พวกผู้หญิงที่เมืองนี้ถ้าจะไปตลาดต้องสวมเสื้อ โรงรับจ้างเย็บจักรที่นี่มีอยู่ตั้ง ๒๐ โรง ซึ่งเป็นพยานอยู่ว่าคนชาวเมืองตรังพอใจสวมเสื้ออยู่โดยมาก”

ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ ๖ เสด็จฯ จังหวัดตรังอีกครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงเปิดโรงเรียนเพาะปัญญาที่ตำบลนาโยง ทรงพระราชนิพนธ์ถึงการแต่งกายของนักเรียนไว้ว่า “นักเรียนในเมืองตรังนี้ ให้กางเกงเสื้อป่าและเสื้อผ้าขาวแขนสั้น”

ผ้ากับการแต่งกาย

ยาย ๆ ที่อายุเกิน ๗๐ ปี เล่าถึงสมัยสาว ๆ คือประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๐ ว่าการแต่งกายในโอกาสพิเศษ เช่น ไปวัด บรรดาสาว ๆ ตลอดไปถึงผู้อาวุโสยังนุ่งโจงกระเบนสวมเสื้อและหม้อโปงแพรสีช่อน ๒ ชั้น แพรสีนี้ซื้อมาจากตลาดไม่ได้ทอเอง แต่ถ้าเป็นเด็กหญิงให้นุ่งชิ้นสวมเสื้อคอกลมหรือคอกระเช้า บรรดาแม่ ๆ ทอขึ้นให้ลูกสาวโดยใช้พิมพ์หน้า ๒๔ - ๓๐ หลบหรือมีฉันทันก็ซื้อจากตลาด เด็กชายนุ่งกางเกงสวมเสื้อที่ซื้อมาจากตลาดเช่นกัน

ถ้าเป็นการแต่งกายในพิธีแต่งงาน ก็จะใช้ผ้าถุงและผ้าหม้อทอเอง เป็นผ้าไหว้สำหรับเจ้าบ่าวมาลัดเปลี่ยน เรียกผ้าตั้ง นอกจากนี้เจ้าบ่าวจะเหน็บกริชมาด้วย ส่วนเจ้าสาวก็นุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแพร พาดผ้าหม้อ หญิงจะพาดจากไหล่ขวา ชายพาดจากไหล่ซ้าย

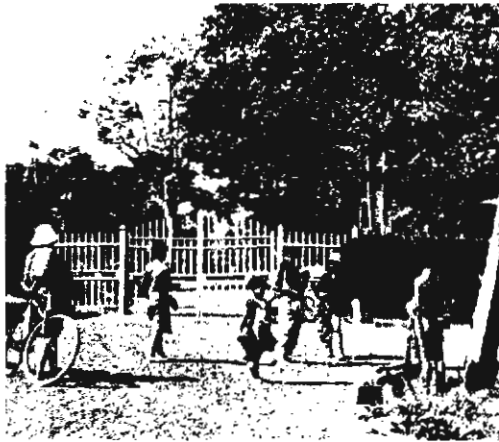
ผ้าตั้งวางมาในพานโตก

เจ้าสาวเจ้าบ่าว

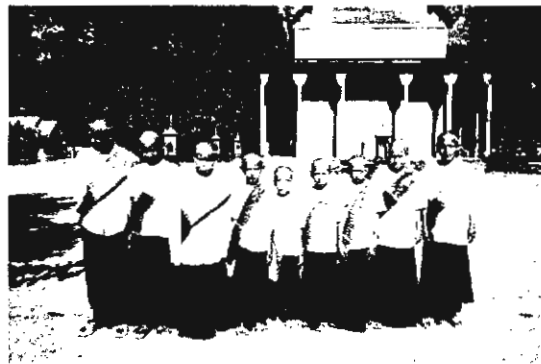
เมื่อถึงยุควัฒนธรรมนำไทย หรือยุครัฐนิยม สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบาลได้มีประกาศเรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย ลงวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กำหนดการแต่งกายของหญิงหลายแบบตามโอกาสต่าง ๆ ซึ่งกำหนดให้ชายสวมกางเกง หญิงสวมผ้าถุงหรือกระโปรง ไม่นุ่งโจงกระเบน เนื่องจากหลังประกาศนี้ไม่นานนักก็เกิดเหตุการณ์ญี่ปุ่นเข้าเมือง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงพากันพูดว่า ญี่ปุ่นห้ามนุ่งโจงกระเบน ห้ามกินหมาก ใช้คำพูดว่า “ญี่ปุ่นว่าเหมือนหมา จึงถูกตัดหาง” ที่เข้าใจเช่นนี้อาจเป็นเพราะเหตุการณ์คาบเกี่ยวกัน สังเกตได้ว่าเรื่องห้ามนุ่งโจงกระเบน รวมทั้งห้ามกินหมากเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวบ้านมาก คนรุ่นที่ผ่านสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทุกคนจึงจำได้ขึ้นใจ

เมื่อยุครัฐนิยมผ่านไป คงมีแต่ผู้สูงอายุบางส่วนเท่านั้นที่หันกลับไปนุ่งโจงกระเบน ส่วนคนรุ่นใหม่ค่อย ๆ แต่งกายเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม ผ้าทอผืนยาวเดิมจึงสั้นลงเป็นผ้าถุงตามไปด้วย ครั้นเมื่อในตลาดมีผ้าทอจากโรงงานและเสื้อผ้าสำเร็จรูปออกขาย ผู้หญิงหันไปซื้อผ้าปาเต๊ะ ผ้าลายไทย และผ้าพื้น ใช้เป็นผ้าถุง

การแต่งกายแบบชาวบ้านในจังหวัดตรังประมาณ พ.ศ.๒๔๙๐ กว่า ๆ
เห็นการใช้ผ้าห่มหรือผ้าขาวม้าคล้องคอและคาดเอว (ภาพ หจข.ตง.)

การแต่งกายในพิธีสำคัญอีกพิธีหนึ่งคือบวชนาค เจ้านาคนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลม ห่มผ้าพาดเฉียง

ผ้าทอนาหมื่นศรี ส่วนหนึ่งทอใช้เอง แต่มีบางส่วนที่นำไปขายในตลาด เพื่อจะได้ซื้อเส้นด้ายกลับมาทอต่อ ดังปรากฏในเอกสาร และยังปรากฏว่าคนในเมืองส่วนหนึ่งได้นำผ้าห่มทอจากนาหมื่นศรีไปใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น ในการตักบาตรปีใหม่

การแต่งกายในงานตักบาตรปีใหม่ พ.ศ.๒๕๐๖ ที่หน้าอำเภอเมืองตรัง มีผู้ใช้ผ้าทอนาหมื่นศรีเป็นผ้าพาด
(ภาพ หจข.ตง.)

ผ้าทอในวิถีชีวิต

จากประวัติท้องถิ่น ชุมชนนาหมื่นศรีอายุกว่า ๑๐๐ ปี ทำเกษตรเพื่อยังชีพในแถบทุ่งราบลอนลูกฟูก และสืบทอดศรัทธาความเชื่อในวิถีพุทธมาจนปัจจุบัน

ยาย ๆ ทุกคนที่ให้สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่พูดตรงกันว่า หัตถทอผ้าจากแม่ เริ่มตั้งแต่รุ่น ๆ แสดงว่าแต่เดิมบ้านใดมีลูกสาว เมื่อเข้าสู่วัยแรกรุ่น แม่จะสอนลูกให้รู้จักกระบวนการสร้างผืนผ้า เริ่มหัดตั้งแต่ปั่นฝ้าย กรอฝ้าย และลงมือทอ

งานทอผ้าเป็นงานฝีมือจากหัวใจและจิตวิญญาณของผู้หญิง นอกจากทอผ้าใช้เองแล้ว ผู้หญิงยังทอผ้าให้คนที่รัก

หญิงสาวที่เข้าสู่พิธีหมั้นหมายและเตรียมตัวแต่งงาน จะเริ่มลงมือทอผ้าผืนสวยสำหรับวันสำคัญในชีวิต คือผ้าชุดเจ้าสาว และที่จะต้องบรรจงยิ่งกว่านั้นคือผ้าสำหรับชายที่จะครองคู่อยู่ด้วยกัน อันได้แก่ผ้าที่ใช้เป็นผ้าตั้งในวันแต่งงาน

ผ้าสำหรับลูกชายใช้ในวันบวช ตอนเป็นเจ้านาค สมัยก่อนนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อป่านคอกลม พาดผ้าห่มเอกลักษณ์นาหมื่นศรี ปัจจุบันเปลี่ยนจากโจงกระเบนเป็นนุ่งผ้าถุง เมื่อลูกชายได้บวช คนเป็นแม่รู้สึกเหมือนว่าจะได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสู่สวรรค์ จึงทอผ้าผืนใหม่สุดฝีมืออีกครั้งหนึ่ง หรือบางบ้านอาจกลับไปหยิบผ้าตั้งวันแต่งงานที่เก็บไว้อย่างดีมาใช้ เห็นได้จากปัจจุบันแม่ไม่ทอใหม่ แต่หลายบ้านยังคงมีผ้ามรดกไว้ให้ลูกหลานใช้ในวันบวช

ผ้าเช็ดหน้า หรือลูกผ้า นอกจากใช้เช็ดหน้า เช็ดปาก เช็ดน้ำหมาก เหน็บเชวอดล่ายกันแล้ว ยังเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีสำคัญ เช่น ห่อขันหมาก ปูกราบพระ และยังใช้เป็นผ้ากราบขอขมา หม่อมที่ลักพาลูกสาวเขาหนีต้องใช้ลูกผ้าสำหรับกราบขอขมาพ่อตาแม่ยาย

งานทอผ้าเริ่มจากงานช่างฝีมือ แต่สามารถยกระดับเป็นงานศิลปะ การทอผ้าลายมรดกเป็นงานประณีต ซับซ้อน ต้องมีสมาธิสูง สมาธิส่งผลต่อปัญญา เกิดความสงบ อิ่มเอิบ มองเห็นความงามและเห็นความสัมพันธ์ระหว่างความงามกับความจริง เห็นธรรมชาติ เกิดจินตนาการ เกิดแรงบันดาลใจค้นคิดประดิษฐ์ลายใหม่ ๆ ขึ้น

หญิงผู้ผ่านความเป็นแม่สู่วัยกลางหรือวัยปลาย ผ่านร้อนหนาวแห่งชีวิต ตระหนักในธรรมดาโลก เกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามหลักพระพุทธศาสนา ผ้าอีก ๒ ผืน จึงเกิดขึ้น สำหรับคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกัน และสำหรับตนเอง เตรียมไว้ใช้เป็นบันไดก้าวไปสู่โลกเบื้องหน้า นั่นคือผ้าพานช้าง ทอเป็นผ้าเช็ดหน้าต่อกัน ๘ ผืน ๑๐ ผืน ๑๒ ผืน แต่ละช่องของผ้าเช็ดหน้าเปรียบเสมือนขั้นบันไดไปสู่สรวงสวรรค์ หลังใช้แล้วผ้าผืนนี้จะถูกตัดแบ่งเป็นชิ้น ถวายพระหรือแจกแก่ลูกหลาน

ผ้าพานช้าง เป็นเครื่องยืนยันถึงศรัทธาความเชื่อในความดีงาม เพื่อชีวิตหลังความตายที่ดีงามยิ่งกว่า และเป็นมรดกานุสติ ตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมาในชุมชน

สำหรับคนทอด้านนาหมื่นศรี ผ้าพานช้างเป็นดังผ้าศักดิ์สิทธิ์ และเป็นผืนผ้าที่สำคัญที่สุดในชีวิต คนทอด้านนาหมื่นศรีรุ่นปู่ย่าตายายของเราในวันนี้ยังคงมีผ้าพานช้างคู่กาย

ผ้าทอกับชีวิตคนนาหมื่นศรีจึงคู่กันมาตลอด

ในตำบลนาหมื่นศรี นอกจากจะเป็นแหล่งทอผ้าที่สืบทอดมาจนปัจจุบันแล้ว แต่เดิมยังเป็นแหล่งศิลปพื้นบ้าน มีคณะลิเกป่า ก่อตั้งมาก่อน พ.ศ.๒๔๖๔ พระเอกที่แสดงเป็นแขกแดงชื่อนายทบ ภรรยาชื่อนางแดงแสดงเป็นตัวยาหยี นางแดงมีน้องชายชื่อนายเอี่ยม เดิมอยู่ในคณะลิเกป่า ต่อมาไปหัดมโนราห์ ในที่สุดก็ได้ตั้งตัวเป็นนายโรงมโนราห์ มโนราห์เอี่ยม คือ ตาเอี่ยม รัชชู เจ้าของบ้านเวทีเรียนรู้ เวทีที่ ๒

นอกจากนี้ยังมีบทเพลงกล่อมลูก ที่ร้องกันในท้องถิ่นนี้ มีหลายบทที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตคนทอผ้า ดังเช่น

ทอโหกเหอ

ทอดอกเข็มทอง

ไม้ไผ่นวลน่อง

ทอสองเดือนครึ่ง

ทอพื้สามสิบสอง

ทอสองเดือนครึ่ง

ใครห่อนทอถึง

จนผ้าขึ้นรา..เออ..ขาว

สำนวนยายดับ คงหมุน

ทอโหกเหอ

น้ำไหลได้เก(กั)

ผืนหนึ่งทอนุ่ง

ทอลายลูกหวาย

ทอพื้สามสิบเส(สี่)

ทอลายลูกหวาย

ผืนหนึ่งทอขาย

ทอไว้พี่ชาย..เออ..นุ่ง

สำนวนยายดับ คงหมุน

ทอโหกเหอ

แลแลเนื้อผ้า

ทำบรื้อมันเล่า

รูตลอดนิ้วก้อย

ทอพื้สามสิบห้า

รูตลอดนิ้วก้อย

ตัวน้องยังน้อย

ตัวน้องยังน้อย..เออ..ก่อน

สำนวนยายลับ คงแก้ว

ทอโหกเหอ

ยกนางขึ้นรถ

จูบแก้มพื้หอมหมาก

จูบพलगชมพलग

ทอพื้สามสิบหก

จูบพलगชมพलग

จูบปากพื้หอมเทียนรวง

หว่างนางอิมมี..เออ..คู่

สำนวนยายลับ คงแก้ว

บทที่ ๔ ผ้าทอนาหมื่นศรี

ชนิดของผ้า

สมัยก่อนการทอผ้าของชาวนาหมื่นศรีเป็นการทอเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอสามารถแบ่งได้ตามการใช้งานในสมัยก่อนเป็น ๔ ชนิด ได้แก่ ผ้านุ่ง ผ้าม่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าที่ทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ ผ้าแต่ละชนิดจะมีขนาด ลักษณะและลวดลายต่างกันไป

๑. ผ้านุ่ง

ผ้านุ่งยังแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ ผ้ายาว และผ้าถุง หรือ ไส้โรง

ผ้ายาว

ขนาด กว้าง ๓๖ - ๔๐ นิ้ว ที่กว้างต่ำกว่านี้ก็มีบ้าง ที่พบมี ๓๓ - ๓๔ นิ้ว

ยาว ๒.๗๕ - ๓.๕๐ หลา

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกสีหนู) ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย หางกระรอก ราชวัตร ตาสมุก

การใช้งาน ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน

ผ้ายาว

ผ้าถุงหรือไส้โรง

ผ้าถุงหรือไส้โรง

ขนาด กว้าง ๓๖ - ๔๐ นิ้ว ยาว ๒ หลา หรือครึ่งหนึ่งของผ้ายาว

สี น้ำเงิน ม่วง (เรียกสีหนู) แดง เขียว ทั้งมีลวดลายและไม่มีลวดลาย

ลาย หางกระรอก ราชวัตร ตาสมุก หัวพลู ตานก ตาหมากรุก ผู้หญิงนิยม

ใช้ลายละเอียด ส่วนผู้ชายนิยมผ้าตา

การใช้งาน ใช้เป็นผ้านุ่ง

๒. ผ้าห่ม

ขนาด มีหลายขนาด คือขนาดเล็กที่สุดกว้าง ๑๒ นิ้ว ส่วนใหญ่ที่พบประมาณ ๑๔ - ๑๘ นิ้ว เป็นขนาดที่เหมาะสมสำหรับพาดไหล่สไบเฉียง ส่วนขนาดใหญ่กว้างประมาณ ๒๔ นิ้ว ขึ้นไป เป็นขนาดผ้าขาวม้า ที่พบใหญ่สุด ๒๘ นิ้ว ความยาวประมาณ ๒ หลา หรือ ๔ ศอกก่า บางทีสั้นกว่าเล็กน้อย

สี นิยมพื้นแดง ลวดลายยกดอกเป็นสีเหลืองมากที่สุด นอกจากนี้มีขาว เขียว ทอง ดำ น้ำเงิน

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง เม็ดแตง ช่อมาลัย ช่อล่อกอ ลายประสม ลายรูปสัตว์ รูปคน และลายตัวหนังสือที่ผู้ทอดต้องมีความสามารถเป็นพิเศษ ส่วนผ้าขนาดใหญ่ก็นิยมลายเช่นเดียวกับผืนเล็ก และยังมีลายที่ทอเฉพาะผ้าผืนใหญ่คือลายราชวัตร ถ้าใช้เป็นผ้าขาวม้าจะทอเป็นผ้าตา

การใช้งาน ผ้าห่มทอยกดอกผืนใหญ่ นิยมใช้สำหรับผู้ชาย เป็นผ้าโพกศีรษะ พาดไหล่ รัตพัสดุ์(คาดเอว) หากใช้เป็นผ้าขาวม้านุ่งอาบน้ำก็เป็นผ้าตา ส่วนผู้หญิงจะใช้ผืนแคบกว่า สำหรับพาดไหล่สไบเฉียง เท่าที่พบเป็นผ้าทอยกดอกทั้งหมด ผ้าเหล่านี้เก็บไว้ใช้ในโอกาสสำคัญเท่านั้น เช่น ไปวัด ทำบุญตักบาตร แต่งงาน บวชนาค ในการใช้เป็นผ้าพาดผู้หญิงพาดจากไหล่ขวา ผู้ชายพาดจากไหล่ซ้าย

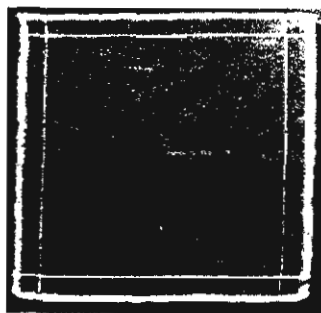
๓. ผ้าเช็ดหน้า

ขนาด กว้าง ยาว ๑๔ - ๒๐ นิ้ว ขนาดเท่ากับผ้าสไบ

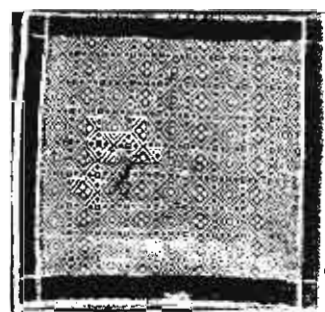
สี แดง ถ้าเป็นลวดลาย จะใช้สีเหลืองหรือสีขาว

ลาย นิยมลายลูกแก้วมากที่สุด ลายอื่น ๆ ได้แก่ ดอกจัน ดาวล้อมเดือน แก้วชิงดวง ช่อมาลัย ช่อล่อกอ เม็ดแตง ดอกกก ลายประสม เช่นเดียวกับผ้าห่ม ถ้าใช้เป็นผ้าเช็ดปาก นิยมทอเป็นผ้าพื้นหรือผ้าตาสีแดง

การใช้งาน ใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า เช็ดปาก(เช็ดน้ำหมาก) ปูกราบพระ กราบขอขมา ห่อขันหมาก นิยมเรียกกันว่า ลูกผ้า หรือ ผ้านุ้ย (นุ้ย แปลว่าเล็ก)

ผ้าเช็ดหน้าพื้นแดงของยายแปลก

ผ้าเช็ดหน้าลายประสม

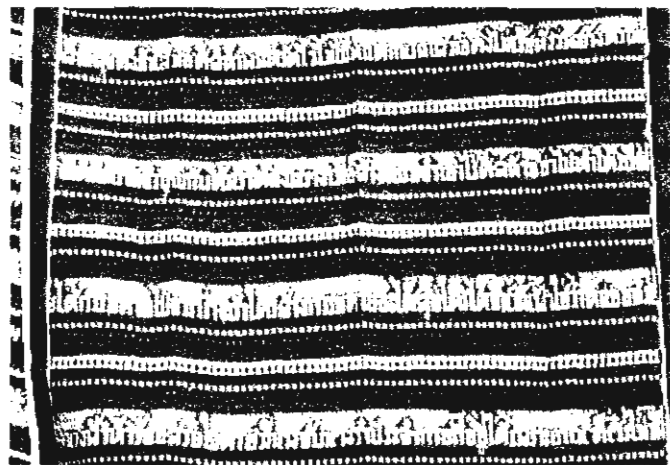
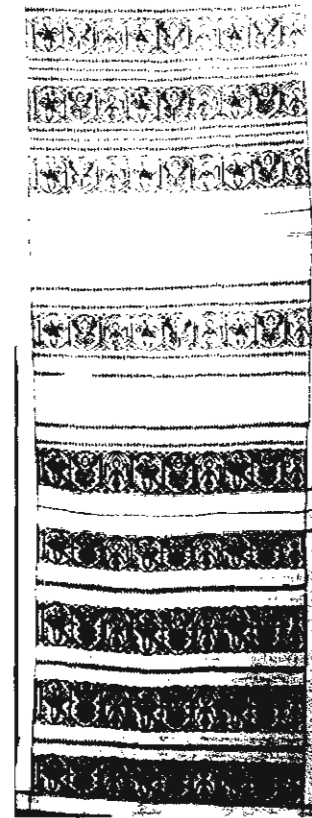
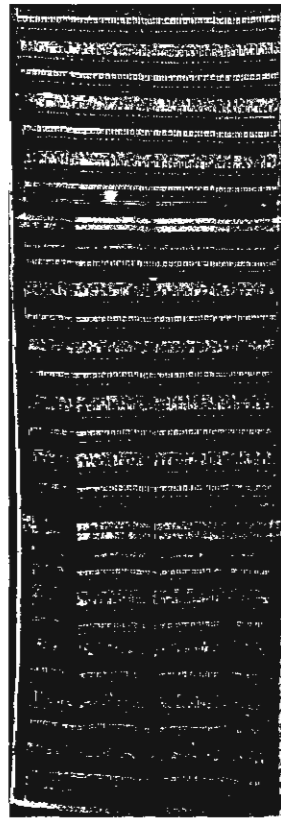
๔. ผ้าทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ

๔.๑ ผ้าพานช้าง

เป็นผ้าทอผืนยาว เกิดจากทอผ้าเช็ดหน้าต่อกันหลายผืน แต่เดิมใช้ ๑๒ ผืน หรือน้อยกว่า แต่เป็นจำนวนคู่ การกำหนดสีและลายเช่นเดียวกับผ้าเช็ดหน้า ใช้สำหรับพาดบนโลงศพ หลังจากเสร็จงานศพแล้วตัดแบ่งเป็นผืน ๆ เพื่อถวายพระหรือแจกลูกหลานเก็บไว้เป็นที่ระลึก การทอผ้าพานช้างนั้นไม่ได้ทอทั่วไป ผู้ทอมักมีเจตนาเฉพาะว่าเก็บไว้สำหรับงานศพของตนเอง หรือทอให้แก่ผู้ที่รักใคร่นับถือกัน

ยายแปลกกับผ้าพานช้างที่ทอเตรียมไว้ใช้เอง

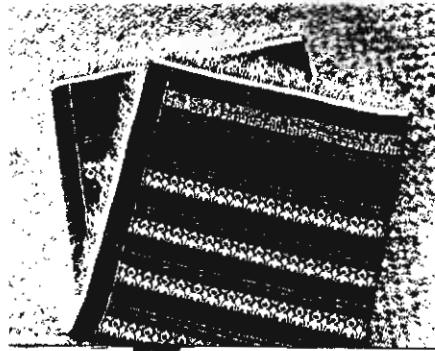
ผ้าพานช้างลายตัวหนังสือ

๔.๒ ผ้าตั้ง

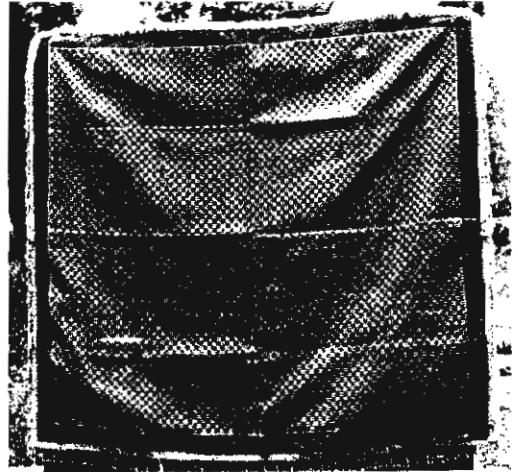
เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีแต่งงาน เมื่อฝ่ายชายไปเจรจาขอหมั้น ฝ่ายหญิงจะตก (เรียกสินสอด) เป็นเงิน ในสมัยก่อนเรียกสินสอดเป็นบาท เช่น ๙ บาท ๑๙ บาท ๒๙ บาท ฝ่ายหญิงเรียกสินสอดไปเท่าไรก็ต้องเตรียมทอดผ้าไว้ให้ฝ่ายชายให้เหมาะสมกับที่ตกกันไว้ เช่น เรียก ๙ บาท ผ้า ๑ สำรับ เรียก ๑๙ บาท ผ้า ๒ สำรับ เรียก ๒๙ บาท ผ้า ๓ สำรับ เป็นต้น ใน ๑ สำรับนั้นประกอบด้วย ผ้านุ่ง ๑ ผืน และผ้าห่ม ๑ ผืน เมื่อเจ้าบ่าวยกขันหมากมาถึงบ้าน เจ้าสาว ก็จะเปลี่ยนผ้าสำรับใหม่ที่เจ้าสาวเตรียมไว้ให้

๔.๓ ผ้าถวายพระ

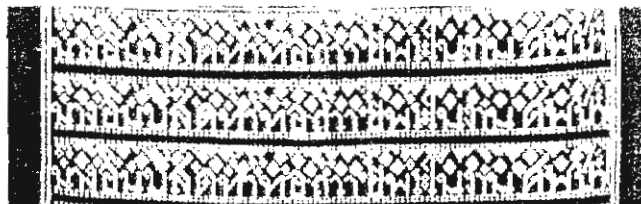
เท่าที่พบเป็นผ้าทอถวายพระ มี ๒ ขนาด คือขนาดผ้าเช็ดหน้า และขนาดอาสนะ ผู้ทอมักจะใช้ลายตัวหนังสือเพื่อบอกความประสงค์ อุดมคติหรือศรัทธาไว้ในผืนผ้า และประสมลายอื่น ๆ ลงไปเพื่อความสวยงาม

ผ้าอาสนะของยายฝ้าย มีตัวหนังสือความว่า
“ สวัสดิ์ปีใหม่ศัลหาพระตรัสไว้ไม่ใช่นกตกนรกเสมอ
ไม่รู้หัวว่าสร้างความคิด
ฝ้ายสุขคงหมู่ที่ 4 ตำบลนาหมื่นศรี อ.เมือง จ.ตรัง”

ผ้าอาสนะของยายแปลกทอหลายราชวัตร

ข้อความในผืนผ้าแสดงจุดประสงค์ของผู้ทอ

ลายผ้านาหมื่นศรี

ลวดลายผ้านาหมื่นศรีที่สำรวจและเก็บภาพมาได้นั้น มาจากผ้าเก่าที่คนทอผ้ารุ่นก่อนหรือลูกหลานเก็บไว้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งติดตามได้จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสำรวจรวบรวมไปเก็บไว้ แต่มีชื่อลายบางลายที่ยังไม่สามารถหาตัวอย่างผ้าได้ ส่วนลายผ้าเก่าที่พบสามารถแบ่งกลุ่มเป็น ๓ ลักษณะ คือ ผ้าพื้น ผ้าตา และ ผ้ายกดอก

ผ้าพื้น

เป็นผ้าที่ใช้เส้นด้ายยืนสีเดียวและทอเขาลายขัดเท่านั้น สามารถทำให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้าได้ด้วยเทคนิคการใช้เส้นด้าย ในกลุ่มผ้าพื้น แบ่งเป็น ๓ จำพวกได้แก่

๑. ผ้าพื้นธรรมดา แบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสีเดียวกัน จะได้ผ้าพื้นสีเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสี ตัวหรือไหม จะได้ผ้าสีเหลือบ สมัยก่อนนิยมย้อมแดงพุ่งแสดง ได้สีลึ้มเหลือบ ย้อมน้ำเงินพุ่งเหลืองหรือเขียวทอง ได้สีเขียวเหลือบ

๒. ผ้าหางกระรอก หรือผ้าลายหางกระรอก เกิดจากการนำด้ายพุ่งไปประกบกับเส้นไหมสีขาวพันกันให้เป็นเกลียว เรียกว่า คบ เมื่อทอแล้วจะเกิดลายในตัวเหมือนหางกระรอก

๓. ผ้าล่อง คือผ้าริ้ว หรือ ผ้าลายทาง เกิดจากการสลับสีด้ายพุ่งเป็นตอน ๆ ไป หากจะทำผ้าลายหางกระรอกให้เป็นหางกระรอกล่องก็ให้สลับสีด้ายพุ่ง แต่คงคืบไหมสีขาวยืนเดิม

ผ้าพื้นยืนม่วงพุ่งเหลือง

ผ้าพื้นยืนน้ำเงินพุ่งเหลือง

ผ้าหางกระรอก

ผ้าหางกระรอกล่อง

ในชุดผ้าล่องนี้หากมีการสลับเส้นด้ายพุ่งเป็นจังหวะเท่า ๆ กันไปตลอด ก็จะมีชื่อเรียกเป็นลายเช่นกัน มีหลายลาย เช่น ลายหัวพลู ลายดอกเข็มและลายดอกข่อย

ลายหัวพยุย่นน้ำเงิน พุงน้ำเงินสลับเขียว

ลายหัวพยุ ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี ๒ ตรน โดยใช้สีเหมือนด้ายยืน ๔ ครั้ง และสีอื่น ๒ ครั้ง ลายหัวพยุนี้ไม่ได้กำหนดสี ส่วนใหญ่จะย่นน้ำเงินหรือเขียว พุงด้วยสีเขียวสลับขาวเห็นเป็นริ้วเล็ก ๆ

ลายดอกเข็ม ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งลักษณะเดียวกับลายหัวพยุ แต่จะกำหนดสีด้ายยืนเป็นสีดำ ด้ายพุ่งเป็นสีสลับกับสีขาว โดยพุ่งสลับ ๔ ครั้ง พุงขาว ๒ ครั้ง ทำให้นเนื้อผ้าเป็นประกายสีเหลืองประหว่งแสง ขาว และดำ ซึ่งจะเห็นสีแสดงเด่นชัดที่สุดจึงเรียกว่าลายดอกเข็มตามสีที่ปรากฏ ไม่มีผ้าตัวอย่าง

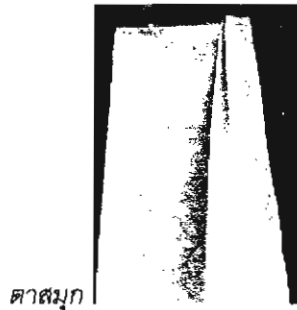
ลายดอกข่อย ใช้ด้ายยืนสีเดียว ด้ายพุ่งสลับสี ๔ สีหรือ ๔ ตรน แต่ละสีพุ่ง ๒ ครั้ง เป็นผ้าริ้วสลับสี แต่เนื่องจากทอเพียงสีละ ๒ เส้น จึงไม่เห็นเส้นชัดเจน จะเห็นเป็นริ้วลายกระจายเหลือง ๆ กันไปทั้งผืน เหมือนดอกข่อยซึ่งเป็นดอกเล็ก ๆ ไม่มีผ้าตัวอย่าง

ผ้าตา

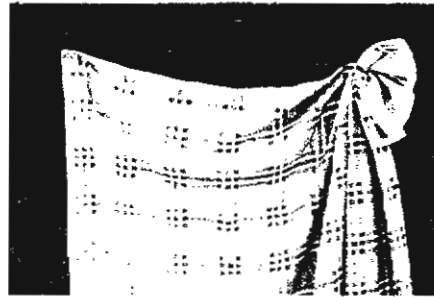
เป็นผ้าทอที่กำหนดสีด้ายยืนมากกว่า ๑ สี ส่วนด้ายพุ่งมีตั้งแต่ ๒ สีขึ้นไป เพื่อให้เกิดตาสีเหลี่ยมตามต้องการ เก็บตะกอลายขัดอย่างเดียวกับผ้าพื้น ส่วนใหญ่ทอเป็นผ้าโล่งชายและผ้าขาวม้า มีบางตาที่แต่เดิมทอเป็นผ้ายาว เช่น ตาสมุก การกำหนดลวดลายของผ้าตาทำได้ด้วยการเรียงเส้นด้ายยืนสลับสี และด้ายพุ่งสลับสีเช่นกัน ซึ่งมีลายต่าง ๆ เท่าที่รวบรวมได้ ดังนี้

๑. **ตาสมุก** ใช้ด้ายยืนสลับสี ๔ คู่ สีเดียว ๑ คู่ เป็น ธง หรือตัวคัน การใช้ด้ายพุ่งก็เช่นกันคือ สลับสี ๔ คู่ และสีเดียว ๑ คู่ เดิมนิยมใช้สีเขียวเหลือง สามารถดัดแปลงเพิ่มเติมเป็นตาสมุกห้องได้ด้วยการเพิ่มสีด้ายยืนเป็นระยะ และเพิ่มสีด้ายพุ่งในลักษณะเดียวกันด้วยจำนวนเส้นที่เท่ากัน เพื่อให้เกิดเป็นตาราง แต่ถ้าจะให้เป็นลวดลายตาประสม จะใช้ด้ายยืนแบบตาสมุกไปชุดหนึ่งกับด้ายยืนสีเดียวในจำนวนเส้นที่เท่ากันสลับกันไป ส่วนด้ายพุ่งก็เช่นกัน ด้ายพุ่งตอนแรกจะสลับกระสวย ๒ สี เพื่อทำให้เกิดเป็นลวดลายตาสมุกในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และลายลูกโซ่แนวนอนในช่องที่ด้ายยืนสีเดียว เมื่อได้ขนาดที่ต้องการคือเกิดเป็นตาสีเหลี่ยมจัตุรัสแล้ว จะเปลี่ยนด้ายพุ่งตอนใหม่เป็นสีเดียวตลอด ซึ่งจะทำให้เกิดเป็น

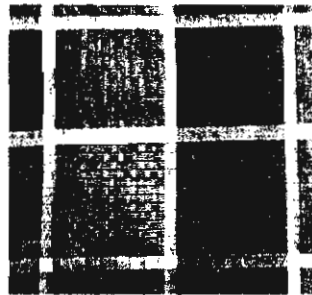
ลายลูกโซ่แนวตั้งในช่องที่ด้ายยืนสลับสี และเป็นผ้าพื้นในช่องที่ด้ายยืนสีเดียว ลักษณะสีในช่องผ้าพื้นขึ้นอยู่กับสีด้ายพุ่ง ถ้าสีเดียวกับด้ายยืนจะเป็นพื้นเรียบ แต่ถ้าใช้ด้ายพุ่งต่างสีกับด้ายยืนจะเกิดสีเหลือบ รวมแล้วในแต่ละชุดลายจะได้ตาสี่ชนิด

ตาสมุก

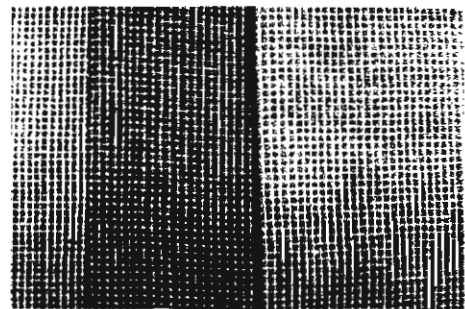
ตาสมุกห้อย

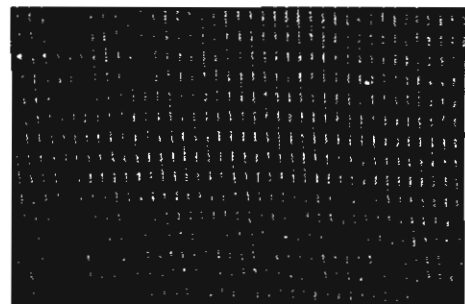
ตาประสม ช่องบนซ้ายเป็นลูกโซ่แนวตั้ง บนขวาเป็นผ้าพื้น ช่องล่างซ้ายคือตาสมุก ช่องล่างขวาคือลูกโซ่แนวนอน

๒. ลูกโซ่ ลายนี้ใช้ด้ายยืนสลับสีเช่นเดียวกับตาสมุก สลับสี ๔ คู่ สีเดียว ๑ คู่ ส่วนด้ายพุ่งสีเดียวตลอด ทำให้เกิดลายริ้วในแนวตั้ง (ดูตัวอย่างจากตาประสม) นิยมทอเป็นผ้าใส่รงชาย

๓. ตาราง ออกเสียง "ตาราง" เป็นลายเล็ก ๆ ด้ายยืน ๒ สี เส้นกรอบซึ่งเรียกว่า ลูกเกียบ หรือ ธง ๒ เส้น ในกรอบ ๔ เส้นหรือ ๖ เส้น ด้ายพุ่ง ๒ ตรน สลับสี ๔:๒ หรือ ๖:๒ แบบเดียวกับด้ายยืน นิยมทอเป็นผ้านุ่ง

๔. ตานก เป็นลายคล้ายตาราง กำหนดด้ายยืนเหมือนกัน คือ ๒ สลับ ๔ หรือ ๖ ใช้ด้ายพุ่ง ๒ ตรน แต่สลับสีจำนวนเท่ากัน เช่น ๔:๔ หรือ ๖:๖

๕. ตาเท่ากัน เป็นผ้าตาที่ใช้ด้ายยืนและด้ายพุ่งสลับสีเท่ากันไปตลอด ส่วนใหญ่จะใช้ ๔ : ๔ เกิดเป็นตาเล็ก ๆ ใช้ทอผ้าถุง ถ้าทอเป็นผ้าขาวม้าก็ขยายให้ตาใหญ่ขึ้น โดยเพิ่มจำนวนเส้นด้ายในแต่ละช่อง

๖. ดอกมุต (มะมุต ผลไม้พื้นเมืองภาคใต้ ใบและต้นคล้ายมะม่วง) เป็นผ้าตาที่ลายละเอียดจนเกือบจะมองไม่เห็น เพราะเรียงด้ายยืนสลับแบบชิดกันมาก คือ แดง ๒ ขาว ๒ ดำ ๔ และพุ่งสลับ แดง ๒ ขาว ๒ ดำ ๔ แบบเดียวกันด้วย ไม่มีผ้าตัวอย่าง

ผ้ายกดอก

เป็นผ้าที่มีลวดลายบนสูงขึ้นไปในเนื้อผ้า เกิดจากการใช้ด้ายพุ่ง ๒ ชนิด ชนิดที่ ๑ เรียกด้ายตี คือเส้นด้ายที่ทำให้ปรากฏดอกเป็นตัวบนสูงกว่าสีพื้น ทอตามลายแต่ละนัด ชนิดที่ ๒ เรียกด้ายสี ใช้ทอลายขัดสลับด้ายตีทุกครั้งเพื่อเป็นโครงร่างพื้นผ้าและหนุนยกดอกให้เด่น หากเส้นด้ายตีหลุดออกไปพื้นผ้าจะยังคงอยู่ในลักษณะผ้าพื้น

ผ้ายกดอกมีลวดลายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑ ลายลูกแก้ว

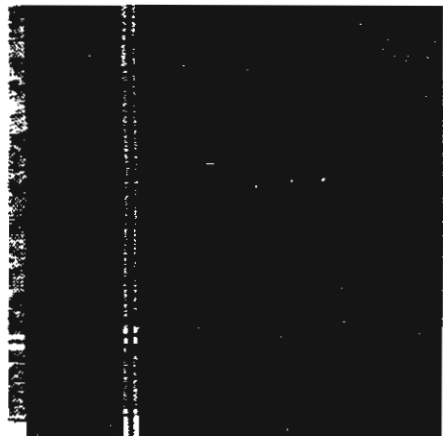
ลายลูกแก้วถือเป็นลายพื้นฐานของผ้าทอทุก ๆ แห่่ง แต่ละแห่่งจะมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวแตกต่างกันออกไป นิยมทอเป็นผ้าห่ม ผ้าเช็ดหน้า และผ้าพานช้าง

ลักษณะลูกแก้วที่อยู่ในลายผ้าเป็นเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เหมือนกับลูกแก้วของลูกกระพรวนบ้าน ผ้าลายลูกแก้วของนาหมื่นศรีทุกลายจะยกดอก ๔ นัด (ตะกอ) ยกเว้นลายลูกแก้วสีหน่วยใน แต่ละลายมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป ได้แก่

ลายลูกแก้ว เป็นคำเรียกรวม ๆ ของลายที่มีลูกแก้วตรงใจกลาง และเส้นขอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนรวมเป็นชั้น ๆ ถ้ารวมเป็น ๓ ชั้น เรียกลูกแก้วสามยอด มีแปลงเป็น ๒ ชั้น หรือสี่ชั้นก็มี แต่คงเรียกชื่อลายลูกแก้วเฉย ๆ ไม่เรียกตามจำนวนยอด ตัวลายลูกแก้วแต่ละลูกจะต้องขาดจากกันไม่ต่อเนื่อง ถ้าลายต่อกันคนแต่ก่อนจะบอกว่าทอผิด

ลายลูกแก้วย่าน เป็นลูกแก้วเล็ก ๆ ไม่มีเส้นขอบ เรียงเป็นแถวยาวตามแนวยืน และมีเส้นหยักคั่น ลักษณะการเก็บลายเหมือนลายลูกแก้วสามยอด แต่ทอไม่เต็มดอกหรือไม่ครบ ๓ ยอด คือทอเพียงให้ได้ลูกแก้วใจกลางแล้วขึ้นต้นใหม่

ลูกแก้วย่าน

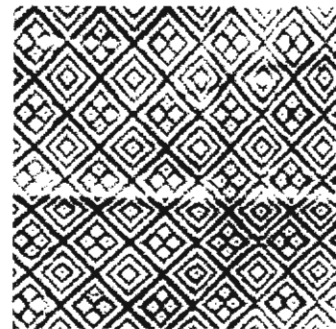

ลายลูกแก้วฟูง เป็นลูกแก้วเล็ก ๆ ไม่มีเส้นขอบ กระจายห่าง ๆ ให้ประสมกับลายอื่นให้เกิดเป็นลายใหม่ได้หลายลาย พบว่ามีทอเป็นผ้าถุงด้วย ลายนี้แปลงได้โดยแทรกทอด้วยสีพื้นเมื่อครบดอก แล้วจึงขึ้นนัตที่ ๑ ใหม่ ไม่ต้องวนกลับ ทำให้เห็นเป็นจุดเล็ก ๆ กระจายแทรกกระหว่างดอก

ลายลูกแก้วสี่หน่วยใน เป็นลูกแก้วเล็ก ๔ ลูก อยู่ในเส้นขอบสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน จะเป็นขอบชั้นเดียวหรือ ๒ ชั้นก็ได้

ลูกแก้วหรือลูกแก้วสามยอด

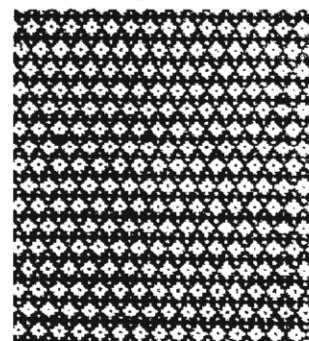

ลูกแก้วประสม ส่วนที่มี ๔ เม็ด

ในกรอบคือลูกแก้วสี่หน่วยใน

ส่วนหนึ่งของผ้าถุงลายลูกแก้วฟูง

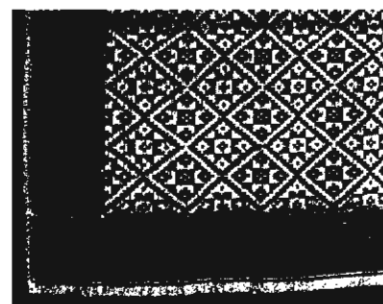
ลายลูกแก้วฟูงแบบทอตัน

๒.ลายดอกจัน

ลักษณะลวดลายเป็นลวดลายดอกจันอยู่ในสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ยกดอก ๑๑ นัต มีทั้งดอกจันล้วนและประสมกับลายอื่น ถ้ามีแต่ดอกจันมักสลับกันเป็นดอกจันคว่ำและดอกจันหงาย ถ้าประสมกับลายอื่นจะใช้ดอกจันคว่ำ

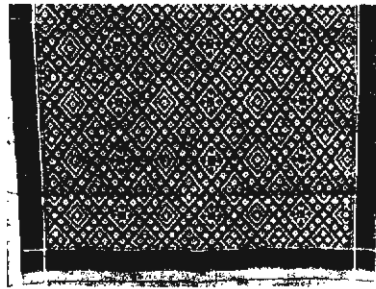
ดอกจันคว่ำ

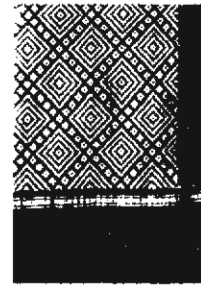
ดอกจันคว่ำหงายสลับกัน

๓. ลายดาวล้อมเดือน

เป็นลวดลายที่สามารถประสมกันระหว่างลายลูกแก้วหลาย ๆ ชนิดรวมทั้งลายดอกจันด้วย แต่ตัวหลักมีลูกแก้วฝูงเป็นดาว เรียงแถวติดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และมี เดือน อยู่ภายในเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลูกแก้วสีหน่วยใน ดอกจัน หรือจะประสมทุกลายสลับกันลงไปก็ได้ เนื่องจากลายซับซ้อนขึ้น จำนวนนัดจึงมากขึ้นตามไปด้วย ถ้าประสมดอกจันจะยกดอก ๑๗ นัด

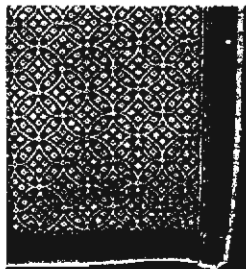
ลายดาวล้อมเดือนมี "เดือน" หลายชนิด

ลายดาวล้อมเดือนมีลูกแก้วเป็นเดือน

๔. ลายแก้วชิงดวง

ลักษณะลวดลายเป็นวงกลมหรือรูปไข่เกี่ยวร้อยทับกัน ภายในช่องที่เป็นใจกลางมีลูกแก้วฝูง ๔ เม็ด ส่วนช่องที่เกี่ยวทับกัน ๔ ช่องใน ๑ วง จะมีลูกแก้วฝูงช่องละ ๒ เม็ด ซึ่งจะอยู่ในเขตของวงกลม ๒ วง เหมือนแก้ว ๒ ดวงแย่งชิงกันอยู่ จึงเรียกชื่อแก้วชิงดวง แต่เดิมลายนี้ยกดอก ๑๗ นัด ผู้ทอกำหนดเส้นด้ายและเก็บลายด้วยการจดจำและจินตนาการ การเก็บลายยกดอกอาจขาดเกินกันเล็กน้อย ทำให้บางที่ลวดลายแนวเฉียงไม่ค่อยตรงกัน แต่อาศัยความชำนาญ "ลัก" ยกเส้นด้าย เพื่อดัดลายให้ตรงกัน ลายจึงไม่ค่อยสมบูรณ์ สังเกตได้ง่ายว่าในผ้ารุ่นเก่า ลูกแก้วแต่ละเม็ดอาจแหงนหายไปบ้าง ต่อมาเมื่อใช้วิธีแกะลายลงกราฟ จึงปรับปรุงเป็น ๒๓ นัด เพื่อให้ลายสมบูรณ์เป็นแนวสม่ำเสมอเท่ากันตลอด ลักษณะวงจะเป็นวงกลมหรือรูปไข่ขึ้นอยู่กับ การทอซ้ำในแต่ละนัด ซึ่งไม่เท่ากัน เพื่อดัดลายให้โค้งมน ทอซ้ำ ๑ - ๓ ครั้ง ดอกค่อนข้างกลม ซ้ำ ๒ - ๔ ครั้ง ดอกจะรีเป็นรูปไข่ ทอซ้ำเท่ากันตลอด ดอกเป็นเหลี่ยม ผู้ทอจะต้องสังเกตขนาดกว้างช่องพิมพ์ ขนาดเส้นด้ายยืนและด้ายพุ่ง จึงจะกำหนดได้ว่าแต่ละนัดจะทอซ้ำกี่ครั้ง จึงจะได้รูปร่างตามต้องการ

แก้วชิงดวงแบบวงกลม

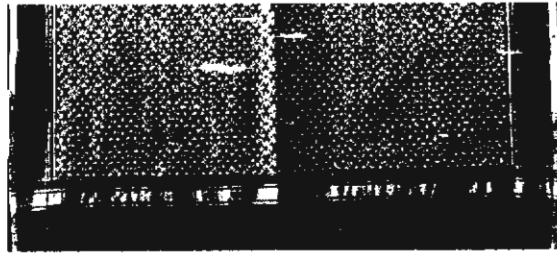
แก้วชิงดวงแบบรูปไข่

แก้วชิงดวงทอซ้ำเท่ากันทุกนัด

๕. ลายข้อมาลัย

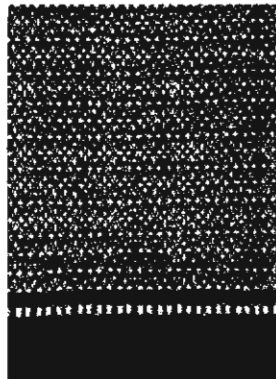
เป็นลวดลายดอกไม้กำนแย่ง ยกดอก ๗ นิ้ว

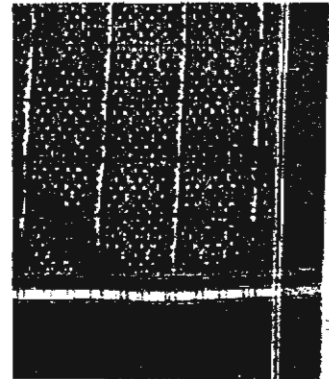
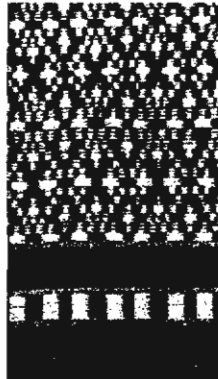
ลายข้อมาลัย

๖. ลายขอลอกอ (ขอมะละกอ)

ลักษณะคล้ายขอลอกอมะละกอตัวผู้ที่เรียกว่ามะละกอมาลัย ต่างกับลายข้อมาลัยเล็กน้อย ตรงที่ตัวลายแน่นชิดกว่า ยกดอก ๖ นิ้ว ที่ยังมีเหลือเก็บอยู่ ๑ ผืน เป็นของยายเผียน อ่อนช่วย บ้านไผ่สูง ทอเป็นผ้าห่ม อีกผืนหนึ่งเก็บที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา เพิ่มลายริ้วระหว่างดอกทำให้เห็นเป็นช่อง ๆ

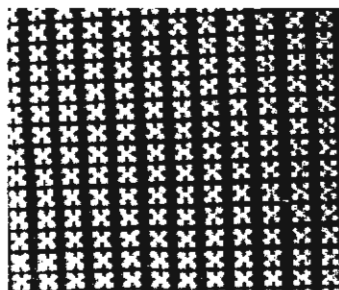
ผ้าห่มลายขอลอกอของยายเผียน

ผ้าห่มลายขอลอกอที่สถาบันทักษิณ

๗. ลายดอกกก

ลักษณะลายเป็นดอกไม้บานสี่กลีบ มีแกนกลาง ดอกโปรยห่างกัน ยกดอก ๒ นิ้ว ไม่มีผ้าตัวอย่างในพื้นที่แต่มีเก็บที่สถาบันทักษิณคดีศึกษา

ผ้าลายดอกกกที่สถาบันทักษิณ